

فهرست مطالب

فصل اول:

سیاره ی ما زمین

درس ۱: گوی آبی زیبا

درس ۲: حرکات زمین

فصل دوم

سنگ کره ، آب کره ، هوا کره

درس ۳ : چهره ی زمین

درس ۴ : آب سالم ، هوای پاک

فصل سوم:

زیست کره ، تنوع شگفت انگیز

درس ۵: پراکندگی زیست بوم های جهان

درس ۶: زیست بوم ها در خطرند

فصل چهارم

ساکنان کره ی زمین

درس ۷: جمعیت جهان

درس ۸: جهان نا برابر

فصل پنجم

عصر یکپارچگی و شکوفایی

درس ۹: ایرانی متحد و یکپارچه

درس ۱۰: اوضاع اجتماعی ، اقتصادی ، علمی و فرهنگی ایران در عصر صفویه

فصل ششم

از نابسامانی های داخلی تا هجوم سلطه خارجی

درس ۱۱: تکاپو برای استقلال و یکپارچگی ایران

درس ۱۲: تلاش برای پیشرفت ورهایی از سلطه خارجی

فصل هفتم

عصر مشروطه

درس ۱۳: انقلاب مشروطه و پیامدهای آن

درس ۱۴: فراز و فرود مشروطه در دوران پهلوی

فصل هشتم

انقراض نظام پادشاهی و تاسیس جمهوری اسلامی ایران

درس ۱۵: انقلاب اسلامی ایران

درس ۱۶: تاسیس نظام جمهوری اسلامی ایران

فصل نهم

فرهنگ و هویت ما

درس ۱۷: فرهنگ

درس ۱۸: هویت

فصل دهم

خانواده و جامعه

درس ۱۹: وظایف و کارکردهای خانواده

درس ۲۰: آسیب های خانواده

فصل یازدهم

حکومت و مردم

درس ۲۱: نهاد حکومت

درس ۲۲: حقوق و تکالیف شهروندی

فصل دوازدهم

اقتصاد و بهره وری

درس ۲۳: نهاد اقتصاد

درس ۲۴: بهره وری

اول

سیاره ما، زمین

سیاره زمین، خانه ما است، سیاره‌ای شگفت‌انگیز که بشر تا مدت‌های طولانی نسبت به آن و جایگاهش آن در فضا، دانش چندانی نداشته است.

در چند قرن اخیر دانش و اطلاعات انسان از سیاره زمین به طور چشمگیری افزایش یافته است. امروزه انسان با پیشرفت در فن آوری و تولید ابزارهایی چون ماهواره‌ها و سفینه‌های فضایی و تلسکوپ‌های مجهز به رایانه‌ها و دهها وسایل دقیق دیگر به نکات بسیاری در باره جایگاه زمین در فضا، ویژگی‌های منظومه شمسی و ستارگان و سیارات دیگر پی برده است. او توانسته مسافت‌های بسیار دور را موقعیت دقیق پدیده‌هایی را که بر

روی کره زمین قرار گرفته‌اند تعیین کند و چگونگی حرکت این سیاره به دور خود و خورشید و نتایج آن را را بهتر و دقیق‌تر بررسی و مطالعه کند.

شما با آموختن این درس و انجام فعالیت‌های آن پی می‌برید:

. جایگاه زمین در فضا

. چیست و چگونه موقعیت پدیده‌ها را بر روی سیاره زمین، اندازه می

- های وضعی و انتقالی زمین کدامند و چه ویژگی‌ها و نتایجی بر روی زندگی ما دارند

(کپکشان
سیاره زمین

(

گوی آبی زیبا

... از پنجره سفینه، زمین را همانند کره آبی در زمینه‌ای کاملاً سیاه دیدم.
سیاهی محض که در زمین قابل مشاهده نیست. من قبل از پرواز، تصاویری
از زمین در فضا دیده بودم، اما تا از فضا به زمین نگاه نکنید، نمی‌توانید
تصور کنید که سیاره ما چقدر زیبا، کوچک و ظریف و شکننده است.

نوشته بالا، سخنان یک فضانورد مسلمان روسی است که دوبار به فضا سفر کرده و بیش از روز در فضا بوده است زمین از فضا، چون یک گوی آبی زیبا به نظر می‌رسد اما سیاره‌ای که ما بر روی آن زندگی کنیم و آن را این همه بزرگ و وسیع می‌پنداریم، نقطه‌ای بسیار بسیار کوچک از فضای بیکران کیهان جهان است

جایگاه زمین در کیهان

زمین ما بخش کوچکی از منظومه خورشیدی است ای متشکل از یک ستاره به نام خورشید و اجرام آسمانی متعدد که در مدارهای پیرامون آن می‌گردند
منظومه خورشیدی دارای هشت سیاره است چهار سیاره نزدیک به خورشید، سطوح سنگی و جامد دارند و به آنها سیارات درونی
چهار سیاره دورتر که از گازهای مختلف تشکیل شده‌اند و سیارات بیرونی نامیده می

(منظره کره زمین

از فضا)

عکس زمین که توسط آپولو گرفته شده است.

(منظره کره زمین

از روی کره ماه)

در بین چهار سیاره نزدیک به خورشید، زمین بزرگترین آنها است. زمین، سومین سیاره این منظومه است که در فاصله ۱۰۰ میلیون کیلومتری خورشید قرار دارد. دانشمندان عمر زمین و پیدایش منظومه خورشیدی را حدود ۴.۵ میلیارد سال تخمین زده‌اند. آنها فرضیه‌هایی مبنی بر اینکه چگونه این منظومه از ابری متشکل از «گازها و غبارهای بین ستاره‌ای» پدید آمده، ارائه کرده‌اند.

چهار سیاره‌درونی منظومه خورشیدی: تیر، ناهید، زمین، مریخ

برخی از سیارات منظومه خورشیدی، قمر دارند که به دور این سیارات، می‌گردند. سیاره زمین یک قمر به نام "ماه" دارد. در سیارات گازی، تعداد قمرها بیشتر است. برای مثال، سیاره مشتری دارد. منظومه خورشیدی علاوه بر سیارات و قمرهایشان، اجرام دیگری از جمله سیارک • شهاب‌ها و شهاب • و دنباله‌دارها • را شود.

مقایسه اندازه خورشید و سیارات منظومه خورشیدی

خورشید که در مرکز منظومه قرار دارد، سرچشمه اصلی نور و گرما و انرژی بر روی زمین است. خورشید حدود ۱۰۰ برابر قطر زمین و جرم آن ۳۳۰ هزار برابر جرم زمین است.

(ستاره دنباله‌دار)

غیر قابل استناد

ستاره خورشید یکی از میلیون‌ها ستاره «کهکشان راه شیری» است. منظومه خورشیدی، نقطه‌ای کوچک از این کهکشان بزرگ ماریچی است. البته کهکشان راه شیری، خود یکی از هزاران کهکشان جهان یکران است.

... لخلق السماوات و الارض اکبر من خلق الناس
ولکن اکثر الناس لا یعلمون.
البتة خلقت آسمانها و زمین، بسیار بزرگت راز
خلقت بشر است ولی بیشتر مردم این را درک
نمی‌کنند.

سورة غافر، آیه ۵۷

(کهکشان راه شیری)

از شگفتی‌های خلقت این که کهکشان راه شیری بیش از **بیلیارد ستاره دارد و قطر هسته آن** **سال نوری*** است. حدود **بیلیون سال طول می‌کشد تا خورشید** **کیلومتر در ثانیه مرکز این کهکشان را دور یزند.**

-چه تفاوت‌هایی بین زمین و سه سیاره دیگر درونی منظومه خورشیدی (زهره ، بهرام) وجود دارد؟

.سه تفاوت سیارات درونی و بیرونی منظومه خورشیدی را بیان کنید.(مدار گردش ،جنس و)

.الف) پرس و جو کنید آیا تاکنون در اکتشافات فضایی، اثری از حیات در نقاط دیگر فضا یافت شده است؟ب) به نظر شما چرا در کاوش‌های فضایی به تحقیق درباره سیاره مریخ (بهرام) توجه زیادی شود؟

.الف) با مراجعه به کتاب‌های علوم و نجوم یا پایگاه‌های اینترنتی، چند مورد از شگفتی‌های کهکشان‌ها و اجرام آسمانی، منظومه خورشیدی و سیاره زمین را استخراج کنید و در کلاس بخوانید.

ب) به نظر شما تفکر در این شگفتی‌ها چه ارتباطی با موضوع خداشناسی دارد؟

پ) از معنی آیه **سورة غافر چه می**

غیر قابل استناد

مساحت کره زمین ۷ میلیون کیلومتر مربع است و سطح آن را خشکی‌ها (فاره‌ها) و آب‌ها پوشانده است. پدیده‌ای رود، دریا، کوه، دشت، شهر یا روستا بر روی کره زمین، مکانی دارد.

• موقعیت مکانی یک پدیده، یعنی مکان دقیق فرار گرفتن آن بر روی کره زمین.

اما، چگونه می‌توان فهمید که یک پدیده بر روی زمین دقیقاً در کجا قرار دارد؟ جغرافیدانان برای تعیین موقعیت مکانی پدیده ابر روی کره زمین و درباره مکان‌ها، خطوط و تقسیمات فرضی را ابداع کرده‌اند.

• مدارها

در فاصله مساوی از دو قطب شمال و جنوب توانیم یک دایره بزرگ را به دور زمین تصور کنیم. این دایره بزرگ، استوا نام دارد. همان‌طور که در شکل بیند دایره‌های دیگری در هر دو نیمکره به موازات استوا رسم شده‌اند که به آنها مدار می‌گویند و هر چه به قطب شمال یا جنوب نزدیک می‌شویم، این دایره

مدار استوا (مدار مبدأ) صفر درجه است.

مدارها بین درجه شمالی یا جنوبی، درجه‌بندی شده‌اند. معمولاً بر روی کره‌ها و نقشه‌ها، همه مدارات را رسم نمی‌کنند. برای مثال در شکل روبه‌رو، فاصله مدارها از یکدیگر، درجه است.

• النهارها

النهارها نیم دایره‌های فرضی هستند که از قطب شمال تا قطب جنوب کشیده شده‌اند و طول مساوی دارند. النهارها نیز مانند مدارات، درجه‌بندی شده‌اند. برای انجام این کار، نصف النهاری را که از رصدخانه «گرینویچ لندن» عبور می‌کند عنوان نصف النهار مبدأ انتخاب کرده‌اند.

(دایره استوا، نیمکره‌های شمالی و جنوبی)

(مدارها)

(النهار مبدأ،
نیمکره‌های شرقی و غربی)

(النهارها)

النهار مبدأ و امتداد آن در سوی دیگر کره، زمین را به دو نیمکره مساوی شرقی و غربی، تقسیم کرده است.

النهار مبدأ صفر درجه و نصف النهارهای دیگر از درجه غربی و درجه شرقی درجه بندی شده اند. زیرا محیط زمین درجه است.

ایران در نیمکره شمالی قرار دارد یا نیمکره جنوبی؟ نیمکره شرقی یا نیمکره غربی؟ چرا؟

چند کره جغرافیایی به کلاس بیاورید. هر گروه با یک کره کار کند.

الف. مدار استوا، مدار قطبی شمال، مدار قطبی جنوب، مدار رأس السرطان و مدار رأس الجدی را روی کره پیدا کنید و نشان دهید.

ب. النهار مبدأ را پیدا کنید و درجه آن را بخوانید. امتداد نصف النهار مبدأ را در آن سوی کره، پیدا کنید و درجه آن را بخوانید.

• طول و عرض جغرافیایی (مختصات جغرافیایی)

هر نقطه از کره زمین روی یک مدار و یک نصف النهار مشخص قرار دارد که به آن «مختصات جغرافیایی» آن نقطه می باشد. ما با داشتن شبکه مدارها و نصف النهارها می توانیم طول و عرض جغرافیایی هر مکان یا مختصات جغرافیایی آن را به دست بیاوریم.

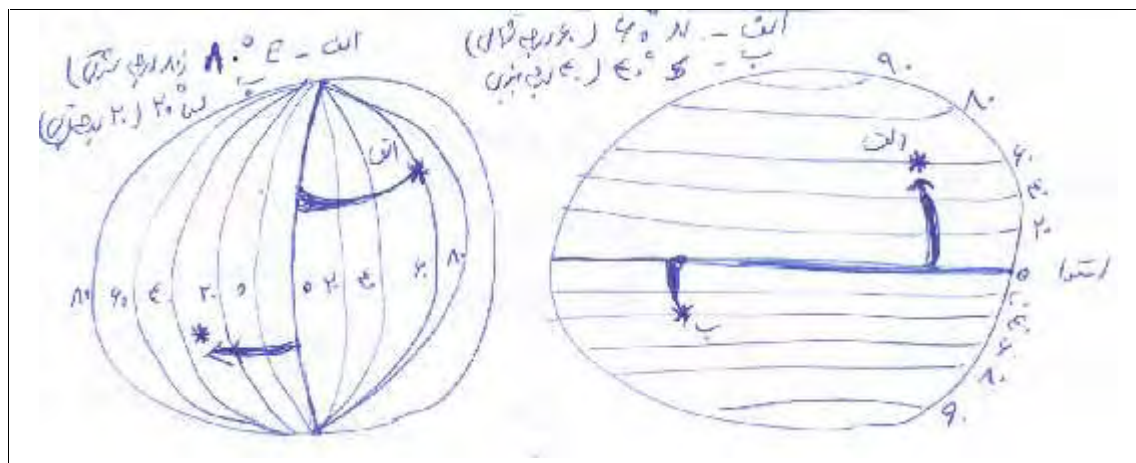
ای بر روی کره زمین، فاصله ای تا مدار استوا و نصف النهار مبدأ دارد.

«طول جغرافیایی» هر مکان عبارت است از فاصله آن مکان تا نصف النهار مبدأ بر حسب درجه.

«عرض جغرافیایی» هر مکان عبارت است از فاصله آن مکان تا مدار استوا بر حسب درجه.

اکنون به طول و عرض جغرافیایی نقاط الف و ب در تصویر توجه کنید. برای نوشتن طول و عرض جغرافیایی از علائم اختصاری (N) شمالی و (S) جنوبی و (E) شرقی و (W) غربی، استفاده می شود.

غیر قابل استناد

(کره و زوایای درونی)

منظور از درجات، زوایایی است که در داخل کره ایجاد شود. النهار با نصف النهار مبدأ زوایای می سازد که درجه آن نصف النهار را تشکیل می دهد. درجه هر مدار نیز زوایای است که به طور افقی نسبت به صفحه استوا در داخل کره زمین، فرض می شود.

. با کمک معلم چند کره جغرافیایی را به کلاس بیاورید و یک کره در اختیار هر گروه بگذارید سپس هر گروه
 الف. طول و عرض جغرافیایی یک مکان را که درجه آن صفر است، روی کره نشان دهید.
 ب. سه مکانی را که روی یک مدار قرار دارند، در نظر بگیرید و بگویید آیا این سه مکان، عرض جغرافیایی یکسان دارند؟ چرا؟
 پ. سه مکانی را که روی یک نصف النهار قرار دارند، در نظر بگیرید و بگویید آیا این سه مکان، طول جغرافیایی یکسان دارند؟ چرا؟
 . کاربرگهای شماره ۱ و ۲ را کامل کنید.

(اهوآره دور كره زمين)

(GPS» در جلوی اتومبیل)

(GPS» در کشتی)

(GPS» در
(

یاب جهانی (GPS)

از گذشته‌های دور، مردم سعی می‌کردند یک روش قابل اطمینان پیدا کنند تا بفهمند در کجا قرار دارند و یا اگر قصد دارند به جایی دور بروند، مسیر را گم نکنند. دریانوردان اولیه، مسیر خود را با دنبال کردن ستاره کردند. تدریج با اختراع قطب‌نما و در نرن سیستم با استفاده از رادار و امواج رادیویی، پیشرفت در ناوبری* ها و هواپیماها، به وجود آمد.

امروزه از طریق سامانه موقعیت‌یاب جهانی (GPS) توان موقعیت دقیق هر نقطه را در هر جای کره زمین، به‌طور شبانه‌روزی و در هر شرایط آب‌وهوایی، دست آورد. «GPS» ز ماهواره تشکیل شده که در مدار زمین، گردش می‌کنند و تمام نقاط کره زمین را پوشش می‌دهند. این ماهواره‌ها امواج رادیویی به زمین ارسال می‌کنند و می‌توانند موقعیت دقیق پدیده‌ها را معروف است که در دنیای امروز

شود!

ما از طریق گیرنده‌های «GPS» توانیم امواج را دریافت کنیم و اطلاعات مربوط به مکان را به دست آوریم. این گیرنده، ممکن است روی سامانه ناوبری هواپیما و کشتی یا داخل اتومبیل یا روی یک گوشی موبایل نصب شده باشد و از طریق آن بتوان اطلاعات مربوط به طول و عرض جغرافیایی، ارتفاع، مسافت بین مکان‌ها، ساعت و زمان و ... هر نقطه را به دست آورد. استفاده از GPS می‌توان قبله یابی کرد.

سوم راهنمایی با

فعالیت: شهر مکه در کشور عربستان و در جنوب غربی ایران واقع است. بنابراین در ایران ما به سمت جنوب غربی نماز می‌خوانیم و هرگاه می‌خواهیم جهت قبله را پیدا کنیم ابتدا جهت جنوب را جستجو می‌کنیم. به نقشه روبرو توجه کنید.

- در جهت قبله قرار بگیرند بیشتر

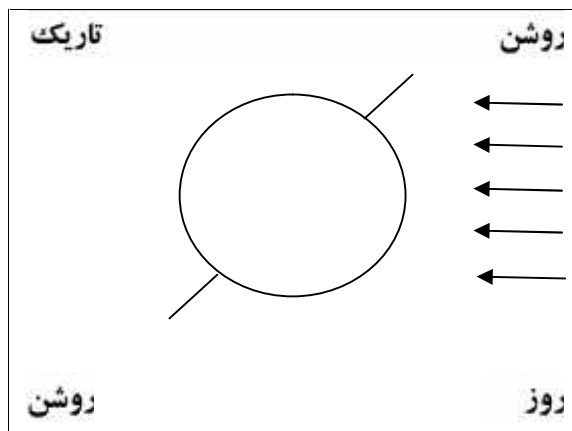
- (اتیوپی) و قاهره
- با استفاده از نقشه جهان نما بگویید اگر به مالزی سفر کنید جهت قبله ر

حرکات زمین

(دختری که به ساعت خود نگاه)

هم اکنون به ساعت، نگاه کنید و بگویید ساعت چند است؟ از طلوع آفتاب چند ساعت گذشته است؟ تا ظهر چقدر باقی مانده است؟ آیا می‌دانید در حالی در ساعت صبح مردم کشور ما مشغول فعالیت‌های روزانه هستند، در استرالیا و ژاپن، هنگام عصر است و مردم در حال دست‌کشیدن از کار و رفتن به سوی منزل هستند و در کانادا (آتاوا) شب است و مردم در حال استراحت شبانه هستند؟

بله، هر چند با نگاه کردن به ساعت به راحتی زمانی را که در آن به سر می‌بریم، درمی‌یابیم اما موضوع به این سادگی نیست. شب و روز چگونه پدید می‌آید و چرا مکان‌های مختلف سیاره زمین با یکدیگر اختلاف زمانی و ساعت دارند؟

الف. حرکت وضعی زمین در هر بار به دور محور خود می‌چرخد که به آن حرکت وضعی زمین روشنایی خود را از نور خورشید گیرد. اما نور خورشید در زمان معین، فقط نیمی از زمین را روشن می‌کند. چرا؟

نیمی از زمین رو به خورشید است روز و روشن، و نیمی دیگر، شب و تاریک است. اگر زمین به دور خود نمی‌چرخید، چه اتفاقی می‌فتاد؟

ما هر روز در آسمان خورشید را می‌بینیم که از مشرق طلوع می‌کند. هنگام ظهر، خورشید تقریباً بالای سر ما است و رفته‌رفته در هنگام عصر به سمت مغرب حرکت و در آن سمت غروب می‌کند. اما این جابه‌جایی یا حرکت خورشید در آسمان، حرکت ظاهری است. در واقع خورشید جابه‌جا نمی‌شود بلکه زمین رُخد و نقاط مختلف کره زمین به‌طور پی‌درپی در مقابل خورشید قرار می‌گیرند.

آیا مردم هند،

طلوع خورشید را زودتر می بینند یا مردم ایران؟
هنگام ظهر برای مردم ایران زودتر فرا
رسد یا عربستان؟

(منطقه خاورمیانه که از جلوی
نور خورشید عبور می)

... درستی در آمدو شد شب و روز و آنچه
خدا در آسمانها و زمین آفریده است،
هایی برای پرهیزگاران است. (:)

زمین از غرب به شرق می گردد.

• اختلاف زمان در مناطق مختلف زمین

نتیجه حرکت وضعی زمین، پدیده آمدن شب و روز و اختلاف ساعت است. وقتی نیمه‌ای از زمین در مقابل خورشید قرار می گیرد، تمام نقاطی که بر روی یک نصف النهار قرار دارند در یک زمان خورشید را در آسمان مشاهده می کنند. وقتی خورشید درست روی نصف النهار قرار می گیرد، همه شهرهایی که روی این نصف النهار (از شمال اروپا تا جنوب آفریقا) قرار گرفته‌اند، هنگام ظهر است. در همین حال، مردم کشورهای که در شرق گرینویچ قرار دارند، خورشید را زودتر دیده‌اند، بنابراین، از ظهرشان گذشته است. به عکس، در کشورهای که در غرب لنهار گرینویچ قرار دارند، چند ساعت به ظهر مانده است.

• وقت واقعی، وقت قانونی (رسمی)

آنچه گفته شد زمان واقعی در مکان‌های مختلف بود که مبنای آن موقعیت خورشید در آسمان است. اما در زندگی روزانه نمی‌توان از وقت واقعی استفاده کرد. تصور کنید حتی دو شهر مجاور یک کشور که روی یک النهار قرار ندارند، وقت‌های مختلفی خواهند داشت. بنابراین، مشکلات زیادی برای قرار ملاقات‌ها، زمان بازوبسته شدن ادارات و مغازه‌ها و برنامه حرکت قطارها و هواپیماها به وجود می‌آید. حدود صد و چهل سال پیش، در یک کنفرانس بین‌المللی کشورها توافق کردند که به جای زمان واقعی از وقت قانونی استفاده کنند و به این ترتیب، زمان رسمی به وجود آمد.

وقت قانونی (رسمی): کره زمین برای آنکه یک دور یا ° به دور خود بچرخد، ساعت وقت

لازم دارد، پس اگر ° محیط کره زمین را به فاج تقسیم کنیم، هر یک از فاج درجه پهنا دارد. هر منطقه زمانی، یک فاج است و یک ساعت را به خود اختصاص می‌دهد. بنابراین همه نصف‌النهارهایی که داخل یک فاج‌اند، به طور توافقی ساعت یکسان دارند.

غیر قابل استناد

البته برخی از کشورها مانند ایران با آنکه در بیشتر از یک فاج گسترده شده اند از یک ساعت پیروی برای مثال همان زمان که در تبریز در شمال غرب ایران ساعت صبح است و ادارات کار خود را آغاز می‌دهند، در مشهد در شمال شرق ایران نیز ساعت صبح را نشان می‌دهد، در برخی کشورهای وسیع مانند چین، چند ساعت رسمی وجود دارد و مردم این کشورها، هرگاه از شرق به غرب یا برعکس مسافرت کنند، مجبورند ساعت خود را جلو

النهار مبدا

- - - - + + + +
/ /

هر فاج، درجه است و یک نصف النهار مرکزی دارد

خط بین المللی زمان یا خط روز گردان چیست؟

نصف النهار فرضی درجه است که نصفالنهار مبدا در آن سوی کره زمین قرار گرفته . هنگام عبور از این خط از غرب به شرق باید یک روز به تقویم اضافه کرد و به عکس هنگام عبور از شرق به غرب این خط باید یک روز از تقویم کم کرد. ان کشتی ها و هواپیماها از غرب کره زمین به شرق (از قاره آمریکا به قاره آسیا) یک بار زمین را دور بزند، یک روز تقویمی از مبدأ حرکت خود، جلو می‌دهند و باید یک روز را به تاریخ بیفزایند و بر عکس از شرق کره زمین به غرب (از آسیا به آمریکا) باید یک روز از تاریخ را کم کنند .
خط روز گردان را روی کره جغرافیایی پیدا کنید و نشان دهید.

الف - در زندگی روزانه، وقت واقعی چه کاربردی دارد ؟
ب - چرا از وقت قانونی استفاده می‌کنیم ؟ مثال بیاورید.

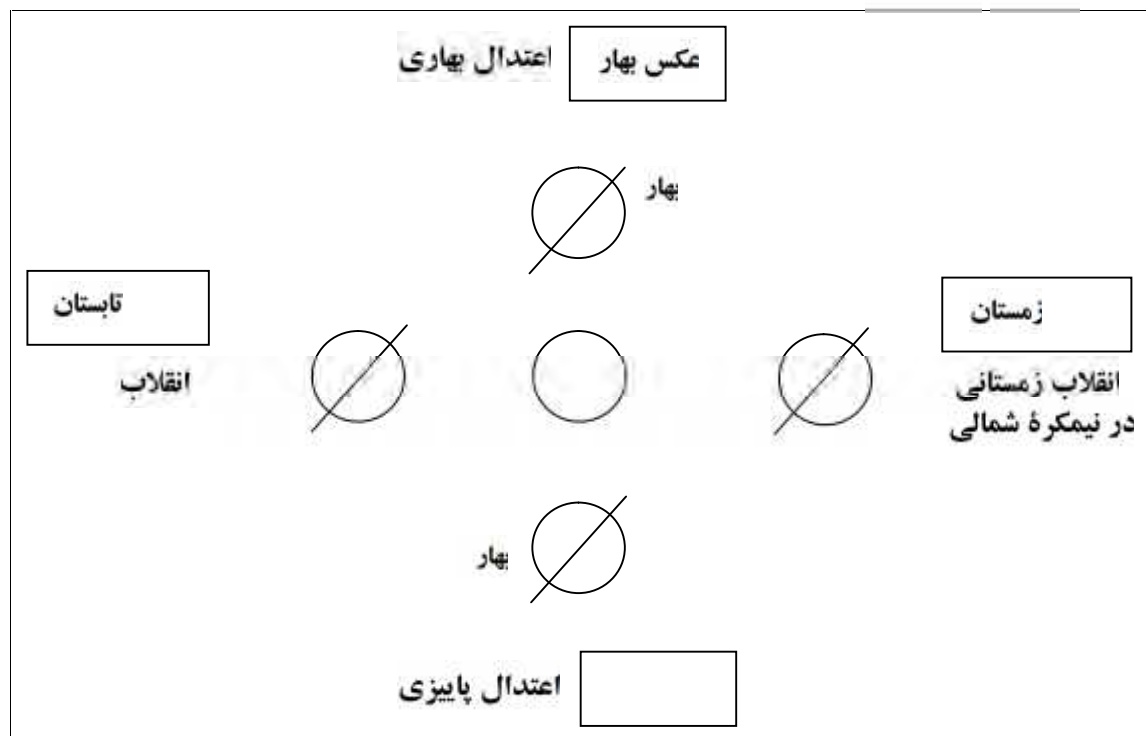
با توجه به نقشه مناطق زمانی، بگویید اگر کسی از تهران به پاریس سفر کند، باید ساعت خود را جلو بکشد یا عقب؟ چرا؟

اگر مسافری از تهران به توکیو (ژاپن) خود را جلو بکشد یا عقب؟ چرا؟

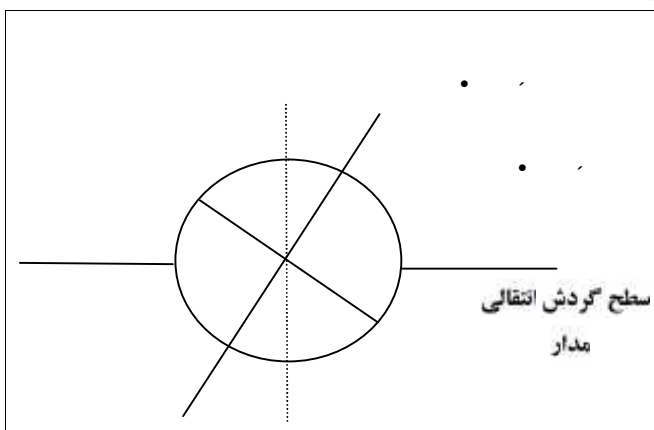
غیر قابل استناد

ب. انتقالی

زمین در همان هنگام که به دور محور خود می چرخد، به دور خورشید نیز می گردد. مدت زمان یک دور کامل زمین به گرد خورشید، یک سال طول می کشد که به آن حرکت انتقالی می . مدار زمین، بیضی است و زمین با سرعت کیلومتر در ثانیه این مسیر را می . مدت زمان واقعی یک دور کامل گردش زمین به گرد خورشید، روز و ساعت است، اما در تقویم ها سال را روز در نظر می گیرند.. سال روزه، سال رسمی است که ساعت از سال خورشیدی کوتاه است. برای جبران کسری این سال، یک روز به سال رسمی اضافه می شود (* =) . سال روزه را «سال کیسه»

از نتایج مهم حرکت انتقالی زمین، پدید آمدن فصل ها است.

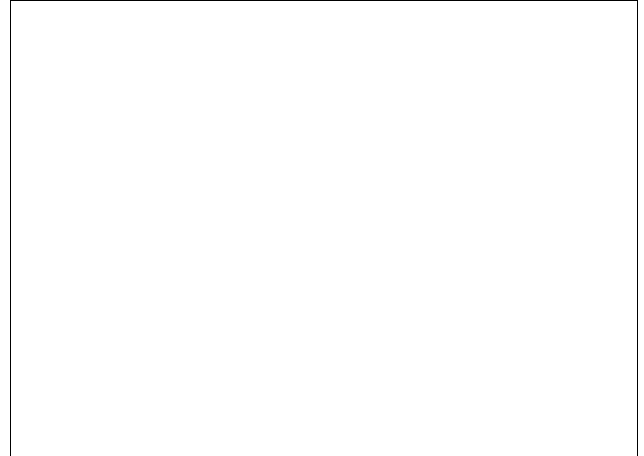

• مایل بودن محور قطب

به تصویر روبه رو توجه کنید. همان طور بینید محور قطب ها بر سطح مدار گردش انتقالی زمین، مایل است و به طور ثابت یک زاویه سازد. تا زاویه تابش آفتاب در طول سال تغییر کند و درازی شب و روز نامساوی شود و فصول

وجود بیاید.

• پیدایش فصول

در اول تیرماه، در نیمکره شمالی، منطقه وسیع تری از کره زمین در معرض نور خورشید، قرار می گیرد. در نتیجه، طول روزها از شبها بیشتر است. در اول تیرماه خورشید در نیمکره شمالی به مدار رأس السرطان به طور عمودی می تابد و این هنگام طولانی ترین روز در این نیمکره است و به این زمان انقلاب فصل تابستان آغاز می گردد. در همین زمان، نیمکره جنوبی چه وضعیتی دارد؟

در اول دی ماه، در نیمکره شمالی بخش کم وسعت تری از کره زمین تابش خورشید را دریافت می کند و طول روزها کوتاه تر از شبها است. در اول دی ماه خورشید به مدار رأس الجدی در نیمکره جنوبی عمودی می . در نتیجه، در نیمکره شمالی اول دی، کوتاه ترین روز سال است و به آن انقلاب زمستانی گویند و فصل زمستان آغاز می گردد. در حالی که در همین زمان، در نیمکره جنوبی فصل تابستان آغاز شده است.

در دو موقع از سال یعنی اول بهار و اول پاییز، درازی روز و شب برابر می شود یعنی مسیری که منطقه روشن زمین پیماید با مسیر منطقه تاریک برابر است. به این دو زمان، اعتدالین (اعتدال بهاری و اعتدال پاییزی)

تصویر مسیر خورشید در

اگر میانگین سرعت گردش زمین به دور خورشید در یک ثانیه سرعت حرکت زمین به دور خورشید در یک ساعت، چقدر است؟
- با توجه به تصاویر و بگویند، در کدام منطقه از زمین طول روز و شب، همواره در تمام سال برابر است؟
- چرا در اول تیرماه در ناحیه مدار قطبی شمال طول یک روز ساعت و به عکس در مدار قطبی جنوب طول یک شب ۲۴ ساعت است؟

سیارک: سیارات بسیار کوچکی از جنس فلز که در منظومه خورشیدی به دور خورشید حرکت می‌کنند و دسته عظیمی از آنها میان مدار سیاره‌های مریخ و مشتری قرار گرفته است.

شهاب و شهاب: به سیارکی که وارد جو زمین شود، در اثر گذر از جو نور درخشانی پدید آورد شهاب می‌گویند. زمانی که شهاب‌ها به سطح سیاره برخورد کنند، شهاب‌سنگ نام می‌گیرد.

دنباله‌دارها: های کیهانی که از گازهای منجمد () و گرد و غبار تشکیل شده و وقتی به خورشید نزدیک می‌شوند طح یخی آنها تبخیر می‌شود و مقدار زیادی گاز و گرد و غبار از آن فرار کند و اشکال دیدنی و قابل وجود می‌آورند.

مدار رأس السرطان: مدار عرض جغرافیایی درجه و دقیقه در نیمکره شمالی. نام سرطان () مربوط به صورت فلکی خرچنگ است که در گذشته در مقابل این مدار قرار می‌گرفته است.

مدار رأس الجدی: مدار عرض جغرافیایی درجه و دقیقه در نیمکره جنوبی. نام جدی () مربوط به صورت فلکی ای است که در گذشته در مقابل این مدار قرار می‌گرفته است.

سال نوری: واحد اندازه‌گیری فاصله ستارگان در نجوم. سرعت نور معادل کیلومتر در ثانیه است و سال نوری مسافتی است که نور در مدت یک سال خورشیدی طی می‌کند. (میلیون کیلومتر).

ناوبری: مسیریابی در هوا، خشکی و دریا، پیدا کردن راه از یک مکان به مکان دیگر.

راه شیری: نواره‌ای کم‌رنگ از نور (شیری رنگ) که در شب‌های تیره در آسمان دیده می‌شود و همان ستاره‌های کهکشان راه شیری است که از زمین، قابل رؤیت است.

به کار ببندیم

الف با استفاده از یک نقشه، طول و عرض جغرافیایی کشور ایران را بخوانید و بنویسید. ب- با کمک معلم و مراجعه به منابع، طول و عرض جغرافیایی شهر یا روستای محل زندگی خود را پیدا کنید و بنویسید.

با کمک معلم، طرز کار یک گیرنده «GPS» را مشاهده و بررسی کنید.

معنی آیات زیر را از قرآن کریم استخراج کنید و بنویسید. از این آیات چه

سوره انبیاء: آیه ، سوره یونس: آیه ، سوره رعد: آیه ، سوره احقاق: آیه ، سوره نازعات: آیات و

سنگ کره , آب کره , هوا کره

در یک عکس پیوند آب و زمین و آسمان
با ابر نشان داده شود

تا کنون در تحقیقات و اکتشافات فضایی اثری از حیات در دیگر کرات و اجرام آسمانی پیدا نشده است. تا جایی که می دانیم در منظومه شمسی ما و بسیاری کرات دور و نزدیک به آن, تنها در سیاره زمین حیات وجود دارد و این به سبب آن است که در سیاره ما محیط مناسبی برای زندگی انسان و سایر موجودات زنده خلق شده است مانندفاصله مناسب از خورشید , وجود آب , هوا و خاکی با قابلیت رشد گیاهان .

انسان برای رفع نیاز های خود و ادامه حیات ناگزیر است از محیط های طبیعی بهره برداری کند . از سوی دیگر این محیط ها نیز شرایط و ویژگی هایی دارند و بر زندگی و فعالیت های انسان تاثیر می گذارند. زمین خانه انسان است اما در یکی دو قرن اخیرانسان با پیشرفت در صنعت و فن آوری به شدت به این خانه لطمه زده است.. این فصل قابلیت های سیاره زمین به عنوان بستر زندگی انسان و ضرورت حفاظت از محیط را بررسی می کند.

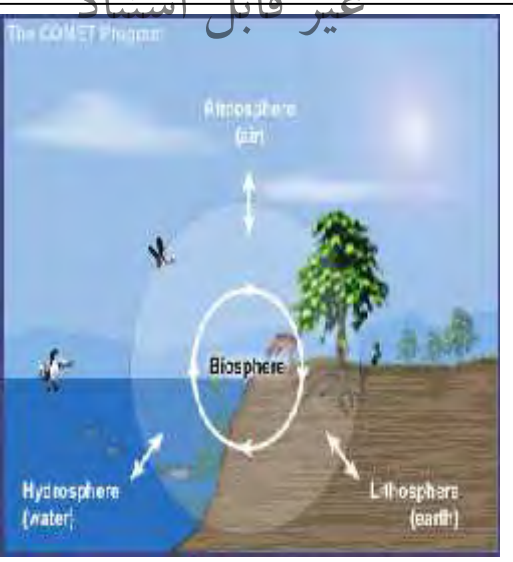
شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت ها پی می برید:

-سه محیطی که در سیاره زمین , شرایط زندگی برای انسان و سایر موجودات زنده فراهم می آورند ,

-سنگ کره چه ویژگی هایی دارد و چه عواملی موجب پیدایش ناهمواری ها بر روی

- آب کره چه خصوصیتی دارد و نقش و اهمیت آن در زندگی انسان چیست ؟

- هوا کره چه ویژگی هایی دارد و عوامل موثر در آب و هوای مناطق مختلف زمین کدامند ؟

چهره زمین

درس سوم

سیاره ای که بر روی آن زندگی می کنیم از چهار محیط تشکیل شده است: بخش خارجی کره زمین یا پوسته آن که حالت جامد دارد از سنگ و خاک تشکیل شده سنگ کره (لیتوسفر) نامیده می شود. آب کره (هیدروسفر) شامل اقیانوسها و دریاها، دریاچه ها، رودها و بقیه آبهای سطحی، آبهای زیرزمینی، یخچالها و نزولات جوی می شود. هواکره (اتمسفر) نیز شامل گاز هایی است که دور تا دور کره زمین را فرا گرفته است. این سه محیط با یکدیگر سیاره زمین

زمین را برای انسان و دیگر موجودات زنده یعنی زیست کره (بیوسفر) قابل زندگی می سازد.

.. آن کس که زمین را بستر شما قرار داد و آسمان را همچون سقفی بر بالای سر شما برافراشت و از آسمان آبی فرو فرستاد و به وسیله آن میوه ها را پرورش داد تا روزی شما باشد.
سوره بقره آیه

و از نشانه های اوست آسمان ها و زمین و آنچه از جنبندگان در آن ها پراکنده اند

فعالیت

۱- زیست کره برای حیات به هر یک از سه بخش سنگ کره، آب کره و هوا کره چه نیازی دارد؟ توضیح دهید.

۲- آیات قرآن کریم را بخوانید و ارتباط آن ها را با این درس توضیح دهید.

نمودار مقایسه ای آب و خشکی ها

وسعت خشکی های زمین نسبت به آب ها کم است. حدود ۷۱ درصد سطح زمین را آب ها تشکیل می دهند. به شکل مقابل بگویید وسعت آب ها در دونیمکره شمالی و جنوبی چه تفاوتی با هم دارند؟ سال گذشته با پنج مجموعه بزرگ خشکی ها یعنی

غیر قابل استناد

قاره های آسیا , اروپا , افریقا , امریکا , استرالیا و اقیانوسیه آشنا شدید . آن ها را روی نقشه نامگذاری کنید.

ناهمواری ها

سطح خشکی ها صاف نیستند و فلات ها , کوهها و تپه ها و دشت ها و جلگه ها پستی و بلندی های زیادی در آن ها بوجود آورده اند. به نقشه ناهمواری های جهان توجه کنید . بر روی نقشه سه رنگ مشاهده می کنید.

نشه ناهمواری های جهان

- رنگ سبز, جلگه ها و دشت ها یعنی سرزمین های پست را نشان میدهد جلگه های پهناور جهان در کنار دریاها یا امتداد رود های بزرگ تشکیل شده اند.
- رنگ زرد و قهوه ای, فلات ها و کوههای بلند را نشان می دهد. فلات ها سرزمین های نسبتاً هموار اما مرتفع هستند که از اطراف به سرزمین های کم ارتفاع

و پست منتهی می شوند . فلات تبت بلند ترین فلات جهان است.

این فلات ها کوههای بسیار بلند با قله های نوک تیز را در بر گرفته اند . کوههای بسیار مرتفع جزو ناهمواری های جوان هستند . دامنه این کوهها شیب تند دارند . و دره های بین آنها تنگ و به شکل V هستند . به عکس در کوههای کم ارتفاع با گذشت زمان و فرسایش , قله ها به شکل گنبدی در آمده و شیب دامنه ها ملایمند. این کوهها دارای دره های باز و آبرفتی به شکل U هستند.

تصویر ماهواره ای

کوههای گنبدی شکل

کوههای

غیر قابل استناد

جدولی	کنید : (کوهستان ها دامنه آنها ,)جنگه ها دشتهها
سپس به طور گروهی موارد استفاده و بهره برداری انسان از هر يك را در همان ستون فهرست کنید.	
گفت و گو کنید و دلیل و مثال بیاورید : به	بیشتر زندگی
ی زمین میدهد یا برعکس ناهمواری ها را برای	ناهمواری ها
	تغییر می دهد؟ یا هر دو ؟

چهره زمین در میلیون ها سال قبل مانند امروز نبوده است. ناهمواری های جهان در طی میلیون ها سال پدید آمده و در طی زمان تغییر شکل داده اند. به طور کلی دو دسته از عوامل موجب پیدایش و تغییر شکل ناهمواری ها می شوند: عوامل درونی و عوامل بیرونی .

الف – عوامل درونی

در علوم امسال خواننده اید که طبق نظر دانشمندان پوسته زمین به قطعات

یا ورقه های بزرگی تقسیم شده است .

این ورقه ها (پوسته و گوشته فوقانی) بخش هایی از قاره ها تا

کف اقیانوس ها را در بر می گیرد. ورقه ها روی بخش

خمیری شکل گوشته یا نرم کره به آرامی حرکت میکنند و از هم

دور یا به هم نزدیک می شوند و برخورد می کنند و یا در امتداد هم

می لغزند. البته حرکت ورقه ها بسیار کند و چند میلی متر در سال

است. اما این جابجایی و حرکت در طی میلیون ها سال تغییرات

زیادی در ناهمواری ها بوجود می آورد .

کوهزایی

کوهزایی از جمله نتایج حاصل از برخورد دو ورقه به یکدیگر است. حرکات کوهزایی باعث

بوجود آمدن چین خوردگی یا شکستگی (گسل) در پوسته زمین می شوند.

* به شکل مقابل نوجه کنید . وقتی لبه های یک ورقه

به زیر ورقه دیگر می رود فشاری بر پوسته وارد

می شود و لایه های رسوبی را دچار خمیدگی می کند

و به سمت بالا می آورد چین خوردگی های زاگرس و

همالیا مثال هایی از این نوع ایجاد رشته کوهها هستند.

تشکیل چین خوردگی

* اگر فشار بر لایه های رسوبی به گونه ای باشد که پوسته را دچار شکستگی کند، گسل بوجود می آید. در این صورت با اختلاف ارتفاع حاصل از شکست، مناطقی بالا تر از اطراف قرار میگیرد و مناطقی نیز فرو می نشیند و در نتیجه کوه یا دره ایجاد می شود.

* گاهی مواد مذاب (ماگما) از سمت گوشته به طرف پوسته حرکت و به آن فشار وارد می کنند.

اگر مواد مذاب راهی برای خروج از پوسته پیدا و فوران کنند کوههای آتشفشانی را بوجود می آورند. اما اگر فوران رخ ندهد و لایه پوسته بالا بیاید، در این صورت کوههای گنبدی ایجاد می شود.

تصویر ماهواره ای چین های

ب - عوامل بیرونی

اگر چه ناهمواری ها بر اثر نیروهای درونی پدید می آیند اما در طی زمان عواملی چون هوازدگی، فرسایش آبی، فرسایش بادی و فرسایش یخچالی تغییرات زیادی در چهره این ناهمواری ها پدید می آورد. شما در کتاب علوم سال هفتم و هشتم تاثیرات این عوامل بیرونی را مطالعه و بررسی کرده اید.

انسان چهره ناهمواری ها را تغییر می دهد.

علاوه بر فرسایش و عوامل طبیعی، فعالیت های انسان نقش مهمی در تغییر شکل ناهمواری ها دارد. انسان به منظور رفع نیازهایش و بهره برداری از محیط طبیعی، تغییراتی در چهره ناهمواری ها بوجود آورده است.

غیر قابل استناد

در یکی دو قرن اخیر میزان دستکاری و دخالت انسان در محیط های طبیعی بسیار شدید بوده است

چرا؟

عکس کار

عکس یک

عکس خشک
ارومیه
دریاچه

عکس
در دامنه کوهها
بندی

عکس سکونتگاهها کنار یک رودخانه

عکس یک کوهستان

فعالیت

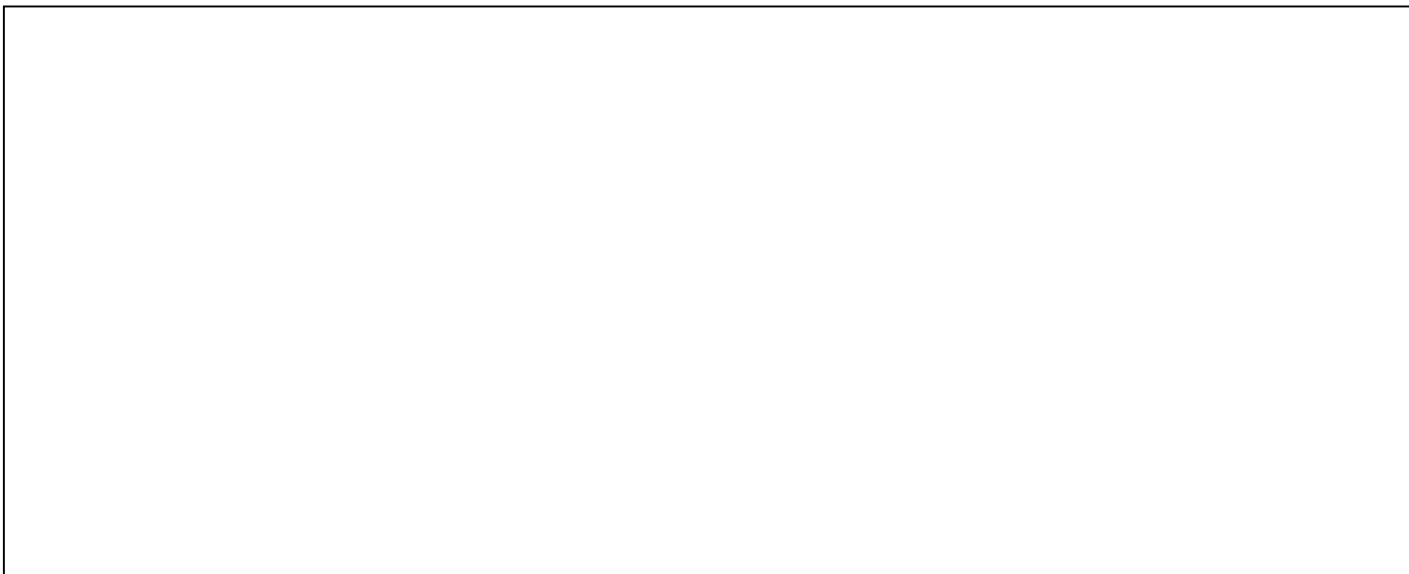
۱- به تصاویر بالا دقت کنید و توضیح دهید در هر یک، انسان چگونه موجب تغییر ناهمواری ها می شود؟

۲- روی کار برگه شماره ...انواع ناهمواری ها را روی مدل مشخص کنید.

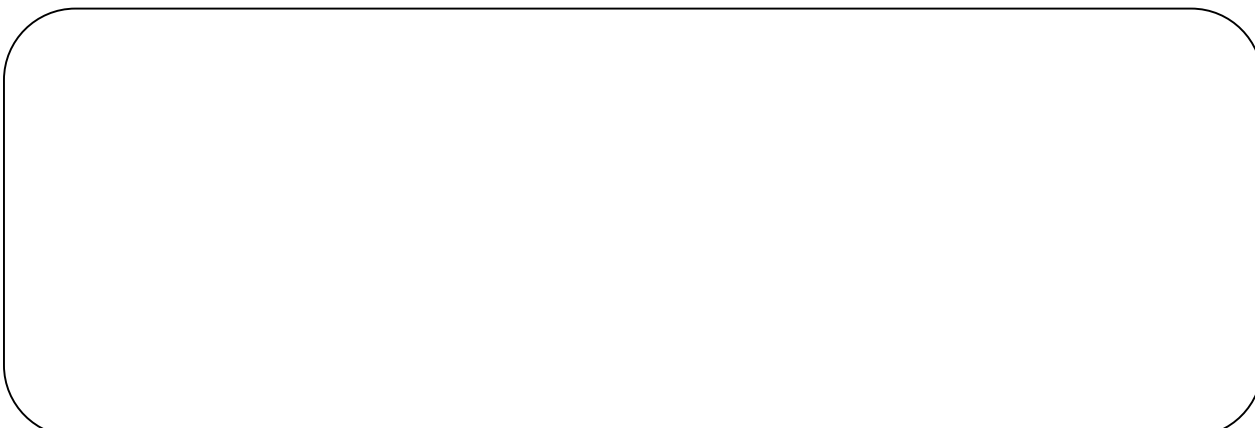
آب فراوان , هوای پاک

پنج مجموعه بزرگ آبی

آب کره (هیدروسفر) همه آب های زمین یعنی اقیانوس ها , دریاها , دریاچه ها و رودها و .. را شامل می شود. به نقشه توجه کنید و پنج مجموعه بزرگ آب ها یعنی اقیانوس های جهان را نام ببرید. همان طور که مشاهده می کنید اقیانوس آرام پهناورترین اقیانوس کره زمین است. تصور کنید مساحت آن ۱۰۰ برابر کشور ایران است! این اقیانوس عمیق ترین اقیانوس جهان نیز هست. دراز گودال ماریانا با ژرفای ۱۱۰۰۰ متر در نزدیکی مجمع الجزایر فیلیپین در این اقیانوس قرار دارد.

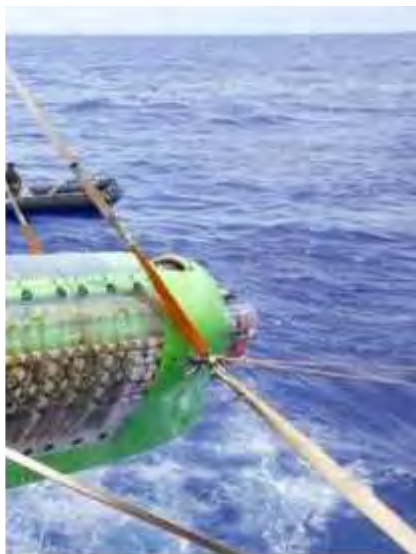
ناهمواری های کف اقیانوس ها : به طور کلی مطالعه در باره اقیانوس ها و بستر آن ها با دشواری هایی روبروست. فشار زیاد آب , تاریکی و دمای کم در اعماق آب , کاوش های علمی رابا دشواری های زیادی روبرو می کند. پوسته زمین در کف اقیانوس ها و دریاها امتداد دارد. کف اقیانوس ها و دریاها همانند سطح خشکی ها ناهمواری های فراوان دارد.

غیر قابل استناد

*در جاهایی که اقیانوس ها با خشکی ها تماس دارند غالبا یک ناحیه کم عمق با ژرفایی کمتر از ۲۰۰ متر دیده می شود که به آن فلات قاره (ایوان خشکی) می گویند. فلات قاره در دریاها و دریاچه ها نیز دیده می شود و در برخی از آن ها جزیره هایی سر از آب بیرون آورده اند .
معمولا فلات قاره ها از نظر وجود منابع سرشار نفت و گاز , وجود جزایر ماهیگیری اهمیت زیادی دارند. بعد از ایوان خشکی ناگهان شیب زیاد می شود و تا عمق ۲۰۰۰ تا ۵۰۰۰ متری ادامه میابد به این بخش شیب قاره می گویند.

می دانیم که تا کنون دهها نفر به فله اورست در ارتفاع ۸۸۸۲ متری هیمالیا صعود کرده انداما تا این زمان فقط سه نفر در جهان موفق شده اند با زیر دریایی به دراز گودال ماریانا که ۱۱۰۰۰ متر عمق دارد سفر کنند!!
آخرین سفر در سال ۱۳۹۱ توسط یک کارگردان آمریکایی صورت گرفته و این فرد توانسته چند ساعتی با زیر دریایی در این گودال باشد..

شوری آب: هر لیتر از آب دریا به طور متوسط ۳۵ گرم نمک دارد. شوری آب دریاها و اقیانوس ها متفاوت است . شوری آب دریای مدیترانه ۳۷ گرم در لیتر و دریای احمر ۴۳ گرم در لیتر است . در حالی که شوری دریای شمال در اروپا حداکثر ۷ گرم در لیتر است و آب های اقیانوس های نواحی قطبی تقریبا شیرین هستند.
دما: آب های سطحی اقیانوس ها و دریاها بر اثر تابش خورشید گرم می شوند اما در ژرفای بیش از ۱۰۰۰ متری اقیانوس ها , دما همواره کمتر از ۴ + درجه سانتی گراد است. در مناطق مجاور قطب ها, نواحی یخ بسته در آب ها وسعت زیادی دارند . در این مناطق , شناور شدن کوههای یخ (ايسبرگ) خطر بزرگی برای کشتی ها محسوب می شود.

حرکات آب دریا: حرکات آب دریا به صورت موج , جزر و مد* و جریان های دریایی است که در کتاب علوم سال هفتم با آن ها آشنا شده اید.
جریان های دریایی گرم و سرد بر آب و هوای مناطقی که از مجاورت آنها عبور می کنند تاثیر می گذارند . همچنین محل تلاقی آب های گرم و سرد از مهم ترین مناطق صید ماهی جهان است . مانند نیوفوندلند در امریکا یا شرق ژاپن .

فعالیت

- ۱- متن را بخوانید الف- چرا آب دریای احمر بسیار شور تر از آب دریای شمال است ؟ به نظر شما برای تامین آب شیرین از اقیانوس ها بیشتر باید به کدام اقیانوس ها بیشتر توجه نمود ؟ چرا؟
- ۲- با توجه به نقشه بگویید نیوفوندلند و شرق ژاپن که از مناطق مهم ماهیگیری جهان هستند در محل تلاقی کدام جریان های دریایی قرار دارند ؟
- ۲- چرا سفر به اعماق اقیانوس ها دشوار تر از صعود به قله ها است ؟ چند دلیل ذکر کنید.

انسان و اقیانوس ها

اقیانوس هایکی از منابع مهم تامین غذا برای انسان هستند. این پهنه های آبی امکان حمل و نقل کم هزینه تر میلیون ها تن بار را با کشتی ها فراهم می آورند. همچنین اقیانوسها به طور غیر مستقیم منبع تامین آب شیرین برای ساکنان جهان هستند. چرا؟

اقیانوس ها به همه مردم جهان تعلق دارند. اما به شدت مورد بی مهری انسان قرار گرفته اند و هنوز به عنوان مخزنی برای زباله تلقی می شوند. سالانه چند میلیون تن زباله های سمی کارخانه ها، پلاستیک و مواد غیر قابل تجزیه به اقیانوس ها ریخته می شود. برخی کشورها از شیوه دفن زباله های اتمی* در اعماق اقیانوس ها استفاده می کنند. صید بی رویه و انبوه ماهیها بدون آن که فرصت تولید مثل برای ماهیان فراهم شود نیز به بوم سازگان (اکوسیستم) آب ها به شدت لطمه می زند. بویژه آن که برخی کشورهای پیشرفته با دسترسی به فن آوری های جدید مانند کشتی های مجهز به رادار یا نصب دائمی تورها در آب، به طور مداوم صید ماهی را از اعماق آب و همه نقاط اقیانوس ها افزایش می دهند.

نیروگاه عظیم آب شیرین کن "جبل علی" در امارات متحده عربی

گاههای شیرین کن نمک زدایی* دریا شیرین تهیه میکنند این کار بسیار انرژی بیشتری شیرین کن های جهان کشورهای حاشیه خلیج بویژه کشورهای عربی کویت به کارشناسان محیط زیست، شیرین کن ها شوری دمای ها افزایش می دهد برای آبزیان نیز.

یک دهه سازمانهای بی المللی محیط زیست به تازگی 190 کشور عضو زودی یک معاهده بین المللی برای همکاری کنند به متعهد این معاهده برای کنترل صید ماهی جلوگیری آلودگی ها ایجاد اقیانوس ها قوانینی می

خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران
93/11/6

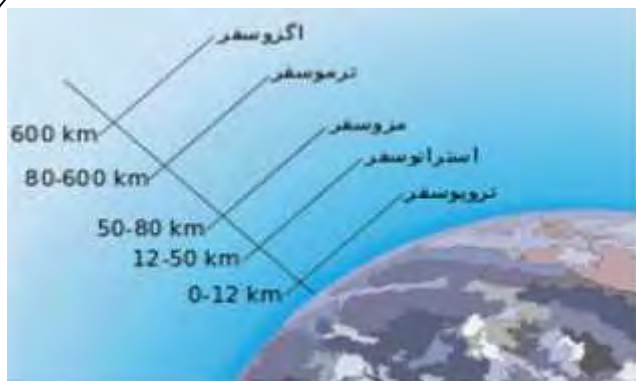

- خشکی ها های کره زمین فکر کنید بگویید چنین نسبتی عکس می چه اتفاقاتی می
- بالا را بخوانید. این خبر از چه جنبه هایی مهم است؟- برخی کشورها قدرتمند یک
- بین المللی برای کنترل اقیانوس ها می کنند این کار نیستند. به نظر شما چرا؟
- فعالیت شماره به کار بندیم را انجام دهید.

غیر قابل استناد

هوا کره

ساختار و ترکیب: هوا کره لایه ای از گاز است که از سطح زمین تا ارتفاع ۱۰۰۰۰ کیلومتری اطراف سیاره زمین را در بر گرفته است. هوا کره مخلوطی از گاز های مختلف نیتروژن (۷۸٪) اکسیژن (۲۱٪) و سایر گاز ها مانند دی اکسید کربن و بخار آب است.

به شکل توجه کنید. هوا کره از لایه های مختلف تشکیل شده است. پایین ترین لایه که نزدیک به سطح زمین است تروپوسفر نام دارد. تشکیل ابرها و بسیاری از تغییرات آب و هوایی در این لایه اتفاق می افتد.

تنوع آب و هوا در جهان

سال گذشته با مطالعه قاره ها پی بردید که در بخش های مختلف کره زمین آب و هواهای گوناگون وجود دارد. برای مثال در جنگل های کنگو در افریقا آب و هوای گرم و مرطوب حکمفرماست. در حالی که در شمال آن در صحرای بزرگ افریقا آب و هوا بسیار گرم و خشک است. در همین حال نواحی ساحلی افریقا در کنار دریای مدیترانه، آب و هوای مدیترانه ای دارند. چه عواملی موجب چنین تفاوت هایی می شود؟

پیش از آن که به پاسخ این سوال پردازیم لازم است فرق هوا و آب و هوا را بدانیم.

هوا وضعیت گذرا و موقتی هوا کره (اتمسفر) در یک محل و در مدت زمانی کوتاه

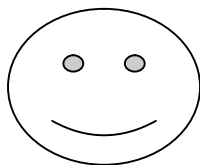
(از چند دقیقه تا چند ماه) است. برای مثال می گوییم امروز هوا آفتابی یا ابری یا بارانی است

یاباد می وزد. اما آب و هوا وضعیت هوا کره (اتمسفر) در یک ناحیه در مدت زمان

نسبتا طولانی است. برای مثال می گوییم استان بوشهر آب و هوای گرم و شرجی دارد. برای پی

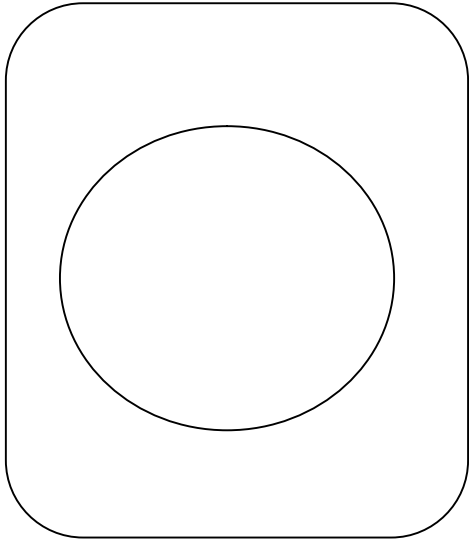
بردن به نوع آب و هوای یک ناحیه، داده های آماری مربوط به دما، بارش، رطوبت، باد و... در

طی سال های مختلف (سی سال یا بیشتر) جمع آوری و میانگین آن ها محاسبه میشود.

تقسیم کنیم	ها یعنی 24	هم کنیم	شبهانه	دماهای
می	روزهای یک	میانگین های روزانه	می آید.	دمای میانگین روزانه
تقسیم کنیم	یکدیگر	گرمترین	به	دمای میانگین ماهانه
			می آید.	دمای میانگین سالانه

غیر قابل استناد

(زاویه تابش خورشید و عرض جغرافیایی

اشعه خورشید از لایه های مختلف هوا کره عبور می کند و به زمین میرسد. سرزمین های نزدیک استوا از اشعه عمودی خورشید برخوردار می شوند اما هرچه از استوا به طرف قطب ها پیش میرویم تابش خورشید مایل تر می شود. در نتیجه گرمای کمتری به زمین می رسد. به طور کلی از یکسان نتابیدن خورشید به سطح زمین سه منطقه بر روی زمین پدید می آید:

(۱) منطقه گرم در دو طرف استوا تا مدار های راس السرطان و راس الجدی

(۲) منطقه معتدله شمالی و جنوبی (۳) منطقه سرد در مجاورت قطب ها

بدین ترتیب هرچه از مدار استوا (۰ درجه) به

سمت عرض های جغرافیایی بالا تر حرکت

کنیم دمای هوا پیوسته کاهش می یابد و در نواحی

مجاور قطب ها کمترین . میانگین دمای سالانه

دیده می شود.

(دوری و نزدیکی به اقیانوس ها و دریاها

خشکی ها زودتر از آب ها گرم می شوند و

سریع تر گرمای خود را از دست می دهند. آب ها

بیشتر از خشکی ها گرما را در خود ذخیره می کنند. به همین سبب اقیانوس ها و دریاها موجب

اعتدال دمای نواحی مجاورشان در زمستان و تابستان می شوند.

فعالیت

- به نقشه توجه کنید سه شهر کی یف و تقریباً در یک عرض جغرافیایی قرار دارند اما میانگین دمای شهر در تیر ماه و دی ماه با شهر

هرچه از شهرهای نواحی داخلی به سمت شهرهای مجاور اقیانوس می رویم سر

- به تصویر توجه کنید. لایه ازن در کدام بخش هواکره قرار دارد؟

آیا می توانید در یک جمله بگویید فایده لایه ازن چیست؟ پرس و جو کنید. (شما می توانید از دبیر علوم نیز کمک بگیرید.)

غیر قابل استناد

همان طور که پیش تر گفتیم عبور جریان های دریایی آب گرم از کناره کشورها موجب می شود سرمای هوا در زمستان کاهش پیدا کند به عکس عبور جریان های آب سرد موجب بروز سرمای شدید در کناره ها می شودمانند جریان آب سرد گرینلند که از کناره های کانادا عبور می کند.

(ارتفاع از سطح زمین

در لایه تروپوسفر ، هر چه از سطح زمین بالاتر می رویم دمای هوا کاهش می یابد. (به ازای هر ۱۰۰۰ متر ارتفاع دما ۶ درجه سانتی گراد) . بنابراین در نواحی مرتفع و بر فراز قله ها و کوهها و دامنه ها دما پایین تر از نواحی پست است.

ارتفاعات می توانند از نفوذ توده های مرطوب به نواحی آن سوی خود جلوگیری کنند مانند رشته کوههای هیمالیا در شمال هند یا البرز در ایران. ارتفاعات همچنین جهت وزش بادهای را تغییر می دهند.

تصویری که دستگاه فشار سنج

. هواشناسان برای اندازه گیری فشار از واحد میلی بار استفاده می کنند.

(فشار هوا و جریان باد

هوا مانند همه گازها سنگینی دارد و بر همه چیز فشار وارد می کند. اما ما این فشار را حس نمی کنیم . فشار هوا را با دستگاههای فشار سنج اندازه گیری می کنند. فشار هوا در یک مکان متغیر است و زیاد یا کم می شود.

فشار و دما : هوای گرم فشار کمتری دارد زیرا منبسط می شوند و ملوکول های آن از هم فاصله می گیرند .

هوای گرم سبک است و به سمت بالا صعود می کند

هوای سرد فشار زیاد تری دارد زیرا سرما موجب تراکم و فشردگی بیشتر ملوکول ها می شود

هوای سرد سنگین است و به سمت پایین و سطح زمین فرود می آید.

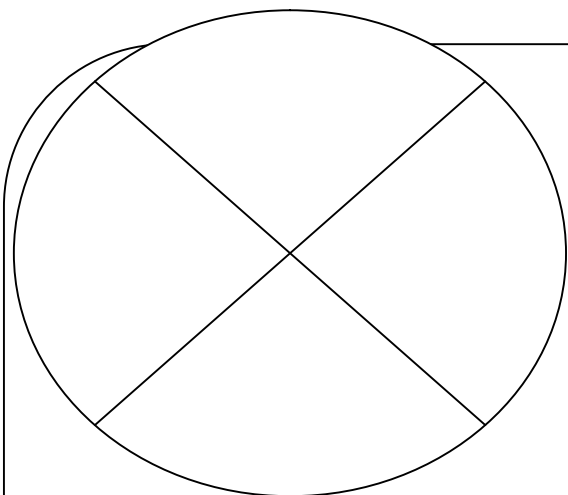
فشار و ارتفاع : هر چه از سطح زمین بالا تر برویم فشار هوا کم

می شود . به همین علت فشار هوا در سطح دریا ها زیاد و در

صعود هوای گرم و جاننشینی هوای غیر قابل استناد

ارتفاعات و کوهستانها کم است.

باد: هوا همیشه از جایی که فشار بیشتری دارد (سردتر است)
به سمت جایی که فشار کمتری وجود دارد (گرمتر است) جریان
می یابد و به این ترتیب باد بوجود می آید.

گردش عمومی هوا ، کمربند های فشار

به شکل مقابل توجه کنید. کانون های فشار در دونیمکره شمالی
و جنوبی قرینه هستند.

در **منطقه استوایی** به دلیل تابش عمودی خورشید در طول سال هوا پیوسته گرم می شود
و به طرف بالا صعود می کند. این ناحیه کانون **فشار کم** است. صعود مداوم هوای گرم و
سپس سرد شدن آن موجب ریزش باران های فراوان می شود.

قه بین المدارین کانون فشار زیاد است. در این منطقه توده هوایی که در منطقه استوایی ریزش کرده است سرد می شود
و فرود می آید و کانون فشار زیاد ایجاد میکند. چون کانون فشار زیاد از صعود هوای گرم و بارش جلوگیری می کند. به همین دلیل اغلب
اغلب بیابان های جهان که در منطقه بین المدارین بوجود آمده اند.

منطقه معتدله شمالی و جنوبی کانون فشارهای متغیر است. در زمستان ها این نواحی تحت تاثیر هوای سرد قطبی قرار می گیرند و کانون فشار
پایین هستند و در تابستان با توجه به مجاورت با هوای گرم مدارین به کانون فشار کم تبدیل می شوند.

به علت سردی شدید هوا ، همواره کانون فشار زیاد هستند .

همان طور که مشاهده می کنید مجاورت کمربند های فشار، موجب وزش بادهای و جابجایی توده های هوا بر فراز کره زمین
می شود و آب و هوای مناطق را تحت تاثیر قرار می دهند.

انسان و تغییرات آب و هوا

دانشمندان معتقدند طی صد سال گذشته میانگین دمای زمین نسبت به قبل افزایش یافته
است. به نظر آن ها یکی از علل مهم افزایش دما ، زیاد شدن تعداد خودروها و افزایش
فعالیت های صنعتی است که از سوخت های فسیلی استفاده می کنند و موجب آلودگی هوا

و ورود گاز های گلخانه ای * به هوا کرده می شوند . برخی معتقدند گرم شدن کره زمین ممکن است در
آینده پیامدهای ناخوشایندی چون ذوب شدن یخهای قطبی و بالا آمدن آب دریا و به زیر آب رفتن نواحی
ساحلی و جزیره ها یا وقوع خشکسالی در نواحی گرم و خشک و مواردی از این قبیل در پی داشته باشد.

فعالیت

- چرا کوهنوردان در ارتفاعات زیاد ممکن است با مشکلات تنفسی روبرو شوند؟ - به چرا در هواپیما ، پرواز به مسافران استفاده از ماسک اکسیژن
- دقت کنید و بگویید چه کارها و فعالیت هایی در محیط زندگی موجب آلودگی هوا
- روی کار برگه () (کمر بند های فشار را نامگذاری و رنگ آمیزی کنید).

واژه ها

آیسبرگ (کوه یخ): توده عظیمی یخی که از آب های یخ بسته نواحی قطبی شکسته و در آب های آزاد شناور می شود و ارتفاع آن از متر نیز می رسد. گاه همین حجم از کوه در زیر توده در آب وجود دارد.

جزر ومد: بالا رفتن و پایین رفتن منظم و دوره ای آب اقیانوس ها و دریاها و خلیج ها و خور ها به علت نیروی جاذبه ماه و خورشید که هر روز دو بار تکرار می شود. بالا آمدن آب دریا را مد و پایین رفتن آن را جزر می گویند.

زباله اتمی: پسماندهایی که از فعالیت های رآکتورها ی هسته ای یا آزمایشات مربوط به آن ها حاصل می شود و به علت دارا بودن پرتوهای رادیو اکتیو به برای انسان و موجودات زنده مضر بوده و موجب آلوده کردن آب و خاک به صورت درازمدت می شود. امروزه چگونگی دفع این پسماندها از دغدغه های مهم استفاده کنندگان از انرژی اتمی است.

نمک زدایی: فرآیندی که در آن نمک و مواد معدنی را از آب شور دریا جدا می کنند و آن را به آب شیرین قابل استفاده تبدیل می کنند. این فرآیند با دستگاههای مختلف به روشهای گوناگون از جمله تقطیر انجام می شود.

گاز های گلخانه ای: گازهایی مانند بخار آب، دی اکسید کربن، متان و ازن که به طور طبیعی در هوا کره وجود دارند و تبادلات شیمیایی آن ها برای سیاره زمین و موجودات آن مفید است. امروزه انسان از طریق فعالیت های صنعتی و وارد کردن برخی از این گازها مانند دی اکسید کربن در هوا، حجم و ترکیب گازهای گلخانه ای را بر هم می زند.

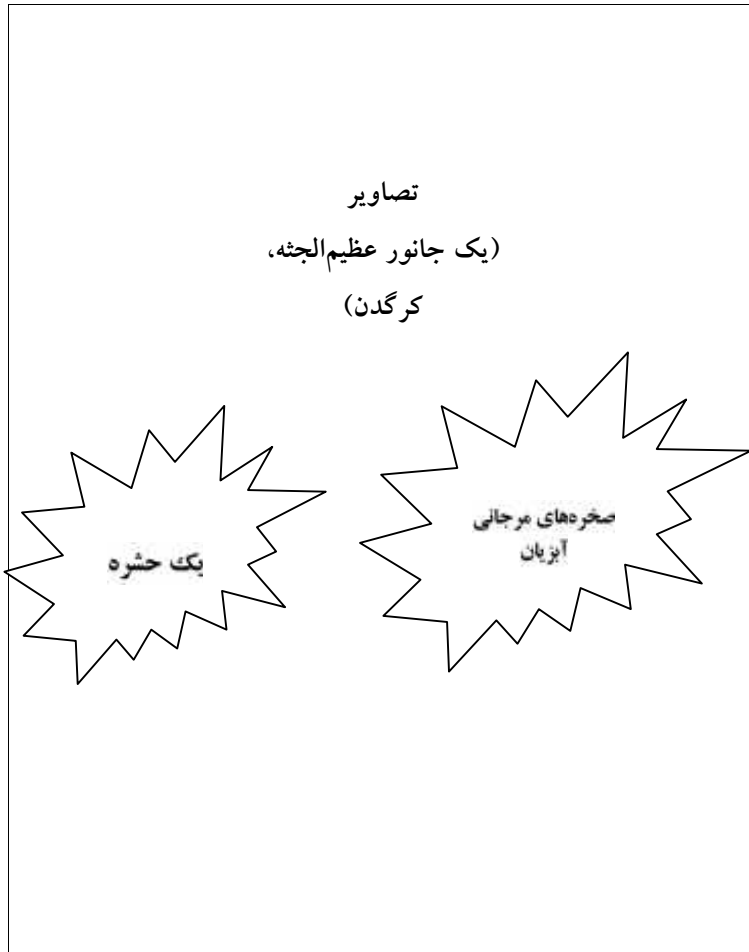
به کار بندیم

1 - یکی از فعالیت های زیر را به دلخواه انجام دهید :

الف - به چند گروه تقسیم شوی. دهر گروه برای حفاظت از اقیانوس ها و دریاها پیش نویس قوانین و راهکار هایی تهیه کنید .. تصور کنید متن شما در جلسه یک سازمان بین المللی مطرح می شود تا مورد تصویب قرار گیرد. ب - به طور گروهی پوستری برای گردهمایی سران کشورهای منطقه در مورد موضوع حفاظت از آب های خلیج فارس طراحی کنید و پیامی نیز روی آن بنویسید.

۲ - روی برخی اسپری ها علامت یا نوشته "ازن را دوست نداریم" یا "دوست ازن" مشاهده می شود. پرس و جو کنید منظور از این نوشته یا علامت چیست ؟ و این کالا چه خصوصیتی دارد؟

زیست کره، تنوع شگفت‌انگیز

از بیابان‌های خشک و سوزان «صحرای آفریقا» تا جنگل‌های انبوه «آمازون» و از اعماق اقیانوس‌ها و صخره‌های مرجانی درخشان تا بلندی‌های سطح زمین، گونه‌های بی‌شماری از گیاهان و جانوران، زندگی می‌کنند. آمیزه‌ای شگفت‌انگیز از رنگ‌ها، و چشم‌اندازهای گوناگوو از ریزترین حشرات تا بزرگ‌جثه‌ترین جانوران، عظمت خلقت را به ما نشان می‌دهد.

طی چند میلیارد سال عمر کره زمین، هزاران گونه زیستی خلق و بر روی آن پدیدار شده و تنوع زیستی را برای این سیاره به ارمغان آورده است.

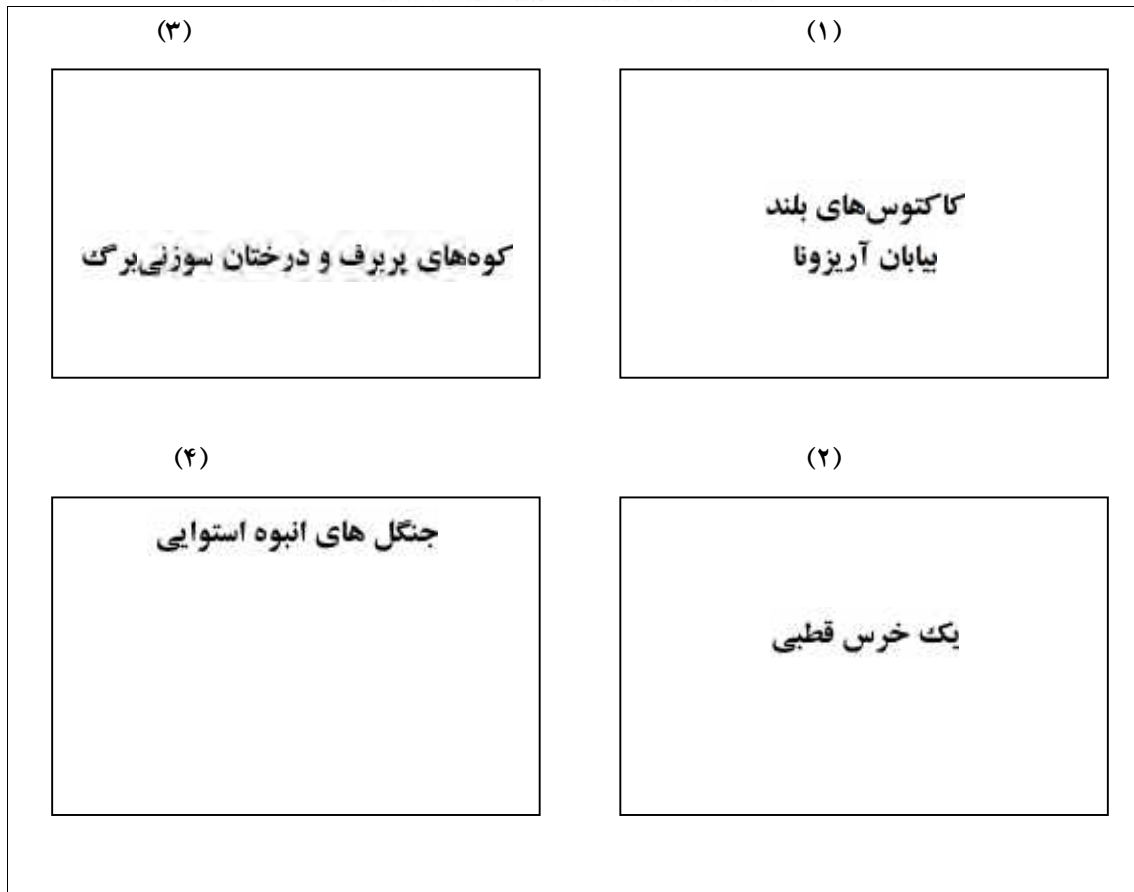
اما امروزه کاهش و نابودی تنوع زیستی، یک مسئله و دغدغه مهم محیط‌زیستی در جهان است. محیط‌های طبیعی با سرعتی شدید در حال تخریب هستند و ادامه حیات برخی گونه‌ها و تنوع زیستی در معرض خطر قرار گرفته است.

این فصل به مطالعه تنوع زیست‌بوم‌های جهان و ضرورت آشتی انسان با طبیعت، می‌پردازد.

شما با مطالعه این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

۱. قلمرو زیست‌بوم‌های مهم جهان کجاست و زیست‌بوم چگونه در سطح زمین، پراکنده شده‌اند؟
۲. مهم‌ترین ویژگی‌های هر یک از زیست‌بوم‌ها چیست؟
۳. تنوع و طبقه‌بندی زیست‌بوم‌ها به چه عواملی بستگی دارد؟
۴. چه عواملی، زیست‌بوم‌ها را در معرض خطر قرار داده است؟
۵. چرا و چگونه باید از تنوع زیستی، محافظت کنیم؟

پراکندگی زیست‌بوم‌های جهان

به تصاویر (۱) و (۲) دقت کنید. آیا می‌توانید نام گیاه و جانوری را که در این دو تصویر مشاهده می‌کنید، بگویید. به نظر شما این گیاهان و جانوران در کدام نواحی جهان، یافت می‌شوند؟ چرا؟ اکنون بگویید تصاویر (۳) و (۴) کدام نواحی جغرافیایی را نشان می‌دهند؟ در هر یک از این نواحی، کدام گیاهان و جانوران قادر به زیست هستند؟

زیست‌بوم (بیوم)

زیست‌بوم، یک ناحیه وسیع جغرافیایی است که در آن، انواع خاصی از گیاهان و جانوران زندگی می‌کنند و یک ناحیه مشخص را به وجود می‌آورند. هر زیست‌بوم از چند بوم‌سازگان (اکوسیستم) تشکیل شده است. شما در کتاب علوم امسال با مفهوم و اجزاء و عناصر بوم‌سازگان آشنا شده‌اید.

غیر قابل استناد

نوندر

های برگ ریزان

علفزارهای متنوع منطقه معتدل

زارها و برانچ مدیترانه‌ای

های بارانی استوایی

ساوانا

سایر زیست‌بوم (یخی و قطبی، کوهستانی و ...)

بیابان

در تقسیم‌بندی زیست‌بوم‌های جهان و تعداد آنها، توافق چندانی بین متخصصان وجود ندارد. در جغرافیای زیستی* و بوم‌شناسی* (اکولوژی) تقسیمات مختلفی برای زیست‌بوم‌ها، ارائه شده است. برخی زیست‌بوم را به دو دسته کلی زیست‌بوم‌های خشکی و زیست‌بوم‌های دریایی، تقسیم کرده‌اند. برخی حتی تا ۱۶ زیست‌بوم خشکی و ۵ زیست‌بوم دریایی، پیشنهاد کرده‌اند. گودی (Goudi) از استادان معروف جغرافیای زیستی، تقسیم بندی خود را به ۸ زیست‌بوم محدود کرده که در نقشه بالا، مشاهده می‌کنید.

)

در حال حرف زدن

غیر قابل استناد

می‌دانید که گیاهان، موجودات تولیدکننده هستند و با انجام عمل فتوسنتز، ترکیبات آلی تولید و اکسیژن، آزاد می‌کنند. یکی از روش‌های جدید تقسیم‌بندی زیست‌بوم‌ها، میزان تولید ترکیبات آلی* آنهاست. هر چه سرعت رشد پوشش گیاهی در یک ناحیه، بیشتر باشد، میزان تولید بیشتر است و هر چه، میزان تولید مواد آلی یک زیست‌بوم، بیشتر باشد، توده زیستی* که از آن حاصل می‌شود، بیشتر خواهد بود. در نتیجه زیست‌بوم‌ها از این نظر با هم تفاوت دارند.

تصویری که
متخصص در حال
حرف زدن

۱. با توجه به نقشه صفحه قبل و مراجعه به یک اطلس، بگویید جنگل‌های بارانی استوایی در کدام قاره‌ها و کشورها، وجود دارد؟ کدام کشور، بیشترین وسعت جنگل‌های بارانی استوایی را دارد؟
۲. الف- با توجه به نمودار بالا بگویید کدام زیست‌بوم در جهان، بیشترین میزان ترکیبات آلی را تولید می‌کند؟ کدام زیست‌بوم‌ها کمترین میزان ترکیبات آلی را تولید می‌کنند؟
ب- با توجه به دانسته‌های خود از فصل قبل، درباره آب و هوای مناطق جهان، علل این بیشترین میزان و کمترین میزان را توضیح دهید.

۳. کاربرگه (۱) را در کلاس، انجام دهید.

غیر قابل استناد

توندرا در سبیری

خزه و گل

روباه قطبی
Arctic Fox

خرس قطبی
Polar Bear

کاریبو و ساکنان توندرا
Caribou

های تایگا

عقاب
Bald Eagle

حمل چوب و الوار

گرگ خاکستری
Gray Wolf

River Other

توندرا

ناحیه‌ای در نزدیکی قطب شمال و حاشیه اقیانوس منجمد شمالی است. این ناحیه، زمستان‌های طولانی دارد و سرمای هوا در آن، بسیار شدید است، به طوری که تا 34° - نیز می‌رسد. تابستان‌های کوتاه و میانگین دما، حداکثر ۱۲ درجه سانتی‌گراد است.

زمین‌های توندرا از یخ و برف، پوشیده شده است. در تابستان با ذوب شدن این یخ‌ها، در زیر خاک، باتلاق‌های کم عمق ایجاد می‌شود. در توندرا تنها گیاهانی چون خزه و گل‌سنگ قادر به رویش هستند. بزرگ‌جثه‌ترین جانور توندرا، خرس قطبی است و در زمستان، برخی از جانوران این منطقه به نواحی گرم‌تر مجاور، مهاجرت می‌کنند.

تایگا

زیست‌بوم تایگا از گسترده‌ترین زیست‌بوم‌ها است که در جنوب توندرا و در قاره‌های آسیا، اروپا و امریکای شمالی، گسترش یافته است. در این منطقه، ۶ ماه از سال میانگین دما، کمتر از «۰» درجه است. بارندگی بین ۲۵۰ تا ۵۰۰ میلی‌متر و زمین همیشه مرطوب است. ناحیه تایگا به عنوان جنگل‌های مخروطیان و سوزنی‌برگ‌ها، معروف است. این درختان، همیشه سبز هستند و برگ‌ریزان ندارند، مانند کاج و سرو. تقریباً تمام جنگل‌های کشور کانادا از نوع تایگا است. این جنگل‌ها بخش عمده‌ای از چوب نرم برای تولید کاغذ را تأمین می‌کنند. در زمستان، برخی از جانوران این منطقه نیز به نواحی گرم‌تر مجاور، مهاجرت می‌کنند.

بامبوی بنگال
Bengal Bambo

درخت نارگیل

پرندۀ نوک‌دراز
Toucans

ای در جنگل‌های آمازون
انسان و جنگل‌های استوایی

جنگل‌های بارانی استوایی

این زیست‌بوم در مجاورت خط استوا در چند قاره، گسترده شده است. در این منطقه، هوا همیشه گرم و رطوبت حدود ۸۰ درصد، و میزان بارندگی سالانه، ۲۵۰۰ میلی‌متر است.

جنگل‌های بارانی استوایی، چند طبقه هستند و در زیر درختان بلندتر، درختان کوتاه‌تر و علف‌ها که رشد بسیار سریعی دارند، وجود دارند. ارتفاع درختان بلند گاه به ۲۵ الی ۳۵ متر نیز می‌رسد. این زیست‌بوم بیشترین تنوع زیستی جهان را دارد و انواع حشرات و پرندگان و پستانداران در آن زندگی می‌کنند. درختان شاه‌پسند (مانگرو)، نارگیل، قهوه سودانی، هوا و بامبوا از نمونه گیاهان این ناحیه است

یک نوع میمون
Baboon

ساوان

ساوان منطقه علفزارها با درختان تک و منفرد است که در مجاورت جنگل‌های استوایی واقع شده است. بیشترین وسعت ساوان در قاره آفریقا است.

آب و هوای ساوان در تمام طول سال، گرم و در آن، دو فصل خشک و مرطوب وجود دارد. ساوان از نظر تنوع جانوری، بسیار غنی است. در ساوان، علف‌خواران تنومند چون گورخر، فیل، زرافه و کرگدن فراوانند و گوشت‌خواران درنده، چون شیر از این گیاه‌خواران، تغذیه می‌کنند. درختان بائوباب از گونه‌های گیاهی مشهور ساوان است.

درختان بانوباب

ساوان و فیل

ساوان
گورخرها در علفزارها
و درختان پراکتون

در ساوانا ()

بیابان

به سرزمین‌های خشکی که میزان بارندگی سالیانه آنها کمتر از ۵۰ میلی‌متر باشد، بیابان گفته می‌شود. بخش عمده‌ای از بیابان‌های گرم و خشک جهان در مجاورت مدار رأس‌السرطان و رأس‌الجدی واقع شده‌اند، مانند صحرا در افریقا، ربع‌الخالی در عربستان و لوت در ایران. وقتی سخن از بیابان به میان می‌آید، ما به یاد مناطق گرم می‌افتیم، در حالی که بیابان‌های سرد نیز در جهان، وجود دارد. بیابان‌گی که اطراف آن را کوه‌ها فرا گرفته‌اند جزء بیابان‌های سرد است. در این بیابان‌ها نیز بارش، ناچیز و حتی در حد صفر است. بیابان‌ها از نظر پوشش گیاهی، فقیرند و تنها درختان یا بوته‌های خاردار که در مقابل خشکی هوا و تبخیر، مقاوم هستند یا آب را در خود ذخیره می‌کنند، قادر به زیست هستند.

منظره
بیابان

کاکتوس

انجیر هندی

مار

خارپشت گوش

مارمولک خاردار استرالیایی
Thorny Devil

گرگ صحرائی

۴. کاربردگه (۲) را کامل کنید.

۵. فرض کنید قرار است به شما جایزه یک سفر رایگان همراه با گروهی از گردشگران طبیعت (اکوتوریست) بدهند. شما کدام زیست‌بوم را برای سفر انتخاب می‌کنید؟ چرا؟

۶. به طور گروهی یک بروشور مسافرتی برای یکی از زیست‌بوم‌ها تهیه کنید:

روی بروشور، یک پیام جالب برای ترغیب گردشگران به مسافرت به آنجا بنویسید و چند تصویر جذاب از گیاهان یا جانوران آن ناحیه روی آن بچسبانید یا نقاشی کنید.

اطلاعاتی درباره آب و هوا، جانوران و گیاهان آن منطقه، داخل بروشور بنویسید و به مسافران توصیه کنید که برای بازدید از آن منطقه، چه وسایل یا لباس‌هایی باید به همراه داشته باشند.

برخی گونه های در معرض خطر جهان
تصویر با توضیح زیر نویس

سیبری و آسیای جنوب شرقی
شکار برای پوست

فیل افریقایی

پرنده بهشت
جنگلهای استوایی

شامپانزه و گوریل
جنگل های غرب و مرکز افریقا

کرگدن سفید

غزال عربی

درختان بائوباب که آب را در خود ذخیره می
کنند
کنیا

قورباغه چشم قرمز درختی

خرس پاندا چین

غیر قابل استناد

لاک پشت صحرایی

درخت ازدها
مادگاسکار
مراکش

گیاه رافلزیا
اندونزی فیلیپین ...

اکنون به نقشه توجه کنید . این نقشه پراکندگی تعداد گونه های در معرض خطر را در نواحی مختلف جهان نشان می دهد.

نقشه جهان : ایالات متحده امریکا استرالیا امریکای جنوبی برزیل ناحیه جنگل های کنگو و آسیای جنوب شرقی و اسپانیا بسیار پررنگ هستند (بالا ترین تعداد گونه های در معرض خطر را دارند)

این نقشه بر اساس فهرست داده های آماری ای یو سی ان توسط مولف تولید میشود

بیش از 300 گونه

100 300 گونه

50 99 گونه

کمتر از 50 گونه

فعالیت

با توجه به نقشه

- 1-چند ناحیه که بیشترین و چند ناحیه که کمترین تعداد گونه های در معرض خطر را دارد نام ببرید .
- 2-سه کشور نام ببرید که بیش از 300 گونه در معرض خطر دارند؟
- چرا در صحرای آفریقا تعداد گونه های در معرض خطر این قدر کم است ؟

چرا و چگونه زیستگاهها تخریب می شوند؟

در دو سه قرن اخیر، انسان در علوم و فن آوری پیشرفت های چشمگیری داشته است . او توانسته وسایل سریع السیر برای جابجایی بر روی سیاره زمین اختراع کند. به فضا سفر کند ، بسیاری از بیماری ها را معالجه کند ،با کشاورزی صنعتی ، غذای بیشتری برای جمعیت در حال افزایش جهان و خانه هایی با تجهیزات و وسایل راحت تر برای آن فراهم کند.اما علیرغم همه این پیشرفتها ، به شدت به محیط زیست لطمه وارد کرده است.

غیر قابل استناد

تنوع زیستی زمانی در معرض خطر قرار می‌گیرد که زیستگاه طبیعی گیاهان و جانوران تخریب شود. با تخریب پوشش گیاهی در یک منطقه، غذا کاهش می‌یابد و شرایط محیطی نامناسب موجب می‌شود گونه‌های جانوری نیز کاهش یابند. مهم‌ترین عواملی که موجب از بین رفتن پوشش گیاهی و نابودی گونه‌های جانوری و آلودگی آب و خاک و هوای زیستگاهها میشود عبارتند از:

* ایجاد و گسترش شهرها و روستاها، ساختن پل، جاده ساختمان‌ها و سدها بدون برنامه ریزی و توجه به جنبه‌های زیست محیطی.

* فعالیت‌های صنعتی و تولید انبوه کالاها در کارخانه‌ها،

* مصرف‌گرایی و تولید انبوه زباله

* شکار و تجارت اعضای بدن حیوانات

در این بخش تخریب یکی از مهم‌ترین زیست‌بوم‌های جهان یعنی جنگل‌های استوایی و شکار یکی از گونه‌های جانوری به منظور تجارت را بررسی می‌کنیم:

مطالعه موردی

اهمیت و ارزش جنگل‌های بارانی استوایی

جنگل‌های بارانی استوایی از پیچیده‌ترین زیست‌بوم‌های جهان است که غنی‌ترین تنوع گیاهی و جانوری را دارد. $\frac{3}{4}$ تنوع زیستی جهان مربوط به این جنگل‌ها است. جنگل‌های استوایی را 'ریه‌های زمین' نامیده‌اند... برخی از دانشمندان معتقدند این جنگل‌ها حدود ۵۰ درصد اکسیژن سیاره زمین و ۵۰ درصد رطوبت جو

را تولید می‌کنند. به همین دلیل بر آب و هوای کل سیاره زمین اثر می‌گذارند. دی‌اکسید کربن گازی است که در اثر فعالیت‌های انسان و استفاده از سوخت‌های فسیلی وارد جو می‌شود. این جنگل‌های انبوه قابلیت جذب دی‌اکسید کربن و تبدیل آن به اکسیژن را دارند. جنگل‌های بارانی استوایی خاستگاه اولیه بسیاری از درختان میوه‌ی جهان بوده است مانند موز نارگیل و انبه. امروزه از این جنگل‌ها انواع محصولات غذایی، دارویی و مواد اولیه صنعتی بدست می‌آید. قهوه، کاکائو، انواع روغن‌ها، لوازم آرایشی و عطرها و کائوچو و لاستیک و خمیر دندان از آن جمله‌اند. عصاره گیاهان استوایی در ترکیبات بسیاری از داروهای

غیر قابل استناد

شیمیایی به کار میرود. اغلب داروهای یکه امروزه برای معالجه سرطان مورد استفاده قرار می گیرند از درختان و گیاهان استوایی به دست می آیند.

نقشه برزیل و بزرگراه

تخریب جنگل های بارانی استوایی

تخریب جنگل های استوایی در برخی از کشورها مانند برزیل و اندونزی بسیار گسترده بوه و منجر به نابودی بسیاری از گونه های گیاهی و جانوری شده است.

در جنگل های آمازون تا مدت های طولانی تعداد بسیار کمی قبایل به صورت پراکنده در آن زندگی می کردند. در پنجاه سال اخیر، کشاورزی و دامداری و تجارت الوار و استخراج معادن طلا و بوکسیت (آلومینیوم) موجب

تخریب یا جنگل زدایی در این منطقه شده است.

جنگل زدایی یعنی از بین بردن کامل جنگل ها در یک ناحیه. به این منظور با سوزاندن جنگل ها یا قطع آن ها با اهره های برقی و استفاده از بولدوزر، زمین ها را از درختان خالی می کنند. وقتی جنگل ها سوزانده یا قطع می شوند دی اکسید کربن بیشتری وارد جو می شود و اثرات گازهای گلخانه ای و گرم شدن زمین بیشتر می شود.

عکس عبور بزرگراه از میان جنگل ها

از سال ۱۹۷۰ میلادی به تدریج یک بزرگراه طولانی احداث شد که از میان جنگل های آمازون در برزیل عبور می کرد و دهها راه فرعی نیز از داخل جنگل ها به این بزرگراه مربوط گردید. ساختن این بزرگراه موجب دسترسی آسان تر شرکت های تجاری و افراد برای فعالیت های اقتصادی در جنگل های استوایی شده است..

باید توجه کرد که تصمیم گیری برای حفاظت از محیط زیست همواره کار چندان آسانی نیست. زیرا اغلب با نظرات مخالف افراد و گروهها روبرو می شویم:

غیر قابل استناد

به نظر ما آمازون منطقه ثروتمندی است. نمی توانیم این ثروت را نادیده بگیریم. ... بسیاری از شرکت های تجاری به استخراج منابع و معادن آن علاقه مند هستند و سود زیادی نصیب آن ها می برزیل و سایر کشورها می توانند سالانه میلیون ها دلار الوار صادر کنند. کشت های تجاری و استخراج عادن در این ناحیه صدها شغل ایجاد کرده است آن هم در کشوری که با بیکاری مواجه است

به نظر من جنگل های آمازون به همه ساکنان زمین تعلق دارند و باید حفظ شوند. اگر تخریب جنگل ها همچنان ادامه یابد مشکلات زیادی برای آب و هوای کل کره زمین پدید می آید. همینطور نابودی تنوع زیستی آن به همه ساکنان جهان صدمه می زند .. بهتر است کشورهای جهان به حکومت های این منطقه فشار بیاورند که با هر گونه قطع درختان مقابله کنند

۱- نظرات مخالف بالا را بخوانید. شما با کدام دیدگاه موافق هستید؟ چرا؟ گفت و گو کنید.

۱- جدولی با دو ستون رسم کنید. در یک ستون فواید و اهمیت های جنگل های آمازون و در ستون دیگر علل تخریب آن ها را فهرست کنید.

۲- فرض کنید شما به کشور برزیل سفر کرده و جنگل های آمازون را دیده اید. یک کارت پستال درست کنید و روی آن منظره یا یک گونه گیاهی و جانوری این ناحیه را بچسبانید و در پشت آن نامه ای کوتاه به دوست خود با تاکید بر چیز هایی که برای شما جالب بوده است بنویسید.

عاج های خونین (تجارت عاج)

فیل

در پنجاه سال اخیر، بسیاری از فیل های افریقایی به دلیل عاج های گران قیمتشان شکار و کشته شدند و این گونه جانوری کاهش بسیار زیادی پیدا کرد. عاج فیل به این حیوان کمک می کند تا زمین را بکند و ریشه ها و علف ها یا میوه درخت ها را برای تغذیه دریاورد. عاج همچنین یک وسیله دفاعی این حیوان برای مقابله او با دشمن است. اما سود جویان این جانور را برای عاج هایش می کشند. کنیا از جمله کشور های افریقایی است که در آن شکار گسترده فیل ها صورت گرفته

است و اگر چه امروز با ایجاد پارک های وحش سعی می کند از این گونه ی در معرض خطر محافظت کند، اما شکار غیر قانونی فیل همچنان در این کشور و سایر مناطق ادامه دارد. چین و تایلند بیشترین میزان عاج قاچاق را در جهان به کشور خود وارد می کنند. چین با کنده کاری روی عاج و تبدیل آن به محصولات تزئینی گران قیمت و پر فروش به جهانگردان، سود بسیاری بدست می آورد. با آن که امروزه کشتار فیل و فروش عاج در جهان ممنوع شده است اما تایلند از جمله کشورهایی است که این ممنوعیت را نپذیرفته و خرید و فروش عاج فیل در آن آزاد است و از این راه سود زیادی بدست می آورد.

عکس شکار فیل و کندن عاج افریقا

یک مغازه آنتیک فروشی در چین با محصولات تولید شده از غیر قابل استناد

کیف تزئینی با عاج

1 - واکنش و احساس شما نسبت به تصاویر مربوط به شکار فیل ها و اشیا تزئینی چیست؟ آیا ما واقعا به این اشیا نیاز داریم؟
- برخی از طرفداران محیط زیست استفاده از وسایل تزئینی یا اشیائی که در آن ها از اعضای جانوران استفاده شده مثل عاج را تحریم میکنند و نمی خرند . نظر شما چیست؟

چه باید کرد؟

استفاده خردمندانه: شکی نیست که انسانها برای ادامه حیات مجبور به استفاده از منابع طبیعی هستند. اما نکته مهم استفاده صحیح و خردمندانه از منابع است. برای مثال در موضوع جنگل های استوایی باید تعادلی بین استفاده اقتصادی از جنگل ها و فرصت باز سازی آن ها بوجود بیاید. میزان قطع درختان باید قاعده و قانونی داشته باشد و وقتی درختان قطع می شوند با برنامه ریزی مناسب درختانی را جایگزین آن ها کرده و فرصت رویش دوباره به درختان بدهند. کشاورزی و دامپروری با روش های علمی و جدید که کمترین آسیب را به محیط زیست می رسانند در این منطقه آموزش داده شود .. با ایجاد پارک های وحش از گونه های جانوری و گیاهی در معرض خطر مراقبت شود و نظایر آن.

همکاری بین المللی: ما در کشور های مختلف اما بر روی یک سیاره زندگی می کنیم و همگی در آب و خاک و هوای این سیاره شریک هستیم . اما متأسفانه اغلب کشورها به دنبال منافع خود هستند و کمتر به آثار تصمیم گیری ها و فعالیت هایشان روی محیط زیست سایر مناطق توجه دارند. برای حفاظت از تنوع زیستی و زیست بوم ها همه جوامع باید با هم همکاری کنند .

اتحادیه بین المللی حفاظت از طبیعت (IUCN) یک نهاد بین المللی است که بیش از ۸۰ کشور و از جمله ایران عضو آن هستند. این اتحادیه همکاری بین کشورها برای حفاظت از زیست بوم ها را تشویق و حمایت می کند.

از فعالیت های مهم این اتحادیه می توان کمک به کشورها برای حفظ تنوع زیستی ، برگزاری کنفرانس ها و گردهمایی های بین المللی و تحقیق و بررسی مداوم گونه های گیاهی و جانوری در معرض خطر در سراسر جهان را نام برد. این اتحادیه هر سال " **فهرست** " خود را منتشر و در این فهرست گونه های گیاهی و جانوری در معرض خطر در نواحی مختلف جهان را معرفی می کنند تا راهکارهایی برای محافظت از آنها اندیشیده شود.

تصویر ساختمان IUCN
در ژنو سوئیس
این اتحادیه در سال 1948 پایه گذاری

جغرافیای زیستی: شاخه‌ای از دانش جغرافیا که پراکندگی گونه‌ها و زیست‌بوم‌ها را در سطح زمین و در دوره‌های زمین‌شناسی، مطالعه می‌کند. جغرافیای زیستی در مطالعات خود از دانش بوم‌شناسی استفاده می‌کند.

بوم‌شناسی (اکولوژی): دانشی که ارتباط و وابستگی متقابل بین موجودات زنده و موجودات زنده با محیطی که در آن زندگی می‌کنند، را بررسی و مطالعه می‌کند.

ترکیبات آلی: معمولاً به مواد و ترکیبات شیمیایی که دارای دو عنصر کربن و هیدروژن باشند، مواد آلی می‌گویند. در این درس منظور موادی است که ریشه گیاهی و حیوانی دارند.

توده زیستی (بیوماس): کلیه موادی که از موجودات زنده یا بقایای آنها به دست می‌آید، مانند چوب درختان، اجساد گیاهان و جانوران، پس مانده‌های کشاورزی و فضولات دامی، فاضلاب‌های شهری و صنعتی و ...، توده زیستی از منابع مهم انرژی‌های تجدیدپذیر است.

بارش مؤثر: آن مقدار بارندگی که برای تأمین نیاز آبی گیاه، مفید واقع شود و معمولاً بارشی است که حدود ۱۰ تا ۲۵ میلی‌متر باشد و بتواند تا عمق ۱۱ الی ۱۲ سانتی‌متر در خاک نفوذ کند.

تبخیر و تعرق: خروج آب از خاک و روزنه‌های برگ و ساقه گیاهان به صورت بخار آب و ورود آن به هوا است. میزان تبخیر و تعرق گیاهان به عوامل مختلفی چون میزان دما و رطوبت هوا، روز و شب، وزش باد و ... بستگی دارد.

به کار بیندیم

۱. فرض کنید قرار است به خودتان، اعضای خانواده و دوستان یا مردمی که در منطقه شما زندگی می‌کنند، پنج پیشنهاد در مورد انجام فعالیت‌های روزانه بدهید، به طوری که این پنج پیشنهاد بتواند به حفاظت از زیست‌بوم منطقه زندگی و یا حتی زیست‌بوم‌های جهان کمک کند. توصیه‌های شما چیست؟ روی یک کاغذ بنویسید و در کلاس نصب کنید.

مثال: به جای دستمال کاغذی، بیشتر از دستمال پارچه‌ای استفاده کنیم.

۲. درباره شگفتی‌های یکی از گونه‌های گیاهی یا یک جانور تحقیق کنید و روی یک صفحه این شگفتی‌ها را یادداشت کنید و در کلاس بخوانید. سپس بگویید این نکات جالب، چه درس‌هایی درباره خالق هستی به ما می‌آموزد؟

غير قابل استناد

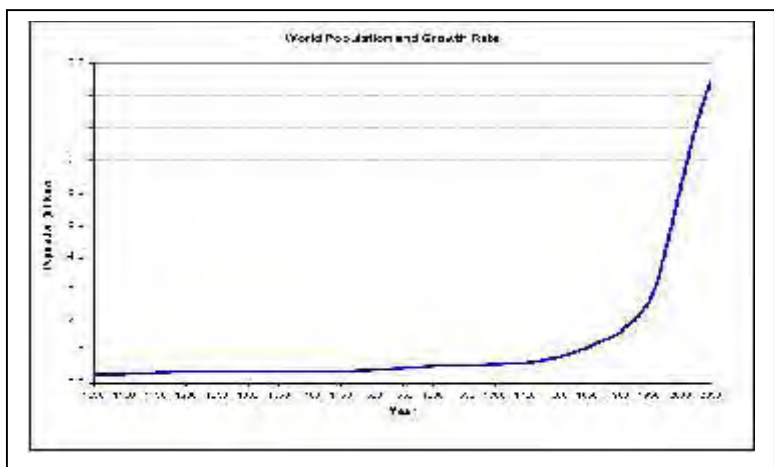
-الگوهای (اشكال) توزيع و تراكم و رشد جمعيت جهان چگونه است ؟

-چه عواملی بر شكل پراكنندگی و جابجایی جمعیت در نواحی مختلف جهان تاثیر می گذارد ؟

- شاخص توسعه انسانی چیست و بر پایه کدام عوامل قرار دارد؟

-کشور های جهان از نظر شاخص توسعه انسانی چه تفاوت هایی با هم دارند ؟

غير قابل استناد

جمعیت ثابت می ماند = مرگ و میر = موالید

جمعیت افزایش می یابد = مرگ و میر > موالید

جمعیت کاهش می یابد = مرگ و میر < موالید

تفاوت بین میزان مولید و میزان مرگ و میر، رشد طبیعی جمعیت را نشان می دهد.

محاسبه رشد طبیعی جمعیت

- **میزان مولید (تولدها)** به صورت میانگین تعداد تولد های زنده به ازای نفر جمعیت محاسبه می شود. برای مثال می گوئیم میزان مولید در ناحیه " " در هزار است که اگر بخواهیم به صورت درصد آن را بیان کنیم می /
- **میزان مرگ و میر** به صورت میانگین تعداد افراد فوت شده به ازای نفر جمعیت محاسبه می شود. برای مثال می گوئیم میزان مرگ و میر در ناحیه " " در هزار است که اگر بخواهیم به صورت درصد آن را بیان کنیم می شود: /
- **رشد طبیعی جمعیت** از تفاوت میزان مولید و مرگ و میر حاصل می شود:

$$+ (\text{میزان مرگ و میر} - \text{میزان مولید}) = \text{رشد طبیعی جمعیت}$$
 در مثال بالا میزان رشد طبیعی جمعیت در ناحیه " " در هزار در هزار درصد می باشد.

رشد جمعیت در کشورهای جهان

به نقشه رشد جمعیت کشورها دقت کنید. همان طور که مشاهده می کنید رشد جمعیت در همه کشورها یکسان نیست. جمعیت برخی کشورها رو به افزایش و جمعیت برخی کشورها رو به کاهش است. اگر درصد رشد جمعیت به کمتر از صفر برسد به آن رشد منفی می گویند. در این حالت میزان مولید کمتر از مرگ و میرها میشود که برای مثال در قاره آسیا کشور های ژاپن و روسیه و در قاره اروپا آلمان، مجارستان و لهستان و

رومانی را می توان نام برد.

کاهش رشد جمعیت و

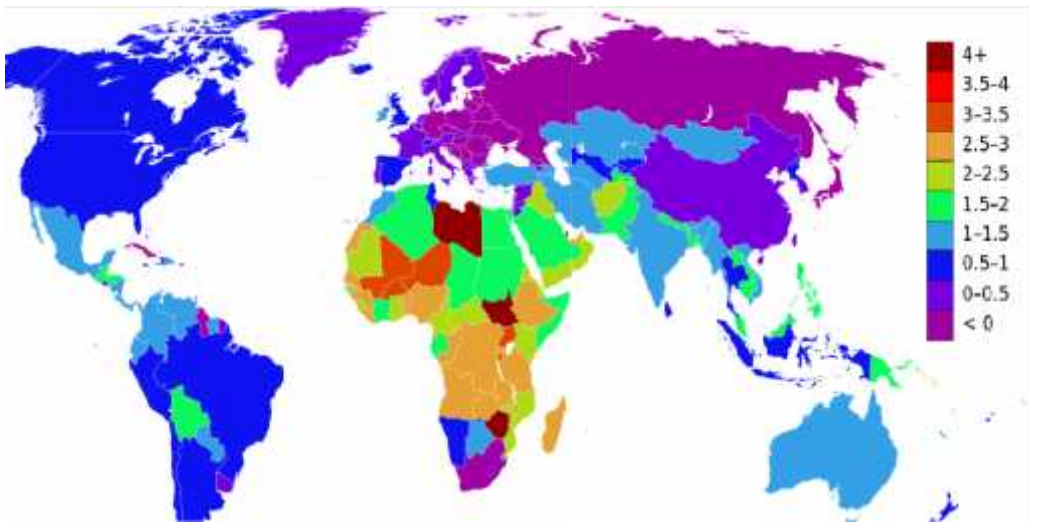
رشد منفی، نگرانی هایی

را در این کشورها وجود

آورده است. در کشورهای

دارای رشد منفی جمعیت

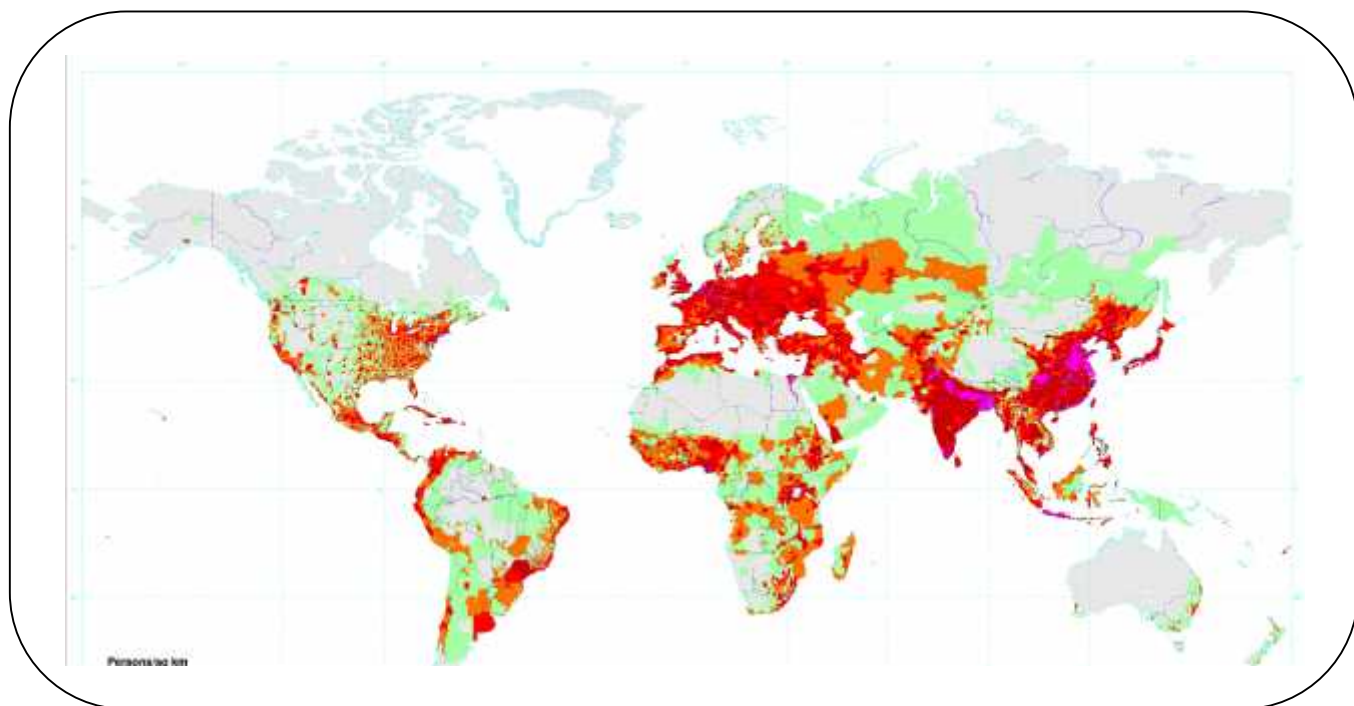
سالخورده

واژ کار افتاده افزایش می یابد و چون زاد و ولد کم شده است جامعه از نیروی جوان برای تحصیل و علم

فعالیت

- با توجه به نقشه رشد جمعیت، رشد جمعیت کشور ایران را با کشور های همسایه مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتیجه ای می گیرید؟ کاهش رشد جمعیت در کشور ما چه مشکلاتی در آینده بوجود می آورد؟ گفت و گو کنید.

عوامل انسانی

سیاسی – اداری : برنامه های دولت ها مانند تغییر پایتخت یا ساختن شهرها و شهرک های جدید یا سرمایه گذاری در برخی نواحی موجب جذب جمعیت به آن نواحی می شود . آشوب های سیاسی و جنگ و نزاع در برخی نواحی مانع از جذب جمعیت به آن ها می شود.

اقتصادی : نواحی صنعتی و دارای کارخانه های متعدد، نواحی پر رونق گردشگری ، و مکان های دارای بنگاههای اقتصادی و بازارها ، شغل و در آمد برای مردم ایجاد می کنند و جاذب جمعیت هستند. به عکس نواحی ای که از نظر فعالیت اقتصادی ضعیف و مردم آن ها با بیکاری و در آمد کم روبرو هستند ، جمعیت را دفع می کنند.

امکانات و تسهیلات : نواحی دارای تسهیلات بهتر و بیشتر مانند برق ، آب لوله کشی ، گاز و راههای مناسب و وسایل حمل و نقل و وسایل ارتباطی پیشرفته تر و خدماتی نظیر بیمارستان و ورزشگاه و جمعیت بیشتری را به خود جذب می کنند.
فرهنگی : مکان های زیارتی و مقدس یا شهرهای دانشگاهی و .. جمعیت را به خود جذب می کنند.

عوامل طبیعی

آب و هوا و پوشش گیاهی : نواحی معتدل با باران کافی یا نواحی دارای آب و هوای موسمی موجب جذب جمعیت هستند در حالی که

ناهمواری : دشت ها و جلگه های هموار جمعیت زیادی را به خود جذب می کند ، اما -----

آب و خاک : خاک های آبرفتی حاصل از رسوبات رو دخانه ای و نواحی دارای منابع آب کافی ، رود ها و چشمه ها موجب جذب جمعیت می شوند در حالی که جمعیت -----

معادن و ذخایر : نواحی دارای معادن و ذخایر زیر زمینی مانند زغال سنگ ، نفت و آهن و مس به دلیل قابلیت گسترش صنایع وابسته به این معادن. جاذب جمعیت هستند. -----

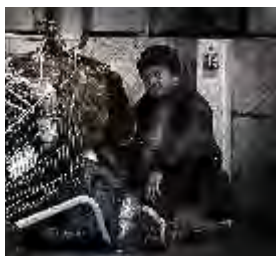
- جدول بالا را کامل کنید و در نقطه چین ها آن دسته از عوامل طبیعی را که مانع جذب جمعیت می شوند ، بنویسید.

-با استفاده از نقشه پراکندگی جمعیت و جدول بالا ، کم جمعیت (زیاد یا کم) را در مکان های زیر مشخص کنید و سپس علل این نوع تراکم را بنویسید.

() () () () () () () () () ()

-با توجه به نقشه بگویید بیشتر جمعیت جهان در کدام عرض های جغرافیایی مستقر شده است ؟ کدام عرض ها جمعیت کمتری دارند

غير قابل استناد

خیابانی در سانوپائولو , ترافیک

تصویر مهاجرت مردم رواندا

یکی از بزرگترین مهاجرت های پناهندگان در سال میلادی در
آفریقا رخ داد که طی آن در مدت چهار روز بیش از
از مردم رواندا به دلیل جنگ های داخلی کشورشان را ترک و به
کشورهای همسایه پناهنده شدند.

تصویر مهاجرت اجباری گروهی از مردم عراق از
یک بخش به بخش دیگر کشور به دلیل جنگ دولت با
گروه تروریستی داعش

- همفکری کنید و به طور گروهی جدولی با دو ستون رسم کنید
- فهرستی از عواملی که موجب می شود یک مکان مهاجر
پذیر باشد، در یک ستون بنویسید. - فهرستی از عواملی که
موجب می شود یک مکان مهاجر فرست باشد در ستون دیگر
بنویسید.
- آیا در کلاس شما افرادی که خود یا خانواده اش از شهر یا
روستای دیگری به آن جا مهاجرت کرد
مهاجرت آنها را در مبدا و مقصد پرس و جو کنید.
- به نظر شما چرا بعضی از کشور ها مقررات سختی برای ورود
مهاجران خارجی به کشورشان وضع می کنند؟

امروزه سطح خشکی های زمین میان کشورها تقسیم شده است و بیش از ۱۹۰ کشور در دنیا وجود دارد که با مرزای یکدیگر جدا شده اند. یکی از موضوعات مهم جهان که در طی چند دهه توجه صاحب نظران را به خود جلب کرده "نابرابری جهانی یا بین المللی" است به این معنی که از نظر ثروت و درآمد، کیفیت زندگی مردم و دسترسی به مسکن مناسب، آموزش، بهداشت، اشتغال، گذران اوقات فراغت، و نظایر آن تفاوت های زیادی بین کشورها دیده می شود.

در طی سالها، برای مقایسه ی کشورها با یکدیگر، معیارها و ملاک های مختلفی به کار برده شده است. یکی از عوامل مهمی که همواره برای سنجش میزان نابرابری کشورها با یکدیگر مورد استفاده قرار گرفته، عامل اقتصادی و عناصری چون میزان تولید، درآمد، اشتغال و مانند آن ها است.

بعدها، برخی صاحب نظران مطرح کردند که تنها توجه به عامل اقتصادی کافی نیست. به علاوه درآمد اقتصادی هدف نیست بلکه وسیله ای است برای آن که انسان به هدف های والاتر دست پیدا کند. به نظر آن ها عوامل زیادی وجود دارند که بر زندگی افراد یک جامعه اثر می گذارند و می توانند کیفیت زندگی را خوب یا بد کنند. عواملی مانند هویت، عزت، امنیت، آزادی، احساس شادی و رضایت از زندگی و نظایر آن.

البته نکته قابل توجه این جاست که اولاً اندازه گیری بسیاری از این نوع عوامل به صورت کمی (عددی) دشوار یا ناممکن است و دیگر آن که هر کشوری متناسب با فرهنگ خود این عوامل را می شناسد و تفسیر می کند و برداشت یکسانی در باره آن ها وجود ندارد.

شاخص توسعه انسانی

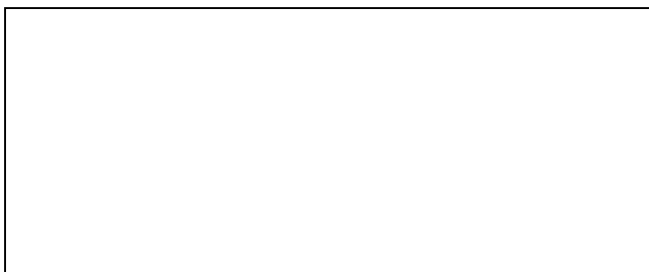
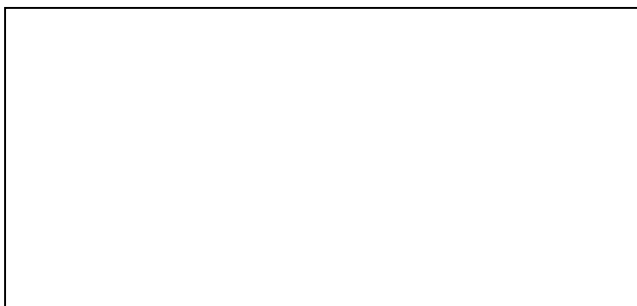
از اواخر دهه ۱۹۹۰ میلادی "شاخص توسعه انسانی" مطرح شد. این شاخص برای پی بردن به وضعیت و کیفیت زندگی در کشورها، به سه عامل اقتصادی، بهداشتی و فرهنگی توجه نموده است.

ملاک های توسعه انسانی که قابلیت اندازه گیری و مقایسه جوامع را با یکدیگر دارند عبارتند از:

- ۱- درآمد و رفاه
- ۲- امید به زندگی یا متوسط طول عمر
- ۳- سواد و آموزش

هر ساله گزارش توسعه انسانی کشورها بر پایه محاسبه این عوامل، توسط سازمان ملل تهیه و منتشر می شود.

غير قابل استناد

توليد ناخالص داخلي عبارت است از ارزش كليۀ محصولاتي كه در يك دوره معين (يكساله) در داخل يك كشور توليد مي شود. ميزان توليد ناخالص را بر تعداد جمعيت يك كشور تقسيم كنند درآمد سرانه (به ازاي هر نفر در سال) به دست مي آيد.

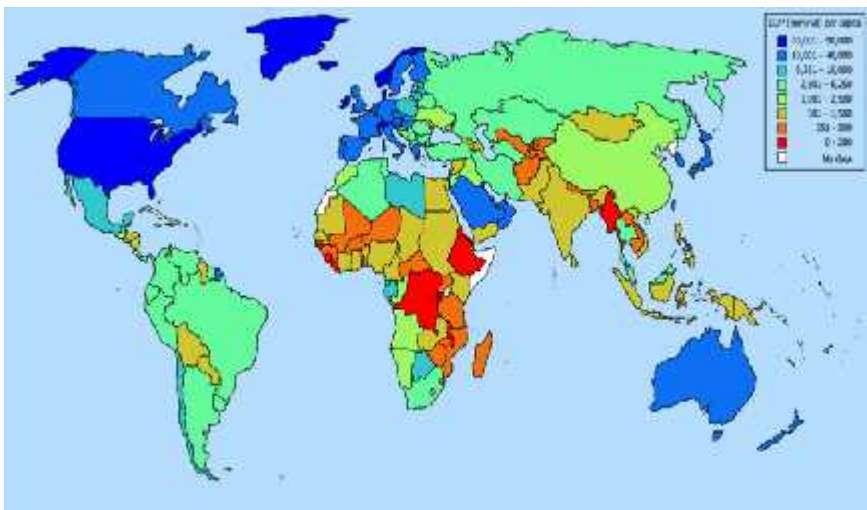
براي محاسبه ميزان (كالاها و خدمات) كه در يك كشور توليد مي شود ارزش محصول نهايي را كه مستقيماً به , در نظر مي گيرند . در محاسبه ي سه محصول گندم , آرد و نان كه در يك كشور توليد شده , نان كه محصول نهايي مصرفي است در نظر گرفته مي شود.

همچنين بايد توجه كرد كه رقم در آمد سرانه فقط متوسط درآمد يك جامعه را نشان مي دهد و به اين معنا نيست كه همه افراد آن جامعه به طور يكسان چنين درآمدي نصيبشان مي شود . از آن جايي كه توزيع در آمد در كشورها ناعادلانه است ,

افراد بسيار بيشتر از اين رقم و در آمد عده اي كمتر از اين رقم مي باشد.

غير قابل استناد

نقشه سرانه در کشور های جهان , (با راهنما ي جديد چهار گروه :
 آمد خيلي کم , ايران در گروه درآمد بالا

رتبه	توليد ناخالص (میلیون دلار امريکا)	
۱	۱۶۷۶۸۰۰۰	ایالات متحده آمریکا
۲	۹۲۴۰۲۷۰	چین
۳	۴۹۱۹۵۶۳	
۴	۳۷۳۰۲۶۱	
۵	۲۸۰۶۴۲۸	فرانسه
۱۱	۱۲۶۰۹۱۵	کره جنوبی
۱۸	۸۲۲۱۳۵	ترکیه
۱۹	۷۴۸۴۵۰	
۲۳	۵۲۵۸۶۶	هند
۲۹	۴۰۲۳۴۰	
۳۲	۳۶۸۹۰۴	ایران
۳۵	۳۱۳۱۵۹	مالزی
۳۴	۳۳۵۸۷۸	
۵۹	۱۳۳۴۲۳	
۷۰	۶۷۱۸۲	سری لانکا
۹۸	۳۰۶۰۱	بولیوی
۱۰۳	۲۰۶۷۸	زامبیا
۱۰۴	۱۹۸۸۱	
۱۱۵	۱۴۵۸۸	موزامبیک
۱۲۶	۱۲۹۲۳	آلبانی
۱۵۵	۳۷۹۶	سیرالئون
۱۷۷	۹۶۱	گینه بیسائو

فعالیت

- با توجه به جدول میزان تولید ناخالص داخلی کشورها ,
 و چند کشور فقیر نام ببرید . - چه تغییری در تعداد ارقام
 مربوط به میزان تولید کشورها به ترتیب مشاهده میکنید ؟ توضیح دهید .

- با توجه به نقشه , از هر چهار گروه درآمد سرانه , دو نمونه کشور
 مثال بزنید . - ایران در کدام گروه قرار دارد ؟

- گفت و گو کنید : به نظر شما کشورها بی که اقتصاد و درآمد آن ها بر پایه
 فروش مواد اولیه و خام مانند نفت است با چه مشکلاتی در حال و آینده روبرو
 می شوند؟ و چه تغییراتی باید در اقتصاد خود ایجاد کنند ؟

میزان تولید ناخالص داخلی در کشورهای انتخابی

(آمار بانک جهانی , میلادی)

آمار و ارقام مربوط به وضعیت و رشد اقتصادی کشورها , در طی زمان ثابت نیست . برای مثال در نیمه دوم قرن بیستم ژاپن , چین و برخی کشورهای آسیای جنوب شرقی چون سنگاپور , هنگ کنگ , کره جنوبی , مالزی و .. رشد اقتصادی سریعی داشته اند و توانسته اند با توسعه صنایع و صدور کالا به سایر نواحی جهان , جایگاه مهمی در اقتصاد جهانی به دست بیاورند . بعضی از کشورها نیز به دلیل بحران های سیاسی یا جنگ نه تنها از رشد اقتصادی مطلوبی برخوردار نیستند بلکه تولید و درآمد در آن ها حتی کاهش یافته است مانند سوریه و عراق . در برخی کشورها نیز ارقام بالای درآمد به دلیل داشتن ذخایر نفت و گاز و فروش حاصل از نفت است .

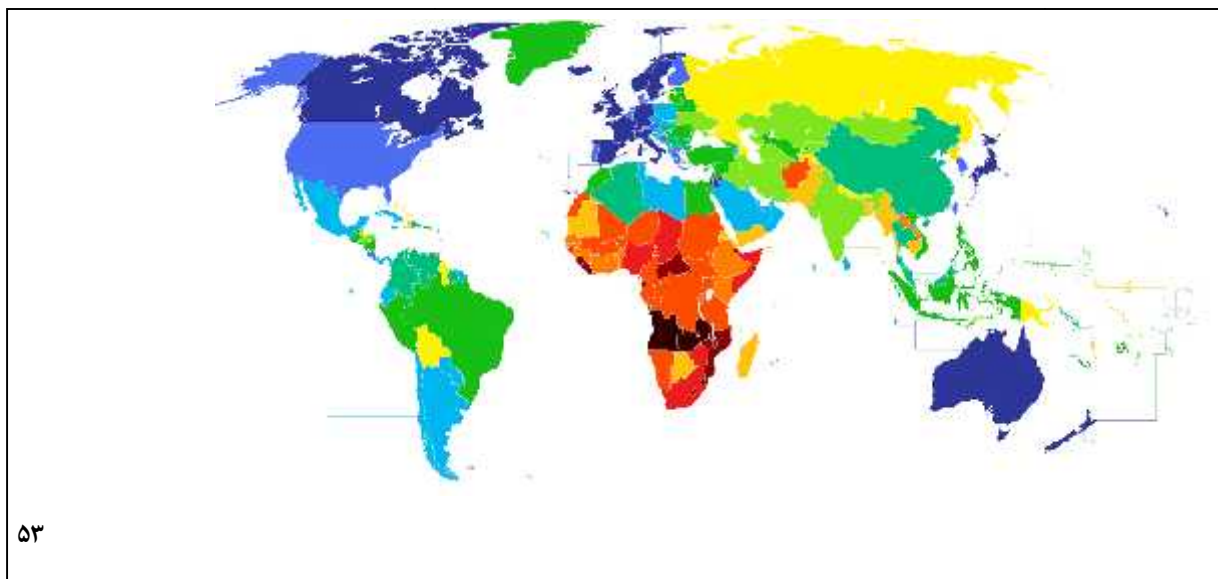
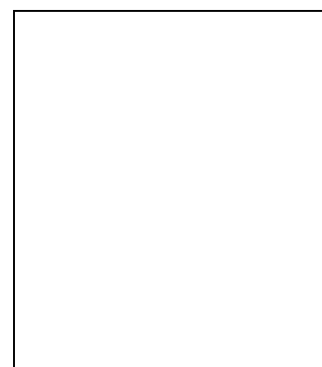
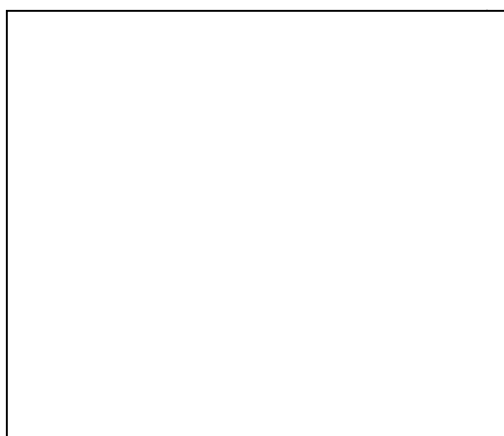
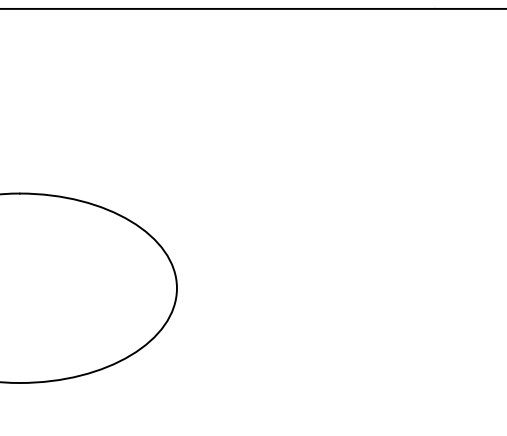
غیر قابل استناد

چند پیر مرد خندان

ب- امید به زندگی یا متوسط طول عمر

امید به زندگی یا متوسط طول عمر در یک کشور یعنی تعداد سال هایی که انتظار می رود کودکی که در آن کشور به دنیا آمده، عمر کند و زنده بماند.

میزان طول عمر یا امید به زندگی در یک جامعه نشان دهنده وضعیت سلامت و بهداشت در آن جامعه است. در کشور هایی که مردم در محیط پاک و بدون آلودگی زندگی می کنند و به غذای کافی و آب سالم دسترسی دارند و در صورت بیماری یا حوادث، از امکانات درمانی و مراقبت های پزشکی پیشرفته برخوردارند، متوسط طول عمر بیشتر است. به عکس در کشور هایی که دسترسی کافی به غذا یا آب آشامیدنی سالم وجود ندارد و با کمبود پزشک و دارو و امکانات درمانی مواجه هستند و همچنین در کشورهایی که جنگ های داخلی و خارجی و گرسنگی و سوء تغذیه* وجود دارد، امید به زندگی یا متوسط طول عمر پایین است.

غیر قابل استناد

در گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۱۴ میلادی، بیشترین متوسط طول عمر ۸۳/۵ سال و کمترین متوسط طول عمر ۴۵/۶ سال ثبت شده است. در این سال، میزان امید به زندگی یا متوسط طول عمر در کشور ایران ۷۴ سال بوده است.

سیرالئون	چاد	انگولا	بنال	آرژانتین	ایالات متحده امریکا	نروژ انادا	استرالیا	ژاپن
/					سال	سال /	سال /	سال /

مقایسه میزان امید به زندگی در کشورهای انتخابی (۲۰۱۴ میلادی)

محاسبه شاخص توسعه انسانی

برای تعیین شاخص توسعه انسانی هر کشور، اعداد و ارقام مربوط به سه عامل درآمد، امید به زندگی، و سواد و میانگین سال‌های تحصیل را محاسبه می‌کنند و از مجموع آن‌ها، ضریبی را به دست می‌آورند. ضریب (۱) به معنی کامل بودن توسعه انسانی در نظر گرفته می‌شود. هرچه ضریبی که یک کشور به دست می‌آورد به (۱) نزدیک‌تر باشد، توسعه انسانی در آن کشور بالاتر است.

برای مثال در سال ۲۰۱۴ میلادی کشور های نروژ با ضریب (۰/۹۴۴) و استرالیا با ضریب (۰/۹۳۳) رتبه اول و دوم توسعه انسانی را در جهان کسب نموده‌اند و کشور جمهوری آفریقای مرکزی با ضریب (۰/۳۴۱) کمترین توسعه انسانی را در جهان داشته است.

البته شاخص‌ها و رتبه‌ها بی‌ی که کشورها به دست می‌آورند ثابت نیستند و هر ساله بر مبنای تغییرات یا پیشرفتی که در عوامل مربوطه داشته‌اند، تغییر می‌کند و کم و زیاد می‌شود.

غیر قابل استناد

خيلي بالا

پايين

اکنون به نقشه توجه کنید .

این نقشه بر مبنای شاخص توسعه انسانی در کشور

های مختلف ترسیم شده است. از نظر شاخص

توسعه انسانی، کشورها به چهار گروه تقسیم شده اند

در سال ۲۰۱۴ میلادی، شاخص توسعه انسانی در کشور

ایران (۰/۷۴۹) بوده است که در گروه کشورهای

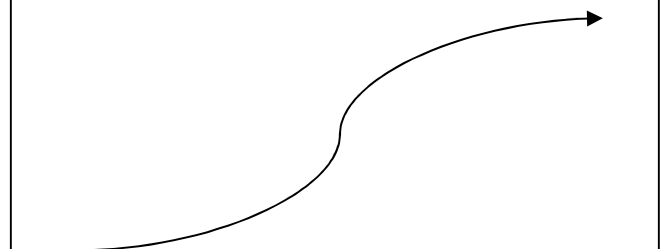
با (توسعه انسانی بالا) قرار می گیرد. .

مقایسه شاخص توسعه انسانی ایران و کشورهای همسایه با عدد و رنگ روی نقشه می آید.

ایران آذربایجان ارمنستان و ترکیه ()

()

نمودار شاخص فزاینده توسعه انسانی ایران در بیست سال اخیر

فعالیت

- و آموزش نقش مهمی در پیشرفت یک کشور
به طور گروهی فهرستی از مشکلاتی که یک
کشور در اثر پایین بودن سطح سواد و آموزش با آن
مواجه می شوند تهیه کنید و بخوانید.

- با توجه به دانسته های سال قبل چند دلیل برای آن که
قاره آفریقا بیشترین کشورهای دارای متوسط
پایین را دارد بیان کنید..

- با توجه به نقشه از هر یک از چهار گروه
توسعه انسانی (خیلی بالا، متوسط و کم) دو کشور
نام ببرید .

- ب را توضیح دهید و از آن ها
نتیجه گیری کنید .

- در باره علل و عوامل نابرابری و توسعه انسانی در
جهان گفتگو کنید < به نظر شما کدام عوامل مهم تر

علل و عوامل نابرابری

در باره علل نابرابری در جهان نظریات گوناگونی وجود دارد و کتاب های متعددی در باره

این موضوع نوشته شده است. به طور کلی این عوامل را به دو گروه می توان تقسیم نمود:

- عوامل خارجی: کشورهای قدرتمند از طریق استعمار و به اشکال مختلف از منابع سایر کشورها به سود خود استفاده نموده و مانع پیشرفت آنها شده اند. مستعمره نمودن کشورها در گذشته، اشغال نظامی کشورها یا دخالت و نفوذ در امور داخلی آنها به شیوه های مختلف و جلوگیری از استقلال سیاسی و اقتصادی آنها که تا امروز نیز ادامه دارد.
- عوامل داخلی: حکومت های ستمگر و وابسته که منافع و منابع کشور را در اختیار بیگانگان قرار می دهند و برای حفظ منافع خود نسبت به ملت و کشورشان نیز بی توجهند جنگ ها و کشمکش های داخلی، فرهنگ و باورهای مردم (بیسوادی و نا آگاهی مردم، تقلید بدون چون و چرا از فرهنگ کشورهای قدرتمند و فراموش نمودن استعدادها و فرهنگ خود، نداشتن ایمان و پشتکار و اراده برای تغییر وضع، نبودن وحدت و مشارکت بین مردم و ...)

واژه ها

مادر شهر (متروپل): شهری اصلی و بزرگ در یک ناحیه یا کشور است که به دلایل سیاسی، اقتصادی یا فرهنگی، مرکزیت مهمی در آن کشور یا ناحیه دارد. مانند تهران، مشهد یا اصفهان در ایران.

ابره شهر (مگا سیتی): ناحیه ی شهری که در آن یک مادر شهر بزرگ با حوزه های پیرامونی خود جمعیتی بیش از ده میلیون نفر را در خود جای داده است. مانند توکیو، سئول، داکا، قاهره، تهران

زاغه نشینی: زاغه نشینی یا آلونک نشینی عبارت است از سکونت بدون مجوز و غیر قانونی افراد کم در آمد و فقیر در حاشیه شهرها یا مناطق نامناسب که از خدمات شهری و اجتماعی مانند آب و برق و گاز و درمانگاه و برخوردار نیستند.

فقر مطلق: نداشتن توانایی برای برآوردن نیاز های مادی اصلی و اولیه زندگی که برای بقای انسان لازم هستند (یعنی خوراک، پوشاک و سرپناه) را فقر مطلق می گویند.

گرسنگی و سوء تغذیه: نرسیدن حداقل انرژی لازم (حدود ۱۸۰۰ کیلو کالری در روز) به بدن یک فرد در اثر کمبود یا دسترسی نداشتن به غذا. است اما سوئی تغذیه مصرف نا کافی یا نامناسب غذا به طوری که مواد مورد نیاز مانند پروتئین ها، مواد معدنی و ویتامین ها به اندازه کافی به بدن نرسد.

به کار بندیم

- یکی از فعالیت ها را انتخاب کنید و انجام دهید:
- فرض کنید شما مسئول بالا بردن سطح توسعه انسانی در کشور هستید فهرستی از پیشنهادات بهبود هر یک از عوامل توسعه انسانی () ، امید به زندگی) تهیه کنید. با همفکری دوستانتان این فهرست را بنویسید.
 - در باره جلوگیری از مهاجرت از روستا به شهر چند پیشنهاد و راه حل بنویسید.
 - به طور گروهی در باره یکی از موضوعات این فصل پوستری طراحی کنید و روی آن پیامی بنویسید. (برای مثال موضوعاتی چون عدالت و از بین رفتن نابرابری در جهان، جمعیت جوان به عنوان ثروت کشور، توسعه انسانی، امید به زندگی و)

عصر یکپارچگی و شکوفایی

<p>در کتاب مطالعات اجتماعی هشتم خواندید که پس از سقوط ساسانیان، میهن عزیز ما حدود ۹ قرن از یکپارچگی سرزمینی و اتحاد سیاسی و اجتماعی مناسبی بهره‌مند نبود؛ اما در ابتدای قرن دهم هجری، یک دودمان ایرانی به نام صفویان سرتاسر ایران را تحت حاکمیت خود درآورد و به پاسداری از مرز و بوم آن پرداخت. حکومت صفوی علاوه بر آنکه موجب یکپارچگی جغرافیایی و سیاسی ایران شد، وحدت اجتماعی ایرانیان را نیز تقویت کرد. در دوره صفویه روابط سیاسی و تجاری ایران با سایر کشورها گسترش یافت. همچنین رسمیت مذهب شیعه و گسترش معارف شیعی در دوره صفوی، سرآغاز تغییرات فرهنگی و اجتماعی مهمی در ایران شد. در آن دوره اقتصاد و فرهنگ ایران به طور گسترده‌ای شکوفا گردید.</p>	<p>تصویر شاه اسماعیل، کاخ چهل ستون قزوین، سی و سه پل، علامه مجلسی، کاروانسرای ایزدخواست</p> <p>روی جلد سفرنامه تاورنیه، روی جلد بحارالانوار</p> <p>علامه مجلسی و عالم‌آرای عباسی</p>
---	--

شما با مطالعه این فصل و انجام فعالیت‌های آن پی خواهید برد که:

۱. دوره صفویه چه اهمیتی در تاریخ ایران دارد؟
۲. صفویان چگونه کشور را اداره می‌کردند؟
۳. روابط سیاسی و تجاری ایران با دیگر کشورها در دوره صفویه چگونه بود؟
۴. جامعه، اقتصاد و فرهنگ ایران در عصر صفوی چه وضعیتی داشت؟

ایرانی متحد و یکپارچه

اوضاع سیاسی ایران هنگام تأسیس حکومت صفوی

هنگام به قدرت رسیدن صفویان، کشور ما به دلیل نبود حکومت واحد و قدرتمند، دچار تفرقه و تجزیه شده بود. در آن زمان بر بخش‌های مختلف ایران حاکمانی فرمانروایی می‌کردند که با هم در جنگ بودند. به همین دلیل امنیت و آرامش شهرها و روستاها از بین رفته و امور کشور مختل شده بود. هم‌زمان، در همسایگی ایران حکومت‌هایی وجود داشتند که به دنبال گسترش متصرفات خود بودند. در غرب ایران، حکومت عثمانی در اوج قدرت به سر می‌برد و قلمرو خود را تا شبه‌جزیره عربستان، شمال آفریقا و بخش‌های وسیعی از اروپا گسترده بود. سلطان عثمانی خود را خلیفه مسلمانان می‌شمرد و به ایران نیز طمع داشت. در شمال شرق ایران (ماوراءالنهر)، ازبکان قدرت گرفته بودند و به مرزهای ایران می‌تاختند.

فعالیت ۱: کاربرگه نقشه سیاسی ایران در آستانه تأسیس حکومت صفوی را انجام دهید.

شکل‌گیری حکومت صفوی

تصویر آرامگاه شیخ صفی از کتاب ۱۳۶ ص ۲

سرانجام در ابتدای قرن ۱۰ ق با به قدرت رسیدن یکی از نوادگان شیخ صفی‌الدین اردبیلی به نام اسماعیل، اوضاع ایران تغییر کرد. شیخ صفی (۶۵۰-۷۳۵ ق) که از صوفیان معروف زمان خود به شمار می‌رفت، پیروان و هواداران زیادی داشت و خانقاهش* در اردبیل مورد توجه مردم و حاکمان محلی بود. صوفیان افرادی بودند که بیشتر وقتشان را در خانقاه به ذکر گفتن و انجام مراسم خاص خود می‌گذراندند. پس از شیخ صفی، اداره خانقاه وی در خانواده او موروثی

شد. مهم‌ترین طرفداران خانقاه شیخ صفی را طایفه‌های مختلف ترک تشکیل می‌دادند که به قزلباشان* مشهور بودند.

اسماعیل صفوی با کمک نیروی نظامی قزلباشان، نخست شروانشاهان و آق‌قویونلوها را شکست داد و با تسلط بر تبریز،

تصویر شاه اسماعیل صفوی از کتاب ۱۳۶

ص ۳

خود را شاه ایران خواند. یکی از اقدام‌های مهم وی پس از تاج‌گذاری، رسمیت مذهب شیعه بود. شاه اسماعیل سپس حاکمان مناطق مختلف را یکی پس از دیگری از میان برداشت و با شکست ازبکان در خراسان بر سرتاسر ایران مسلط گردید. در نتیجه موفقیت‌های سیاسی و نظامی او، میهن ما دارای حکومتی یکپارچه و نیرومند شد که قلمرو آن به حدود قلمرو حکومت ساسانیان می‌رسید. حکومت صفوی همچنین تمام اقوام ایرانی را تحت حاکمیت خود گرفت و موجب همبستگی و اتحاد بیشتر

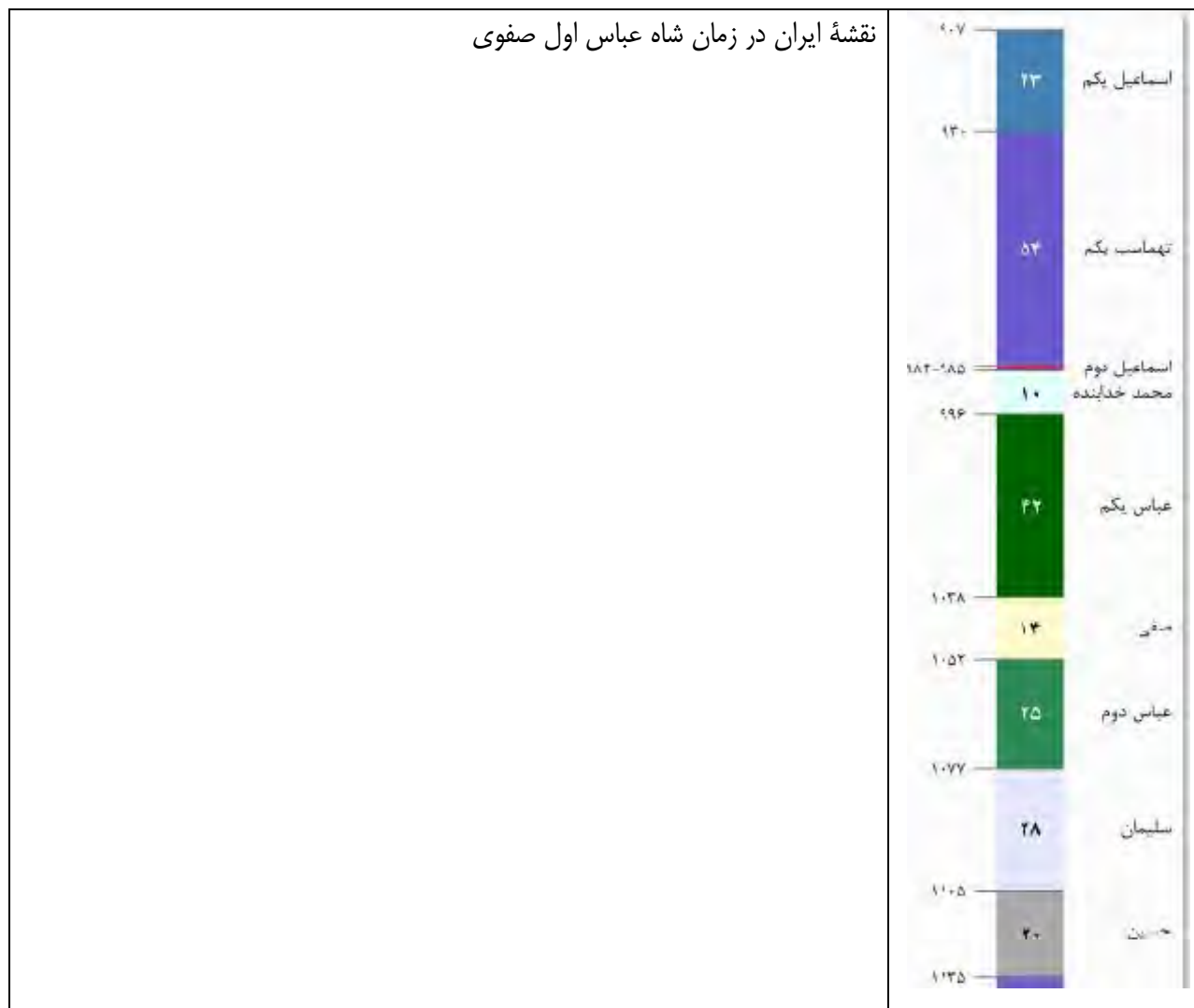
ایرانیان شد.

فعالیت ۲: با مطالعه متن توضیح دهید که با تأسیس حکومت صفوی، چه تغییر مهم سیاسی، اجتماعی و مذهبی در ایران رخ داد؟

صفویان برای دفاع از وحدت جغرافیایی ایران، بارها با دشمنان خارجی رو به رو شدند. یکی از این دشمنان سرسخت حکومت عثمانی بود. سلطان عثمانی که از شکل‌گیری سلسله قدرتمند و شیعه‌مذهب صفویه ناخشنود بود با سپاهی عظیم راهی ایران شد. در جنگی که میان سپاه دو کشور در چالدران (در نزدیکی شهر خوی امروزی) رخ داد، شاه اسماعیل و سربازانش شجاعت و فداکاری زیادی نشان دادند، اما سپاه عثمانی به کمک سلاح‌های آتشین مانند توپ و تفنگ که سپاه ایران از آنها بی‌بهره بود، پیروز شد. پس از جنگ چالدران، تبریز به اشغال عثمانیها در آمد، اما مقاومت و مبارزه مردم آنها را وادار به عقب‌نشینی کرد.

پس از شاه اسماعیل، پسرش تهماسب به حکومت رسید. او با سر و سامان دادن به اوضاع داخلی و دفع حمله‌های ازبکان و عثمانی، موفق شد حکومت صفوی را تثبیت و تحکیم نماید. شاه تهماسب پایتخت را از تبریز که در معرض هجوم سپاه عثمانی قرار داشت به قزوین انتقال داد.

سلسله صفوی در اوج قدرت: حکومت صفویه در دوران شاه عباس اول (پنجمین شاه صفوی) به اوج قدرت رسید. وی ازبکان و عثمانیان را شکست داد و آنها را به آن سوی مرزهای ایران عقب راند. شاه عباس اول پایتخت را از قزوین به اصفهان در مرکز ایران منتقل کرد و در آبادانی و عمران آن بسیار کوشید.

حکومت صفوی در سرانسیبی سقوط: پس از مرگ شاه عباس اول، چهار پادشاه دیگر بر تخت شاهی تکیه زدند که اغلب آنان توانایی و لیاقت لازم را برای اداره کشور نداشتند. سیاست کشتن و کور کردن شاهزادگان و نگاه داشتن آنها در درون حرمسرا، حکومت صفوی را پس از شاه عباس اول از داشتن پادشاهی لایق و توانمند محروم کرد. در نتیجه ضعف و بی‌لیاقتی شاهان، مقام‌های اداری و نظامی (کشوری و لشکری) دچار اختلاف و درگیری شدند و از انجام مسئولیت‌های مهم خود بازماندند. بنابراین، امور حکومت مختل گردید و هرج و مرج کشور را فراگرفت.

در چنین اوضاع نابسامانی، گروهی از افغانان در قندهار سر به شورش برداشتند و پس از پیروزی بر حاکم آن ولایت به سوی اصفهان حرکت کردند. شاه سلطان حسین صفوی که از مقابله با این گروه کوچک شورشی عاجز بود، پس از چند ماه

غیر قابل استناد

محاصره، ناچار شد دروازه‌های پایتخت را به روی شورشیان باز نماید و تاج پادشاهی را به محمود افغان سردسته آنان تسلیم کند.

<p>زیرنویس: تندیس امام‌قلی‌خان در جزیره قشم؛ آیا می‌دانید چرا این تندیس در قشم نصب شده است؟</p>	<p>سرداری شجاع و میهن‌دوست</p> <p>یکی از اقدامات زینبار شاه صفی، جانشین شاه عباس اول، که دلالت بر بی‌لیاقتی و کم‌خردی او می‌کرد، از بین بردن امام‌قلی‌خان، حاکم فرهنگ‌دوست فارس و مناطق ساحلی جنوب ایران بود. امام‌قلی‌خان اصل و نسبی گرجی داشت. پدرش، الله‌وردی‌خان که در خدمت شاه عباس اول بود، از مرتبه غلامی به منصب سپهسالاری کل ایران و حکومت فارس رسید. الله‌وردی‌خان، بناهای زیادی در فارس و اصفهان ساخت که از آن میان آنها سی و سه‌پل در اصفهان و مدرسه خان در شیراز هنوز بر جای مانده است. پس از مرگ الله‌وردی‌خان، شاه عباس، امام‌قلی‌خان پسر او را به حکومت ولایت مهم فارس منصوب کرد. امام‌قلی‌خان در جریان آزادسازی سواحل و جزایر ایران از اشغال پرتغالی‌ها، فرمانده سپاه ایران بود. وی در این نبرد و سایر نبردهای خارجی شهامت و لیاقت خود را به خوبی نشان داد. او همچون پدرش به فرهنگ و عمران و آبادانی علاقه فراوانی داشت و بناهای متعددی را در فارس و جاهای دیگر ساخت. سرانجام این سردار جسور و حاکم کاردان به همراه فرزندان، بی‌آنکه نافرمانی کنند و یا خطایی از آنها سرزند، به دستور شاه صفی به قتل رسیدند.</p>
---	--

فعالیت ۳: الف) سیر تغییر پایتخت‌های صفویان را با ذکر دلیل توضیح دهید.
ب) دلایل سیاسی و نظامی ضعف و فروپاشی حکومت صفویان چه بود؟

صفویان چگونه کشور را اداره می‌کردند؟

در دوره صفویه حکومت مرکزی قدرتمندی در ایران به وجود آمد که در رأس آن شاه قرار داشت. شاهان صفوی همچون فرمانروایان پیش از خود اختیارات زیادی داشتند و با استبداد بر کشور حکومت می‌کردند. تمامی مقام‌های کشوری و لشکری مطیع محض فرمان شاه بودند و اجازه نداشتند در برابر خواست و اراده او چون و چرا کنند. بعد از شاه، وزیر بزرگ قرار داشت که به او اعتمادالدوله نیز می‌گفتند. او مسئول امور اداری و مالی کشور بود، اما در مقابل شاه قدرت و اختیار چندانی نداشت. فرماندهان نظامی نیز در حکومت صفوی نقش بسیار مهمی داشتند و علاوه بر فرماندهی سپاه، معمولاً حکومت ولایات مهم را به عهده داشتند.

تصاویری از شاه عباس اول و نظامیان به همراه تجهیزات نظامی آن دوره

تا زمان شاه عباس اول، حکومت ولایات مختلف کشور در اختیار سران طایفه‌های قزلباش بود. شاه عباس اول به منظور تقویت حکومت مرکزی و جلوگیری از نافرمانی و بی‌نظمی سران طایفه‌های قزلباش، حکومت ولایات را آنان از گرفت و به افرادی غیر از قزلباشان سپرد. سپاه صفوی نیز در آغاز متکی به سواره نظام و پیاده‌نظام قزلباش بود، اما شاه عباس در کنار نیروهای قزلباش، سپاه جدیدی از افراد غیرقزلباش تشکیل داد و با کمک گرفتن از اروپاییان این سپاه را به تفنگ و توپ مجهز کرد.

فعالیت ۴: الف) آثار و نتایج اقدام‌های اداری و نظامی شاه عباس اول را توضیح دهید.

ب) کاربرگه اداره شهرها و روستاها را اجرا نمایید.

اروپاییان در راه ایران

همزمان با به قدرت رسیدن سلسله صفویه، کشورهای اروپایی، قرون وسطا را پشت سر نهاده و وارد قرون جدید شده بودند. قرن‌های شانزدهم تا نوزدهم میلادی را در تاریخ اروپا، قرون جدید می‌نامند. در این قرون اوضاع سیاسی و مذهبی اروپا دگرگون شد و پیشرفت‌های علمی، فرهنگی و اقتصادی چشمگیری در آن قاره به وجود آمد که به اختراعات و اکتشافات مهمی انجامید. اروپاییان با توسعه صنعت کشتی‌سازی و وسایل دریانوردی توانستند راه‌های دریایی و سرزمین‌های جدیدی را کشف کنند. دریانوردان اروپایی از یک سو با گذشتن از اقیانوس اطلس، قاره آمریکا را کشف کردند و از سوی دیگر با دور زدن قاره آفریقا، به اقیانوس هند و خلیج فارس رسیدند. در پی آن اروپاییان به کمک کشتی‌های بزرگ و مجهز به توپ‌های جنگی به سرزمین‌های دیگر رفتند و سلطه استعماری خود را بر بخش‌های وسیعی از قاره‌های آمریکا، آفریقا و آسیا تحمیل کردند. کشورهای پرتغال، اسپانیا، انگلستان و فرانسه پیشگامان استعمار بودند.

تصویر قلعه پرتغالی‌ها در جزیره هرمز

در آستانه تأسیس سلسله صفوی، پرتغالی‌ها جزایر و سواحل ایران را تصرف کرده و تجارت خلیج فارس و دریای عمان را در اختیار خود گرفته بودند. شاه اسماعیل به دلیل نداشتن کشتی جنگی نتوانست در برابر پرتغالی‌ها کاری از پیش ببرد، اما شاه عباس اول از رقابت انگلیسی‌ها و پرتغالی‌ها استفاده کرد و با کمک کشتی‌های جنگی انگلستان، پرتغالی‌ها را از سواحل و جزایر ایران بیرون راند.

در دوران صفویه، ایران با برخی از کشورهای اروپایی روابط سیاسی و بازرگانی برقرار کرد. یکی از علل مؤثر در برقراری این روابط هجوم پیاپی عثمانی به ایران و اروپا بود. پادشاهان اروپایی در صدد بودند برای کاستن از فشار حملات عثمانی‌ها به خاک اروپا، روابط خود را با ایران را تقویت نمایند. علاوه بر این، در آن زمان، اروپاییان شرکت‌های بزرگ تجاری تأسیس کرده بودند و تمایل زیادی به گسترش تجارت با دیگر کشورها داشتند. این شرکت‌ها علاقمند بودند در ایران فعالیت کنند و نمایندگان خود را برای عقد قراردادهای تجاری به ایران می‌فرستادند.

تصویر روی جلد سفرنامه شاردن

شاردن، بازرگان فرانسوی یکی از مشهورترین جهانگردانی بود که در عصر صفوی به ایران آمد. او در سفرنامه‌ای چند جلدی، دیده‌ها و شنیده‌هایش از ایران را شرح داده است.

در دوره صفویه اروپاییان اشتیاق فراوانی به جهانگردی و شناخت سرزمین‌ها و مردمان دیگر مناطق جهان از خود نشان می‌دادند. در آن زمان جهانگردان زیادی از اروپا به ایران آمدند. تعدادی از این جهانگردان در سفرنامه خویش، مطالبی را در باره جغرافیا، منابع طبیعی، عقاید و آداب و رسوم مردم ایران نوشتند و اروپاییان را با منابع ثروت و فرهنگ ایرانیان آشنا کردند. نوشته‌های جهانگردان اروپایی ارزش و اهمیت فراوانی برای شناخت تاریخ اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایران در عصر صفوی دارند.

فعالیت ۵: انگیزه و اهداف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی اروپاییان را از ارتباط با ایران در دوره صفوی، از متن درس استخراج و دسته‌بندی کنید.

اوضاع اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی ایران در عصر صفوی

زندگی اجتماعی

در دوران صفویه به دلیل وجود حکومت مرکزی نیرومند و برقراری نظم و امنیت در سرتاسر کشور، شرایط مناسبی برای رونق زندگی اجتماعی و اقتصادی ایران پدید آمد. جمعیت ایران زمین در آن دوره کمتر از ۱۰ میلیون نفر تخمین زده می‌شود. روستاییان و کوچ‌نشینان به ترتیب بیشترین تعداد ساکنان ایران را تشکیل می‌دادند. همچون گذشته کوچ‌نشینان به دامداری و صنایع دستی، روستاییان به کشاورزی و صنایع دستی اشتغال داشتند.

جهانگردان اروپایی از جمله شاردن، اوضاع زندگی دهقانان ایرانی را در دوره صفوی به مراتب بهتر از وضعیت دهقانان در مناطق حاصلخیز اروپا توصیف کرده‌اند. یکی از منابع عمده درآمد حکومت صفویه، مالیاتی بود که از کشاورزان و دامداران گرفته می‌شد.

تصویر صفحه ۱۲ کتاب تاریخ سوم راهنمایی (نقاشی مردم روستایی) با اصلاحات مورد نظر

در دوره صفوی شهر و شهرنشینی در ایران رونق گرفت و شهرهای بزرگ و آبادی به وجود آمد. حدود ۱۰ تا ۱۵ درصد ایرانیان نیز در شهرها می‌زیستند. عمده شهرنشینان را مقام‌های حکومتی، نظامیان، کارکنان اداره‌ها، روحانیان، بازرگانان، پیشه‌وران، صنعتگران و کارگران تشکیل می‌دادند.

پیشه‌وران و صنعتگران دارای صنف‌های مختلفی بودند. هر صنف رئیسی داشت که اعضای صنف او را از میان خود برمی‌گزیدند و به امور آنها رسیدگی می‌نمود. همچنین اصناف دارای راسته‌ای* مخصوص خود در بازار بودند. آنها علاوه بر پرداخت مالیات کسب و کار، گاهی مجبور به بیگاری* نیز می‌شدند.

تصویر صفحه ۱۴ کتاب تاریخ سوم راهنمایی (نقاشی شهرنشینان) با اصلاحات مورد نظر

فعالیت ۱: با یکدیگر همفکری کنید و بگویید در بازار یا مراکز خرید و فروش محل زندگی شما، چه حرفه‌ها و مشاغل وجود دارند که دارای راسته یا مکانی مخصوص به خود هستند؟

شکوفایی صنعت

در عصر صفوی علاوه بر رونق فعالیت‌های کشاورزی و دامداری، صنایع ایران نیز شکوفا و پر رونق بود. در آن زمان، پیشه‌وران و صنعتگران ماهر و توانمند ایرانی، نیازهای گوناگون جامعه را به خوبی تأمین می‌کردند. حتی بخشی از محصولات باکیفیت ایران مانند خشکبار، پارچه‌های مخملی، ابریشمی و حریر و نیز قالی‌های نفیس به کشورهای همسایه و برخی کشورهای اروپایی صادر می‌شد.

تصویر نمونه‌ای از پارچه‌ها و قالی‌های بافته شده در دوره صفوی

صنعت بافندگی یکی از صنایع پررونق ایران در دوره صفوی بود که با صنعت نساجی اروپا رقابت می‌کرد. بافندگان ایرانی انواع و اقسام پارچه، قالی و قالیچه را در طرح‌ها و نقش‌های مختلف تولید می‌کردند. در دوره شاه عباس اول، کارگاه‌های بافندگی متعددی در اصفهان، کاشان، یزد، مشهد، استرآباد (گرگان)، گیلان وجود داشت. بیشتر این کارگاه‌ها در مالکیت شاه و خاندان شاهی بودند.

شهر کارگاه‌های بافندگی

«منشأ و منبع درآمد مردم کاشان کارگاه‌های ابریشم‌بافی و هنر نقره‌کاری آنهاست. در هیچ یک از شهرهای ایران به قدر کاشان صنعت مخمل‌بافی، بافتن ... ساتن و پارچه‌های زربفت و زری ساده و گُلدار رواج ندارد. تنها در یکی از دیه‌های اطراف شهر هزار کارگر ابریشم‌کار به بافتن انواع پارچه‌های ابریشمی اشتغال دارند. این ده که آران نامیده می‌شود دو هزار خانه و ششصد باغ بزرگ و دلگشا دارد.» (سفرنامه شاردن، ج ۲، ص ۵۳۷).

صنعتگران ایرانی همچنین در صنایع کاشی، چینی، چرم، جواهر، رنگ، صابون و جنگ‌افزارهای سنتی از قبیل شمشیر و کمان نیز پیشرفت کرده بودند و می‌توانستند کالاهای مرغوبی بسازند.

تصاویر برخی از کالاهای سفالی و فلزی ایران در عصر صفوی

رونق تجارت

تصویر کاروانسرای ایزدخواست

در عصر صفوی به دلیل یکپارچگی سرزمینی و برقراری نظم و امنیت در سراسر کشور، تجارت داخلی و خارجی ایران پرو رونق بود. شاهان صفوی به خصوص شاه عباس اول برای گسترش تجارت کوشش بسیار کردند. در آن دوره شبکه وسیعی از راه‌ها و کاروانسراها در سرتاسر ایران ایجاد شد که نظیر آن در کمتر کشوری وجود داشت. بازرگانان و مسافران به طور رایگان در کاروانسراها اقامت

زیرنویس: کاروانسرای ایزدخواست در آباده که در عهد شاه عباس اول ساخته شد. گفته شده است به دستور این پادشاه ۱۰۰۰ کاروانسرا در سرتاسر کشور بنا گردید.

می‌کردند. جهانگردان اروپایی در باره امنیت راه‌های ایران و رفتار پسندیده مأموران راهداری با مسافران تعریف و تمجید بسیار کرده‌اند. همچنین در آن دوره بازارهای بزرگی در شهرها ساخته شد که یکی از باشکوه‌ترین آنها، بازار قیصریه

غیر قابل استناد

اصفهان در شمال میدان نقش جهان بود. یکی از منابع درآمد حکومت صفوی، عوارضی بود که از کاروان‌های تجاری گرفته می‌شد.

شاهان صفوی، مخصوصاً شاه عباس اول به منظور گسترش تجارت خارجی به شرکت‌های تجاری اروپایی اجازه دادند در ایران فعالیت کنند. به گفته جهانگردان خارجی، صدها بازرگان از کشورهای مختلف آسیایی و اروپایی در پایتخت صفویه مشغول تجارت بودند. صادرات ابریشم که پرسودترین کالای صادراتی بود در انحصار شاه عباس قرار داشت.

فعالیت ۲: با راهنمایی دبیر خود سه مورد از عوامل گسترش تجارت را در عصر صفوی بیان کنید.

فعالیت ۳: با مطالعه متن، سه منبع عمده درآمد حکومت صفوی را ذکر نمایید.

شکوفایی علمی و فرهنگی

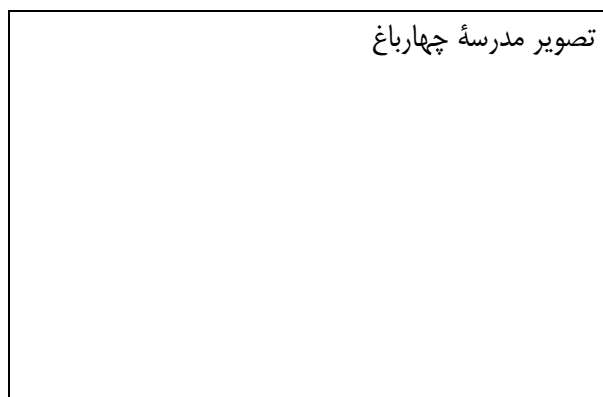
در دوران حکومت صفویان شرایطی به وجود آمد تا ایرانیان بار دیگر استعداد و توان علمی، فرهنگی و هنری خود را به بروز دهند. در آن دوره، معماران و مهندسان شهرساز ایرانی مسجدها، مدرسه‌ها، کاخ‌ها، پل‌ها، کاروانسراها و... عظیم و باشکوهی ساختند و در تزیین آنها انواع هنرها را به کار بردند. در کتاب مطالعات اجتماعی ششم با برخی از جلوه‌های هنر و معماری ایران در عصر صفوی آشنا شدید و در این درس جنبه‌های دیگری از پیشرفت‌های علمی و فرهنگی ایرانیان

تصویر مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان و کاخ چهل‌ستون قزوین

در آن دوره بیان می‌شود.

علم و آموزش: در دوره صفوی تعلیم و

تربیت مورد توجه و اهتمام جدی قرار گرفت و حرکت وسیع و فراگیری در عرصه تعلیم و تربیت انجام شد. پادشاهان، مقام‌های کشوری و لشکری و دیگر بزرگان، مدرسه‌ها و کتابخانه‌های عظیمی به ویژه در پایتخت‌های صفوی ساختند و اموال و املاک بسیاری را وقف آنها کردند. تعداد زیادی از طالبان علم و دانش در این مراکز مشغول تحصیل بودند. در آن زمان، به علوم و معارف دینی، مانند تفسیر، فقه و حدیث خیلی توجه می‌شد. دیگر شاخه‌های علوم مانند طبیعیات (علوم تجربی)، ریاضیات، ادبیات، فلسفه، طب و نجوم نیز کم و بیش تدریس می‌شدند، اما چندان فراگیر و مورد توجه نبودند.

تصویر مدرسهٔ چهارباغ

در عصر صفوی عالمان و اندیشمندان بزرگی پرورش یافتند و آثار ارزشمندی در موضوع‌های مختلف علمی و مذهبی نوشتند. میرداماد و ملاصدرا از جمله فیلسوفان نامدار و شیخ بهایی و علامه محمدباقر مجلسی در شمار عالمان برجستهٔ آن عصر به شمار می‌روند.

<p>تصویر شیخ بهایی</p>	<p>بهاءالدین محمد، معروف به شیخ بهایی از دانشمندان مشهور سده‌های ۱۰ و ۱۱ ه.ق است. به سبب آزار و اذیت شیعیان توسط حاکم بعلبک لبنان، در خردسالی همراه پدر به ایران مهاجرت کرد. بهاءالدین علوم رایج را نزد پدر و دیگر مدرسان معروف خواند و علاوه بر علوم و معارف دینی، در دانش‌های ریاضی، هندسه، فیزیک، مکانیک، نجوم، منطق و فلسفه نیز تبحر یافت. وی کتاب‌های ارزشمند متعددی را در موضوع‌های مختلف علمی نوشت و شاگردان بسیاری را تربیت کرد که ملاصدرا فیلسوف مشهور از جمله آنان است. خدمات علمی و مهندسی متعددی به او نسبت داده شده است که معروف‌ترین آنها عبارتند از: طرح محاسبه و تقسیم دقیق آب زاینده‌رود به محلات اصفهان و روستاهای مجاور؛ ساخت گرمابه‌ای در اصفهان که آب آن با یک شمع گرم می‌شد؛ طراحی منارجنبان اصفهان؛ معماری مسجد چهارباغ؛ طرح‌ریزی قنات زرین‌کمر نجف‌آباد. سازمان علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) به پاس خدمات او به علم ستاره‌شناسی، سال ۲۰۰۹م را سال «نجوم و شیخ بهایی» نامگذاری کرد.</p>
------------------------	---

<p>تصویر روی جلد احسن‌التواریخ</p>	<p>تصویر روی جلد عالم‌آرای عباسی</p>
------------------------------------	--------------------------------------

در دورهٔ صفوی به سبب کم‌توجهی پادشاهان به شاعران، شعر و ادب فارسی مانند دیگر رشته‌ها پررونق نبود، اما علم تاریخ مورد اقبال و توجه قرار داشت و مورخان متعددی به ثبت و نگارش وقایع تاریخی می‌پرداختند. کتاب‌های تاریخی ارزشمندی از این دوره برجا مانده است.

غیر قابل استناد

--	--

هنر: در زمان حکومت صفویان ذوق و استعداد هنری ایرانیان شکوفا گردید و هنرمندان بزرگی در رشته‌های مختلف هنری از جمله نقاشی، خوش‌نویسی، کتاب‌آرایی، خاتم‌کاری و ... پیدا شدند. این هنرمندان خوش‌ذوق، آثار بسیار زیبا و نفیسی از خود به یادگار گذاشته‌اند.

جشن‌ها و آیین‌ها: در زمان حکومت صفویه، جشن‌ها و آیین‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود و با شکوه و عظمت برگزار می‌گردید. علاوه بر نوروز و دیگر جشن‌های باستانی، اعیاد اسلامی مانند قربان، فطر و غدیر نیز گرامی داشته می‌شد. در دوره صفوی آیین سوگواری امام حسین علیه‌السلام نیز به طور گسترده در سراسر کشور به شیوه روضه‌خوانی، نوحه‌سرایی، مرثیه‌خوانی، سینه‌زنی و تعزیه انجام می‌شد. برپایی این جشن‌ها و آیین‌ها، تأثیر مهمی در افزایش همدلی و همبستگی مردم داشت.

جشن آب‌پاشان	مراسم جشن نوروز
<p>یکی از جشن‌های باستانی رایج در عصر صفوی، جشن آب‌پاشان یا آبریزان بود که در روز ۱۳ تیرماه برگزار می‌شد. در این روز مردم از شاه گرفته تا ثروتمند و فقیر با پاشیدن آب به یکدیگر، تفریح و شادی می‌کردند. به گفته نویسنده کتاب تاریخ عالم‌آرای عباسی در یکی از مراسم جشن آب‌پاشان در اصفهان، بیشتر از صد هزار نفر از مردم آنقدر به روی هم آب پاشیدند که زاینده‌رود خشک شد.</p>	<p>کیمپفر، جهانگرد آلمانی در سفرنامه خود مراسم جشن نوروز ایرانیان را این گونه توصیف کرده است: «مقدمه نوروز چنین است که در میدان‌های عمومی با نقاره، شیپور و سنج از نیمه‌شب تا ظهر نوازندگی می‌کنند. پس از آن مردم ... با هیاهو و خوشحالی به مساجد، میدان‌ها و ساختمان‌های عمومی روی می‌آورند؛ همه به هم تبریک می‌گویند، همه‌جا پر از شادی و سرزندگی است؛ بازی می‌کنند، سر به سر هم می‌گذارند، صحبت می‌کنند... شعرا و هنرپیشگان عرض هنر می‌نمایند؛ در جلسات و دسته‌های مذهبی شرکت می‌جویند تا اینکه روز به پایان می‌رسد و آنگاه هرکس در چهار دیواری خود دنبال جشن و شادی را می‌گیرد و بخشی از شب را به شادی و خوشی در جمع خویشان و کسان خود می‌گذراند.»</p> <p style="text-align: right;">(ص ۱۸۴)</p>
<p>فعالیت ۴: الف) با مطالعه متن بالا بگویید تفاوت محسوس مراسم جشن نوروز در دوره صفوی و زمان کنونی چیست؟</p> <p>ب) با توجه متن‌های بالا قضاوت کنید مراسم جشن و شادی در عصر صفوی بهتر برگزار می‌شد یا زمان کنونی؟ (در باره این موضوع در کلاس بحث کنید.)</p>	

واژگان

خانقاه: مکان و منزلگاهی برای اجتماع، عبادت و ریاضت‌کشی صوفیان

قزلباش: واژه‌ای ترکی به معنی سرخ سر (سر سرخ)؛ عنوانی برای اعضای طایفه‌های مختلف ترک که طرفدار خانقاه شیخ‌صفی بودند و شاه اسماعیل صفوی را در دستیابی به حکومت پشتیبانی کردند. این افراد به سبب کلاه سرخی که بر سر می‌گذاشتند به قزلباش معروف شدند. آنان با جان و دل از شاه اسماعیل فرمان می‌بردند و اعتقاد داشتند که رهبرشان برای انجام یک وظیفهٔ مقدس جهاد کرده است.

راسته: بخشی از بازار یا خیابان که شامل ردیفی از دکان‌ها و مغازه‌ها باشد.

بیگاری: انجام کار و خدمات اجباری و رایگان برای حکومت یا افراد دیگر

به کار ببندید

۱. تصاویر و کارت‌پستال‌هایی از میدان نقش جهان اصفهان تهیه کنید و با خود به کلاس بیاورید.
۲. با رجوع به سایت رشد، مطالبی در بارهٔ جشن نوروز و عزاداری امام حسین علیه‌السلام در دورهٔ صفویه گردآوری نمایید و به شکل روزنامهٔ دیواری ارائه کنید.

کاربرگه نقشه سیاسی ایران در آستانه تأسیس حکومت صفویه

نقشه سیاسی ایران در آستانه تأسیس حکومت صفوی

به نقشه سیاسی ایران در آستانه تأسیس حکومت صفویان دقت کنید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

۱. در آستانه شکل‌گیری حکومت صفویه، حدوداً چند حکومت محلی در ایران وجود داشت؟
۲. فکر کنید به دلیل فقدان یکپارچگی سرزمینی و نبود وحدت سیاسی در ایران، مردم با چه مسائل و مشکلات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی رو به رو بوده‌اند؟
۳. با توجه به وضعیت همسایگان ایران، کشور ما در آن زمان با چه تهدیدها و خطرهای خارجی مواجه بود؟

کاربرگه اداره شهرها و روستاها در عصر صفوی

<p>در عهد صفویه شهرها و روستاها توسط تعدادی از صاحب‌منصبان نظامی و اداری که تحت فرمان والی یا حاکم ولایت کار می‌کردند، اداره می‌شدند. این صاحب‌منصبان عبارت بودند از: حاکم شرع، داروغه، کدخدا، کلانتر و محتسب جاهای خالی زیر را با عنوان صاحب‌منصبان فوق کامل نمایید.</p>
<p>..... : مسئول برقراری نظم و امنیت و جلوگیری از دزدی، غارت و نزاع در شهر و حومه آن بود.</p>
<p>..... : هر شهر دارای یک قاضی بود که به اختلافات و دعاوی حقوقی افراد بر اساس احکام شرعی رسیدگی می‌کرد.</p>
<p>..... : وظیفه داشت بر اوزان و نرخ کالاها نظارت نماید و از کارهای خلاف شرع جلوگیری کند.</p>
<p>..... : او رابط میان اهالی شهر و اصناف با مقام‌های حکومتی بود و وظیفه داشت مراقبت نماید که مالیات‌ها منصفانه میان مالیات دهندگان تقسیم شوند و مأموران حکومتی به مردم اجحاف و ستم نکنند.</p>
<p>..... : همان وظایف کلانتر را در روستا انجام می‌داد.</p>

ایران از عهد نادرشاه افشار تا ناصرالدین شاه قاجار

<p>تصویر مسجده نادرشاه، تصویری مسجد وکیل شیراز تصویر امیرکبیر، تصویر تالار آینه کاخ گلستان تصویر سر در مدرسه دارالفنون، تصویر سیدجمال‌الدین اسدآبادی، عنوان روزنامه وقایع اتفاقیه</p>	<p>اوضاع ایران پس از سقوط حکومت صفوی به دلیل کشمکش‌های داخلی و هجوم خارجی آشفته و پریشان بود. اگرچه نادرشاه افشار موفق شد با رشادت و شهامت ایران را از آن شرایط خطرناک نجات دهد، اما پس از او، بار دیگر کشور ما صحنه جنگ و جدال مدعیان حکومت شد. موفقیت کریم خان زند نیز در برقراری امنیت و آرامش در بخشی از ایران، پایدار نماند و پس از مرگ او جنگ و ستیز داخلی دوباره آغاز شد. سرانجام آقامحمد خان، رئیس ایل قاجار با جنگ‌های پیاپی بر سرتاسر ایران مسلط شد و سلسله قاجار را بنیان گذاشت. آقامحمد خان اگرچه ایران را متحد و یکپارچه کرد، اما جانشینان او نتوانستند از مرز و بوم کشور در برابر هجوم گسترده کشورهای قدرتمند روسیه و انگلستان دفاع کنند. بنابراین، ایران گرفتار دخالت‌های سیاسی و اقتصادی بیگانگان شد. سیاستمداران، عالمان و اندیشمندان ایرانی به چاره‌جویی پرداختند و برای رهایی از آن اوضاع نابسامان اقداماتی را انجام دادند. شما با مطالعه این فصل و انجام فعالیت‌های آن پی خواهید برد که:</p>
	<ol style="list-style-type: none"> ۱. اوضاع سیاسی ایران در دوران سلسله‌های افشاریه، زندیه و قاجاریه چگونه بود؟ ۲. هجوم نظامی روسیه و انگلستان به ایران در دوره قاجار چه آثار و نتایجی داشت؟ ۳. پیامد مداخله و نفوذ سیاسی و اقتصادی روسیه و انگلستان در ایران چه بود؟ ۴. ایرانیان برای مقابله با مشکلات داخلی و رهایی از نفوذ و دخالت سیاسی و اقتصادی بیگانگان چه اقداماتی انجام دادند؟

تلاش برای حفظ یکپارچگی سرزمینی ایران

در پی تسلط افغانان بر اصفهان و برکناری و قتل شاه سلطان حسین صفوی، ایران گرفتار تجزیه و تفرقه شد. افغانان توان حکومت بر سرتاسر ایران را نداشتند و در گوشه و کنار کشور مدعیانی سر برآوردند. روسیه و عثمانی نیز با استفاده از آشفتگی اوضاع، قسمت‌هایی از شمال و غرب ایران را اشغال کردند.

حکومت افشاریه؛ تلاش برای وحدت سیاسی و سرزمینی ایران

در چنین شرایطی، سرداری از ایل افشار به نام نادر برای نجات ایران به یکی از شاهزادگان صفوی پیوست. نادر و سپاهیانش، نخست افغانان را سرکوب و تار و مار کردند و سپس نیروهای روسیه و عثمانی را از ایران بیرون راندند. نادر پس از این پیروزی‌ها، خاندان صفوی را کنار زد و خود بر تخت شاهی نشست. بدین‌گونه سلسله افشاریه پایه‌گذاری شد.

تصویر نقاشی نادر به هنگام رزم و نقشه قلمرو او

از کتاب تاریخ سوم راهنمایی ص ۲۱

بیشتر دوران دوازده ساله پادشاهی نادر به نبردهای خارجی و فرونشاندن شورش‌های داخلی گذشت. نادرشاه در تعقیب گروهی از افغانان شورشی که به هندوستان گریخته بودند، به آن کشور لشکر کشید. او تا دهلی پیش رفت و با غنائم بسیار بازگشت.

غیر قابل استناد

نادرشاه می‌کوشید تا ایران را به کشوری یکپارچه و قدرتمند تبدیل نماید که بتواند از استقلال و تمامیت سرزمینی خود در برابر دشمنان دفاع کند. وی به موقعیت حساس خلیج فارس و اهمیت نیروی دریایی آگاه بود؛ از این رو، برای تأسیس نیروی دریایی ایران در خلیج فارس، اقداماتی انجام داد؛ اما اقدامات او با مرگش متوقف شد.

نافرمانی و شورش‌های پیاپی سال‌های پایانی حکومت نادر، تأثیر روحی و روانی نامطلوبی بر او نهاد. پس از آن به نسبت به اطرافیان و سرداران خود بدگمان شد و به قساوت و خشونت شدید روی آورد. فرماندهان سپاه نادرشاه که بر جان خود بیمناک بودند، او را به قتل رساندند.

به دنبال قتل نادرشاه، بار دیگر ایران صحنه جنگ حاکمان محلی و سران ایل‌ها گردید و ناآرامی و آشوب بر کشور حکمفرما شد. از قلمرو پهناوری که نادر شاه بر آن فرمان می‌راند، فقط خراسان در اختیار شاهرخ، نوه او باقی ماند.

فعالیت ۱: اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایران در دوران افشاریه نابسامان بود. با مطالعه درس و راهنمایی دبیر خود، دلایل و عوامل مهم این نابسامانی را بررسی و تحلیل کنید؟

سلسله زندیه؛ آرامش و آسایش گذرا

سرانجام کریم‌خان از ایل زندیه با پیروزی بر دیگر مدعیان حکومت، به درگیری و نزاع داخلی برای مدتی پایان بخشید. او فرمان‌روایی بخش بزرگی از ایران به جز خراسان را به دست گرفت و سلسله زندیه را بنیان گذاشت. کریم‌خان به جای عنوان شاه، لقب وکیل‌الرعا یا یعنی نماینده مردم را برای خود برگزید. رفتار او با مردم همراه با ملایمت و ملاحظت بود. وی به صلح، آسایش و آرامش عمومی اهمیت می‌داد و تلاش می‌کرد به

شیوه‌های مسالمت‌آمیز از بروز ناامنی و شورش‌های داخلی جلوگیری نماید.

تصویر نقاشی کریم‌خان از کتاب تاریخ سوم راهنمایی

ص ۲۶

نقشه ایران در دوران حکومت کریم‌خان زند

در نتیجه ثبات و آرامش نسبی که در دوران سی‌ساله زمامداری کریم‌خان به وجود آمد، اوضاع اجتماعی و اقتصادی بهتر شد. در آن زمان بناهای مهمی مانند بازار وکیل، مسجد وکیل، حمام وکیل و ارگ کریم‌خان در شیراز، پایتخت زندیه ساخته شد و فعالیت‌های علمی و فرهنگی در آن شهر رونق گرفت. این وضعیت زیاد دوام نیاورد؛ زیرا با مرگ وکیل‌الرعیایا، افراد خاندان او برای کسب قدرت با

یکدیگر درگیر شدند و بار دیگر جنگ داخلی کشور را فرا گرفت.

پادشاهی قاجاریه؛ تلاش برای جلوگیری از نفوذ و دخالت کشورهای استعمارگر

قاجاریه یکی از ایلات ترک بودند که پس از حمله مغول به ایران کوچ کردند. پس از کشته شدن نادرشاه، رئیس ایل قاجار از جمله مدعیان حکومت بود، اما در رقابت با کریم‌خان زند شکست خورد و به قتل رسید. پسر او، آقامحمدخان بعد از مرگ کریم‌خان، تلاش خود را برای رسیدن به حکومت آغاز کرد. وی پس از مدتی جنگ و گریز، لطفعلی‌خان، آخرین فرمانروای زندیه را شکست داد و به قتل رساند. آقامحمدخان مردم کرمان را به سبب پناه دادن به لطفعلی‌خان، بی‌رحمانه مجازات کرد.

تصویر نقاشی آقامحمد خان از کتاب تاریخ

سوم راهنمایی صفحه ۳۳

آقامحمدخان با لشکرکشی‌های پیاپی بر سرتاسر ایران مسلط شد و حکومت قاجار را بنیان گذاشت. در نتیجه تلاش‌های سیاسی و نظامی آقامحمدخان قاجار، ایران بار دیگر یکپارچگی سرزمینی خود را به دست آورد و دارای حکومت مرکزی نسبتاً نیرومندی شد.

فعالیت ۳: شیوه به قدرت رسیدن سلسله‌های افشاریه، زندیه و

قاجاریه چه شباهتی با هم دارد؟

به نظر شما چه نکته قابل توجهی در انتخاب پایتخت توسط آقامحمد خان قاجار وجود دارد؟

پس از آنکه آقامحمدخان به دست خدمتکارانش کشته شد، برادرزاده او با عنوان فتحعلی شاه به قدرت رسید. دوره حکومت فتحعلی شاه، هم‌زمان با آغاز نفوذ و دخالت گسترده کشورهای روسیه، انگلستان و فرانسه در ایران بود.

تصویر ص ۳۰ کتاب ۱۳۶

اوضاع اروپا: در فاصله سقوط صفویه تا روی کار آمدن قاجاریه، اوضاع کشورهای اروپایی تغییر کرده بود. یکی از علل عمده این تغییر، انقلاب صنعتی بود که از انگلستان آغاز شد و در دیگر کشورهای اروپایی گسترش یافت. با این انقلاب، نیروی ماشین و ابزارهای صنعتی جایگزین نیروی انسان و ابزارهای دستی در تولید شد. از این رو، سرعت و حجم تولید بالا رفت. انقلاب صنعتی موجب شکوفایی اقتصادی و افزایش قدرت نظامی و سیاسی

کشورهای اروپایی شد و توجه بیشتر آنها را به سوی مناطقی از جهان که دارای مواد اولیه و یا بازار مصرف بودند، جلب کرد. پس از آن، این کشورها فعالیت و رقابت‌های استعماری خود را تشدید کردند.

فعالیت ۴: در باره چگونگی تأثیر انقلاب صنعتی بر افزایش قدرت نظامی و سیاسی کشورهای اروپایی، در کلاس بحث و گفت و گو کنید.

غیر قابل استناد

حمله روسیه به ایران: روسیه تا پیش از فرمانروایی پتر* کشوری ضعیف و عقب‌مانده بود، اما در نتیجه برنامه و اقدام‌های پتر به کشوری قدرتمند و استعمارگر تبدیل شد. پس از آن روسیه با حمله به کشورهای همسایه، قلمرو خود را گسترش داد. یکی از اهداف استعماری این کشور رسیدن به آب‌های آزاد و گرم خلیج فارس و اقیانوس هند بود.

در زمان فتحعلی‌شاه، روسیه با ارتشی مجهز به سلاح‌های جدید و آشنا به فنون نوین جنگی به قلمرو ایران در قفقاز حمله کرد. سپاه ایران که از جنگاوران ایل‌های مختلف با سلاح‌های ابتدایی تشکیل شده بود، به مقابله نیروهای متجاوز روس شتافت. سرانجام پس از ده سال جنگ نابرابر، با وجود رشادت و دلآوری نیروهای ایرانی، روسیه پیروز شد و قرارداد گلستان را بر ایران تحمیل کرد. به موجب این قرارداد، ایالت‌های گرجستان و داغستان و شهرهای باکو و گنجه از حاکمیت ایران خارج و تحت حاکمیت روسیه قرار گرفت.

مردم ایران که از قرارداد گلستان ناخشنود بودند، با فتوای جهاد علما برای آزادی سرزمین‌های اشغالی بسیج شدند. سپاه

ایران متشکل از جنگاوران ایل‌ها و نیروهای داوطلب مردمی به سرعت مناطق اشغالی را آزاد کرد. روسیه با تمام قوا و تجهیزات وارد جنگ شد و با شکست ایران، قرارداد ترکمان‌چای را که ننگین‌تر از قرارداد گلستان بود بر کشور ما تحمیل کرد. بر اساس این قرارداد، سرزمین‌های ایرانی شمال رود ارس به تصرف روسیه درآمد و ایران از کشتیرانی در دریای مازندران محروم گردید و مجبور به پرداخت غرامت شد.

تصویر کتاب ۱۳۶ ص ۳۸

زیرنویس: ثبت نام برای آزادی سرزمین‌های اشغالی

فعالیت ۵: با مطالعه درس، علت نظامی شکست‌های ایران از روسیه را استنباط و استخراج کنید.

اهداف و برنامه‌های استعماری انگلستان در ایران: در اوایل دوره قاجار، مهم‌ترین مستعمره انگلستان یعنی هندوستان با ایران همسایه بود. حفظ این مستعمره برای انگلستان اهمیت حیاتی داشت و یکی از اهداف اصلی آن کشور از برقراری ارتباط با حکومت قاجار، جلوگیری از دستیابی کشورهای رقیب به هندوستان از طریق ایران بود.

غیر قابل استناد

بندهای مهم قرارداد مفصل

در زمان فتحعلی‌شاه چندین قرارداد میان ایران و انگلستان بسته شد. در این قراردادها، حکومت قاجار تعهد کرد که به هیچ کشوری اجازه ندهد که از خاک ایران به هندوستان لشکرکشی کند و در عوض انگلیسی‌ها متعهد شدند در صورتی که ایران مورد حمله کشورهای دیگر قرار گیرد، به حکومت قاجار کمک‌های مالی و نظامی بکنند. در طول جنگ‌های روسیه با ایران، انگلستان به تعهدات خود در برابر ایران عمل نکرد.

بندهای مهم قرارداد پاریس

دولت انگلیس در دوران محمدشاه و ناصرالدین‌شاه با لشکرکشی به خلیج فارس و حمله به جزایر و بنادر ایران، حکومت قاجار را مجبور کرد که به جدایی افغانستان از ایران رضایت دهد. انگلیسی‌ها همچنین ناصرالدین‌شاه را وادار کردند که با جدایی قسمت شرقی سیستان و بلوچستان از ایران موافقت نماید. علاوه بر اینها، انگلستان تعدادی از جزایر ایرانی را در خلیج فارس اشغال و تبدیل به پایگاه نظامی کرد.

فعالیت ۶: الف) دولت انگلستان چه هدفی از جدایی سرزمین‌های شرق ایران (افغانستان و بخش شرقی سیستان و بلوچستان) داشت؟
ب) کاربرگه جدایی سرزمین‌های ایرانی را اجرا کنید.

نمودار خط زمان

در جست و جوی پیشرفت و رهایی از سلطه خارجی

شکست‌های نظامی و سیاسی ایران از روسیه و انگلستان در دوره قاجار اگرچه نتایج زیانباری برای میهن ما داشت، اما ایرانیان را متوجه پیشرفت علمی و صنعتی کشورهای اروپایی کرد. در چنین اوضاع و احوالی، برخی از سیاستمداران، اندیشمندان و عالمان دینی برای جبران عقب‌ماندگی ایران به چاره‌جویی پرداختند و برای حفظ استقلال و پیشرفت کشور اقداماتی را انجام دادند.

تلاش برای نوسازی و اصلاح امور کشور

تصویر رسامی شده عباس میرزا هنگام ملاقات با مستشاران نظامی فرانسوی یا انگلیسی

عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی‌شاه و فرمانده سپاه ایران، در جریان جنگ با روسیه، متوجه پیشرفت‌های علمی، صنعتی و نظامی کشورهای اروپایی از جمله روسیه شد. او به خوبی تفاوت سپاه ایران را با ارتش آموزش‌دیده و مجهز به سلاح‌های جدید تشخیص داد. وی در این جنگ‌ها به اهمیت صنایع نظامی پی برد و متوجه شد که با وجود تعداد زیاد سپاهیان ایران و رشادت و فداکاری آنها، روس‌ها به سبب

برخورداری از دانش و تجهیزات مدرن نظامی پیروز شدند. عباس میرزا سرانجام به این نتیجه رسید که باید تغییراتی در کشور ایجاد کند.

تصویری از روزنامه کاغذ اخبار
زیرنویس: روزنامه کاغذ اخبار اولین روزنامه‌ای که توسط میرزا صالح شیرازی در ایران منتشر شد. وی از جمله افرادی بود که به دستور عباس میرزا برای تحصیل به انگلستان رفت.

یکی از اقدامات عباس میرزا برای پیشرفت ایران و جبران عقب‌ماندگی، فرستادن افرادی به انگلستان برای فراگیری علوم و فنون جدید بود. این افراد در رشته‌های فنی، نظامی و پزشکی تحصیل کردند. این عده و کسانی که بعد از آنها برای تحصیل به اروپا رفتند، به تدریج زمینه آشنایی ایرانیان را با دستاوردهای تمدنی اروپا فراهم آوردند. اینان کنجکاو بودند که بدانند علت پیشرفت‌های

علمی و صنعتی کشورهای اروپایی چه بوده است. عباس میرزا همچنین به منظور آگاهی از وضعیت کشورهای اروپایی،

غیر قابل استناد

دستور داد کتاب‌هایی را در موضوع تاریخ آن کشورها به فارسی ترجمه کنند. در آن دوره تازه صنعت چاپ به ایران راه یافته بود. عباس‌میرزا پیش از آنکه بر تخت شاهی بنشیند، از دنیا رفت. فتحعلی‌شاه به دلیل علاقمندی به عباس‌میرزا، پسر او محمدمیرزا را به ولیعهدی برگزید.

فعالیت ۱: الف) چرا عباس‌میرزا به فکر نوسازی و اصلاح امور کشور افتاد؟

ب) عباس‌میرزا برای پیشرفت ایران و جبران عقب‌ماندگی، چه اقداماتی انجام داد؟

میرزا تقی‌خان امیرکبیر یکی دیگر از اشخاصی بود که در دوره قاجار، اقدام‌های جدی و مؤثری را برای نوسازی و اصلاح امور ایران انجام داد. ناصرالدین‌شاه در ابتدای سلطنتش، امیرکبیر را به منصب صدراعظمی منصوب کرد و به او در اداره کشور اختیار کامل داد. در آن زمان حکومت قاجار با مشکلات بزرگی از قبیل: شورش ایالات، دخالت‌های خارجی، بی‌نظمی و اختلال امور کشوری و

میرزا تقی‌خان امیرکبیر فرزند کربلایی قربان، به سال ۱۲۲۲ق در فراهان از توابع اراک متولد شد. میرزا تقی‌خان به خاطر هوش و استعداد کم‌نظیرش از همان دوران نوجوانی مورد توجه ابوالقاسم قائم‌مقام فراهانی (وزیر عباس‌میرزا و صدراعظم محمدشاه) قرار گرفت و وارد خدمت دولت شد. میرزا تقی‌خان در دوران حکومت محمدشاه، چندین مأموریت سیاسی را در کشورهای روسیه و عثمانی انجام داد. وی در این مأموریت‌ها از نزدیک با اقداماتی که برای نوسازی و اصلاح امور روسیه و عثمانی انجام شده بود، آشنا گردید.

لشکری و خزانه خالی، رو به رو بود.

تصویر مدرسه دارالفنون

زیرنویس: مدرسه دارالفنون به عنوان نخستین مدرسه عالی یا دانشگاه افتتاح شد و تعداد ۱۱۴ شاگرد در رشته‌های مهندسی، پزشکی و جراحی، فیزیک و شیمی و داروسازی، معدن‌شناسی، توپخانه؛ پیاده‌نظام؛ سواره نظام مشغول به تحصیل شدند. تاریخ و جغرافیا از جمله درس‌های عمومی این رشته‌ها بود.

امیرکبیر پس از برقراری امنیت و آرامش، اقدامات اصلاحی گسترده‌ای را به منظور نوسازی و کارآمدی تشکیلات حکومتی و مبارزه با مفاسد اداری و مالی آغاز کرد. در سیاست خارجی، امیرکبیر توجه ویژه‌ای به حفظ استقلال کشور داشت و در صدد قطع نفوذ و دخالت‌های روسیه و انگلستان در ایران بود.

یکی از مهم‌ترین اقدامات امیرکبیر، ایجاد مدرسه دارالفنون بود. وی فرستادن دانشجویان به اروپا را کافی

غیر قابل استناد

نمی‌دانست، از این رو، تصمیم گرفت مدرسه‌ای به سبک مدرسه‌های اروپایی در ایران تأسیس کند که تعداد بیشتری از ایرانیان علوم و فنون جدید را در داخل کشور بیاموزند. این صدراعظم وطن‌دوست، دستور داد معلمانی از کشورهایی مانند اتریش برای تدریس در مدرسه دارالفنون استخدام گردند. مقصود اصلی وی آن بود که معلمان روسی یا انگلیسی به خدمت گرفته نشوند. مدرسه دارالفنون مدتی پس از برکناری امیرکبیر و چند روز پیش از قتل او شروع به کار کرد.

<p>تصویر امیرکبیر کتاب ۱۳۶ ص ۴۵</p>	<p>سایر اقدامات اصلاحی امیرکبیر</p> <p>منع رشوه‌خواری و پیشکش گرفتن توسط مقام‌ها و کارکنان دولت و تعیین حقوق برای آنان؛ منع فروش حکومت ایالات، پیش از آن حکومت ایالات را به اشخاصی که پول بیشتری پرداخت می‌کردند، می‌فروختند؛ کاهش حقوق و مستمری شاه، شاهزادگان، درباریان و...؛ اصلاح قوانین مالیاتی و وادار کردن زمین‌داران بزرگ (درباریان و صاحب‌منصبان برجسته دولتی) به پرداخت مالیات؛ تلاش برای ایجاد سپاه منظم و تأسیس کارخانه اسلحه‌سازی؛ اعزام عده‌ای به اروپا برای فراگرفتن فنون و حرفه‌های نو و احداث کارخانه‌های جدید؛ اصلاح امور قضایی و توجه جدی به برقراری عدالت و رعایت حقوق مردم؛ منع شکنجه متهمان؛ احترام به حقوق اقلیت‌های دینی؛ انتشار روزنامه وقایع اتفاقیه؛ ترجمه کتاب‌های اروپایی و توسعه چاپخانه؛ ساخت بیمارستان؛ مقابله با بیماری‌های مُسری مانند آبله و وبا؛ سنگفرش کردن خیابان‌ها؛ راه‌اندازی چاپخانه و پست جدید؛ ایجاد تذکره‌خانه (اداره گذرنامه)؛ بنای بازار و تیمچه و سرای امیر در تهران و ...</p>
-------------------------------------	--

پس از آنکه ناصرالدین‌شاه بر اثر توطئه درباریان و صاحب‌منصبان نالایق و سودجو، ایران را از خدمات ارزشمند صدراعظم لایق و دلسوزی چون امیرکبیر محروم کرد، بسیاری از برنامه‌ها و کارهای او نیز به فراموشی سپرده شد.

<p>فعالیت ۲: الف) انگیزه و اهداف امیرکبیر از اقدامات اصلاحی چه بود؟ ب) چرا امیرکبیر اقدام به تأسیس مدرسه دارالفنون کرد؟ ج) به نظر شما چرا امیرکبیر بر استخدام نکردن معلمان و استادان روسی و انگلیسی در مدرسه دارالفنون، اصرار می‌ورزید؟</p>
<p>۱. رسم فروش حکومت ولایات چه مسائل و مشکلاتی برای مردم به وجود می‌آورد؟ ۲. امیرکبیر در زمینه حقوق شهروندی و توسعه علمی و فرهنگی چه اقداماتی انجام داد؟ ۳. با توجه به اصلاحات امیرکبیر توضیح دهید چرا اعضای حرمسرا، شاهزادگان و درباریان قاجار برای برکناری و قتل امیرکبیر توطئه کردند؟</p>

غیر قابل استناد

گسترش مدرسه‌های جدید: یکی از نتایج آشنایی ایرانیان با تمدن اروپایی در دوره قاجار، ایجاد مدرسه‌های جدید بود. تا اواخر حکومت ناصرالدین‌شاه، سوادآموزی و آموزش ابتدایی در مکتب‌خانه انجام می‌شد، اما به تدریج افرادی پیشگام تأسیس مدرسه‌هایی به سبک اروپایی در ایران شدند. میرزا حسن رشیدیه از جمله این افراد بود که در بیروت و استانبول با این نوع آموزشگاه‌ها و شیوه فعالیت آنها آشنا شد. وی چندین مدرسه جدید را در زادگاهش تبریز و شهرهای مشهد، تهران و قم بنیان نهاد. پس از آن بر تعداد این مدرسه‌ها در ایران افزوده شد.

تصویری از کلاس درس در دوره قاجار	تصویر مکتب‌خانه
<p>زیرنویس: درس‌های مدرسه‌های ابتدایی جدید عبارت بود از: قرآن، شریعت، فارسی، دیکته، حساب، نصاب (مقدمه زبان عربی) و هندسه بود. در دوره متوسطه همین دروس به اضافه فیزیک، شیمی، ریاضی، جبر، مثلثات، طب، زبان فرانسه، تاریخ و جغرافیا توسط معلمانی که اکثراً فارغ‌التحصیل دارالفنون و یا تحصیل‌کرده اروپا بودند، تدریس می‌شد.</p>	<p>زیرنویس: در مکتب‌خانه، شاگردان پس از آموختن الفبای عربی به شیوه سنتی، به روخوانی قرآن می‌پرداختند. سپس کتاب‌های گلستان و بوستان سعدی و دیگر آثار ادبی و تاریخی را می‌خواندند و نوشتن را می‌آموختند. علاوه بر آن، مکتب‌دار کودکان را با اصول و فروع دین آشنا می‌کرد و احکام دین را به آنان یاد می‌داد.</p>

مبارزه با نفوذ و سلطه اقتصادی بیگانگان

نفوذ اقتصادی روسیه و انگلستان در ایران: کشورهای روسیه و انگلستان علاوه بر آنکه بخش‌های پهناوری از خاک ایران را جدا کردند، برای توسعه نفوذ اقتصادی خود در کشور ما به رقابت پرداختند. اوج این رقابت‌ها در دوره ناصرالدین‌شاه بود که روسیه و انگلستان به امتیازهای اقتصادی* مهمی در ایران دست یافتند. صنعت و بازرگانی کشور ما در نتیجه این امتیازها آسیب فراوانی دید. شرکت‌های بازرگانی خارجی در بیشتر شهرهای ایران شعبه‌هایی را تأسیس کردند و به خرید و

غیر قابل استناد

فروش مشغول شدند. این شرکت‌ها معمولاً کالاهای اروپایی را بدون پرداخت حقوق گمرکی و یا با حقوق گمرکی بسیار ناچیزی وارد کشور می‌کردند. به همین دلیل تولیدات داخلی قادر به رقابت با آنها نبود. تولیدکنندگان و بازرگانان ایرانی چون نمی‌توانستند با این شرکت‌ها رقابت کنند، روز به روز ضعیف‌تر شده و رو به ورشکستگی نهادند.

فعالیت ۳: کاربرگه افول صنعت بافندگی ایران را اجرا کنید.

امتیازات واگذار شده به روس‌ها	امتیازات واگذار شده به انگلیسی‌ها
۱. شیلات شمال؛ ۲. بانک استقراضی روس؛ ۳. تشکیل نیروی قزاق؛ ۴. احداث راه شوسه بین انزلی و قزوین؛ ۴. قرارداد گمرکی	۱. احداث تلگراف؛ ۲. رویتر (بهره‌برداری از جنگل‌ها و منابع و معادن ایران به جز طلا و نقره)؛ ۳. کشتی‌رانی در کارون؛ ۴. لاتاری (بخت‌آزمایی)؛ ۵. بانک شاهنشاهی؛ ۶. خرید و فروش انحصاری توتون و تنباکو؛ ۷. داری: استخراج معادن نفت؛

نهیضت* تنباکو: مردم مسلمان ایران در برابر واگذاری امتیازهای اقتصادی به روسیه و انگلستان که موجب تسلط بیگانگان بر منابع ثروت و بازار کشورشان می‌شد، سکوت نکردند. از این‌رو، نسبت به واگذاری برخی از امتیازات، به مخالفت برخاستند. روحانیون که یکی از گروه‌ها مورد احترام و اعتماد جامعه ایران در عصر قاجار به شمار می‌رفتند، رهبری اعتراض‌های مردمی را به عهده داشتند. نهیضت تنباکو یکی از گسترده‌ترین جنبش‌های اجتماعی بود که در اعتراض به واگذاری امتیازات اقتصادی به بیگانگان به وقوع پیوست.

در دوران ناصرالدین‌شاه، شخصی انگلیسی به نام تالبوت با پرداخت رشوه به درباریان، امتیاز انحصاری خرید و فروش توتون و تنباکوی ایران را به مدت پنجاه سال به دست آورد. در آن زمان توتون و تنباکو یکی از عمده‌ترین محصولات کشاورزی ایران بود. براساس این امتیاز، هیچ ایرانی نمی‌توانست محصول توتون و تنباکوی خود را به کسی غیر از تالبوت

تصویری مربوط به نهیضت تنباکو

غیر قابل استناد

بفروشد. در مقابل تالبوت تعهد کرد که سالانه ۱۵۰۰۰ لیره انگلیس به همراه یک چهارم سود سالانه به حکومت ایران پرداخت نماید.

مردم و به ویژه بازرگانان با آگاهی از نتایج زیانبار این امتیاز، در شهرهای مختلف شروع به اعتراض و مخالفت کردند. روحانیان در صف مقدم این اعتراض قرار گرفتند و خواهان لغو امتیاز شدند. چون ناصرالدین شاه به خواسته مخالفان اعتنایی نکرد، آیت‌الله میرزا حسن شیرازی، مرجع تقلید شیعیان در سامرا، در حمایت از نهضت، استفاده از توتون و تنباکو را حرام اعلام کرد. این حکم شرعی سبب شد که مردم و حتی افراد کاخ ناصرالدین شاه، قلیان‌ها را بشکنند و توتون و تنباکوی فراوانی را به آتش بکشند. با اوج گرفتن نهضت، ناصرالدین شاه، مجبور به لغو امتیاز و پرداخت غرامت و خسارت به تالبوت شد. نهضت تنباکو نخستین حرکت جدی مردم ایران در رهایی از نفوذ و سلطه خارجی و ایستادگی در برابر ستم داخلی بود. پیروزی این نهضت، حس اعتماد به نفس و روحیه مقاومت و مبارزه را در مردم تقویت کرد.

فعالیت ۴: الف) علت اصلی شکل‌گیری نهضت تنباکو چه بود؟

ب) موفقیت نهضت تنباکو به لحاظ سیاسی و اجتماعی چه اهمیتی داشت؟

واژگان

مستعمره: سرزمین یا کشوری که تحت نفوذ و سلطه سیاسی و نظامی کشور دیگری واقع شده و منابع و ثروت آن مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد.

پتر اول یا پتر کبیر: امپراتور (تزار) نامدار و معروف روسیه که از ۱۶۸۲ تا ۱۷۲۵ م/۱۰۹۳-۱۱۳۷ ق (هم‌زمان با سال‌های پایانی سلسله صفوی) بر آن کشور حکومت کرد. او با بازسازی ارتش روسیه به سبک ارتش‌های اروپایی، روسیه را به کشوری قدرتمند و پهناور تبدیل کرد.

امتیاز اقتصادی: اجازه فعالیت اقتصادی و یا واگذاری حق بهره‌برداری از منابع طبیعی و معدنی به افراد یا شرکت‌های داخلی یا خارجی

نهضت: برخاستن، به حرکت درآمدن و قیام برای رسیدن به مقاصد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی معینی

به کار ببندیم:

۱. با مراجعه به سایت رشد و کتاب‌هایی که در باره زندگانی عباس میرزا نوشته شده‌اند، خلاصه‌ای از زندگی‌نامه آنان تهیه و در کلاس ارائه کنید.

۲. جست و جو کنید در شهر یا روستای محل زندگی شما چه آثاری از دوره قاجار باقی مانده است. در باره یکی از آن آثار، گزارشی تهیه و به کلاس ارائه نمایید.

کاربرگه جدایی سرزمین‌های ایرانی در دوره قاجار

نقشه ص ۴۶ از کتاب ۱۳۶ (با انجام اصلاحات مورد نظر)

با توجه به نقشه بگوئید شهرها یا مناطق زیر توسط کدام کشور و در زمان کدام شاه قاجار و با چه قراردادی از ایران جدا شد؟

۱. تفلیس و گنجه:

۲. هرات:

۳. مرو و خیوه:

۴. ایروان و قره‌باغ:

۵. بلوچستان و سیستان شرقی:

کاربرگه افول صنعت بافندگی ایران در دوره قاجار

با مطالعه متن به پرسش‌های زیر پاسخ مناسب دهید.

«تعداد دستگاه‌های بافندگی دستی شیراز که در اوایل حکومت قاجار ۵۰۰ واحد بود، حدود ۶۰ سال بعد به ۱۰ واحد کاهش یافت که آنها هم پارچه‌های زبر و خشن می‌بافتند.... در همان دوره تعداد کارگاه‌های حریربافی اصفهان نیز از ۱۲۵۰ واحد به ۱۲ واحد رسید و مردم آن شهر مصرف‌کننده پارچه‌های نخی کارخانه‌های انگلستان شدند». (مقاومت شکننده، تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا انقلاب اسلامی، تألیف جان فوران، ترجمه احمد تدین، ناشر: رسا، ۱۳۷۷ش، ص ۱۹۶).

الف) علت کاهش تعداد کارگاه‌های بافندگی در دو شهر شیراز و اصفهان چه بوده است؟

ب) کاهش تعداد کارگاه‌های بافندگی در دوره قاجار، چه آثار و نتایج اقتصادی داشته است؟

ایران در عصر مشروطه

<p>تصویری از تظاهرات مربوط به انقلاب مشروطه</p> <p>تصویر کتابچه‌ای با عنوان قانون اساسی مشروطه ایران</p> <p>تصویر ساختمان قدیم مجلس شورای ملی؛</p>	<p>در دوره پادشاهی مظفردالدین شاه قاجار، اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران به دلیل مشکلات داخلی و افزایش نفوذ و دخالت روسیه و انگلستان آشفته‌تر شد. مردم ایران که در آن زمان با روشنگری و هدایت علما و اندیشمندان، آگاه و بیدارتر شده بودند، برای رهایی از این وضع نابسامان، جنبش عظیمی را به پا کردند. هدف این جنبش که به انقلاب مشروطیت معروف شد، تغییر شیوه حکومت، برای ایجاد امنیت، عدالت، آزادی و پیشرفت در کشور و رهایی از استبداد داخلی و سلطه خارجی بود. انقلاب مشروطیت در سال ۱۲۸۵ ش/۱۳۲۴ ق به پیروزی رسید و در ظاهر نظام پادشاهی استبدادی به حکومت مشروطه تبدیل گردید؛ اما به سبب موانع و مشکلات داخلی، دخالت‌های کشورهای خارجی و وقوع جنگ جهانی اول، اهداف اساسی انقلاب تحقق نیافت و اوضاع ایران بدتر شد. نتیجه و پیامد این حوادث، سقوط سلسله قاجار و روی کار آمدن سلسله پهلوی و آغاز دوره جدیدی در تاریخ ایران بود. شما با مطالعه این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:</p>
	<ol style="list-style-type: none"> ۱. انقلاب مشروطه چرا و چگونه در ایران به وجود آمد؟ ۲. موانع و مشکلات داخلی و خارجی حکومت مشروطه در ایران چه بود؟ ۳. تغییر حکومت قاجاریه به پهلوی چرا و چگونه انجام شد؟ ۴. اهداف و نتایج نهضت ملی شدن نفت ایران چه بود؟

انقلاب مشروطیت؛ موانع و مشکلات

انقلاب مشروطیت، جنبشی سیاسی - اجتماعی بود که در دوره حکومت مظفرالدین شاه در ایران رخ داد و نظام پادشاهی مشروطه را جایگزین نظام پادشاهی استبدادی کرد. نظام پادشاهی استبدادی، حکومتی است که پادشاه از قدرت و اختیارات فراوانی برخوردار است و براساس میل و اراده خود حکومت می‌کند. به عبارتی دیگر اداره کشور تابع هیچ قانونی نیست و خواست پادشاه حکم قانون را دارد. در مقابل، نظام پادشاهی مشروطه، نوعی از حکومت است که در آن قدرت و اختیارات پادشاه بر اساس قانون محدود می‌شود و اداره کشور در دست نهادهایی مانند مجلس شورا و هیئت وزیران (دولت) قرار می‌گیرد.

تصویر یکی از جلسات نخستین دوره مجلس شورای ملی	تصویر ناصرالدین شاه
---	---------------------

انقلاب مشروطه چرا به وجود آمد؟

الف) زمینه‌های سیاسی و اقتصادی: در فصل پیش خواندید که عقب‌ماندگی ایران و بی‌کفایتی حکومت قاجار در برابر روسیه و انگلستان، موجب جدایی سرزمین‌های پهناوری از خاک کشور ما شد. از سوی دیگر امتیازهایی که به انگلیسی‌ها و روس‌ها واگذار گردید، علاوه بر آنکه باعث سلطه بیگانگان بر منابع ثروت اقتصادی کشور شد، ضربه شدیدی به صنعت، کشاورزی و بازرگانی ایران وارد کرد و موجب گسترش بی‌کار شد. همچنین سخت‌گیری و بی‌رحمی مأموران مالیاتی بر شدت فقر افزود. مردم ایران، ضعف و بی‌کفایتی حکومت قاجار را مسبب اصلی این مسائل و مشکلات می‌شمردند.

ب) زمینه‌های فکری و فرهنگی: عوامل فکری و فرهنگی نقش مهمی در وقوع انقلاب مشروطه داشتند. باورهای دین اسلام و مذهب شیعه مردم را به مبارزه با ظلم و تلاش برای برقراری عدالت فرا می‌خواند. مردم مسلمان ایران با درس گرفتن از قیام امام حسین علیه‌السلام و واقعه کربلا، همواره آماده بودند که در برابر ظلم و بی‌عدالتی بایستند.

تصویری از مراسم سوگواری عاشورا در دوره قاجار

آشنایی ایرانیان با افکار و دستاوردهای تمدن جدید اروپا، یکی دیگر از علل مهم انقلاب مشروطه بود. همزمان با تأسیس حکومت قاجار، انقلاب کبیر فرانسه رخ داد. این انقلاب، اندیشه آزادی خواهی و حکومت مشروطه را در سراسر اروپا گسترش داد. عده‌ای از ایرانیان که با کنجکاوی در جست و جوی علل عقب ماندگی ایران و پیشرفت کشورهای اروپایی بودند، متوجه

تصویر صفحه اول روزنامه
قانون

نظام مشروطه و حکومت مبتنی بر قانون در آن کشورها شدند. آنان سرانجام به این نتیجه رسیدند که ایران نیز با داشتن حکومت مشروطه، می‌تواند در مسیر پیشرفت و ترقی قرار گیرد. این عده که اغلب شامل تحصیل کردگان اروپا و مدرسه دارالفنون بودند، به روشنفکران معروف شدند. آنان تلاش می‌کردند که از طریق کتاب و روزنامه، مردم را با محاسن حکومت قانون (حکومت مشروطه) و معایب حکومت استبدادی آشنا کنند.

فعالیت ۱: کاربرگه زمینه‌ها و عوامل انقلاب مشروطه را اجرا کنید.

انقلاب مشروطه چگونه رخ داد؟

موفقیت نهضت تنباکو و در پی آن، قتل ناصرالدین شاه توسط میرزا رضا کرمانی، انگیزه و اراده مردم را برای مبارزه با استبداد و سلطه خارجی دوچندان کرد. مظفرالدین شاه، فرمانروایی نرم‌خو و ناتوان بود. در دوره پادشاهی او، سوءاستفاده و ستمگری مأموران حکومت و دخالت بیگانان در امور کشور ادامه یافت و بر خشم و نارضایتی مردم افزود. در آن زمان دو نفر از روحانیان مشهور تهران به نام‌های آیت‌الله سید محمد طباطبایی و آیت‌الله سید عبدالله بهبهانی، انجمنی از آزادی خواهان تشکیل دادند و به فکر ایجاد تغییراتی به نفع مردم افتادند.

غیر قابل استناد

تصویر آیت‌الله طباطبایی	تصویر آیت‌الله بهبهانی
-------------------------	------------------------

با فراهم آمدن زمینه و علل انقلاب مشروطیت، وقوع چند حادثه به شکل‌گیری آن سرعت بخشید. یکی از مهم‌ترین این حوادث، ماجرای به چوب بستن بازرگانان بود. عین‌الدوله، صدراعظم مستبد به منظور ترساندن مخالفان و جلوگیری از گسترش اعتراض‌ها، تعدادی از بازرگانان را به بهانه گران شدن قند، به چوب بست. به دنبال این واقعه، بازار بسته شد و گروهی از علما به رهبری آیت‌الله طباطبایی به نشانه اعتراض از تهران به ری مهاجرت کردند و در حرم حضرت

شاه‌عبدالعظیم بست نشستند.* مهم‌ترین خواسته آنان، تأسیس عدالت‌خانه برای رسیدگی به شکایت مردم بود.

مظفرالدین‌شاه قول داد که به خواسته‌های مهاجران رسیدگی کند و آنان با احترام به پایتخت بازگشتند. اما چون حکومت قاجار به وعده‌های خود عمل نکرد، دوباره اعتراض‌های مردمی شروع شد و در جریان آن، طلبه جوانی به نام سیدعبدالحمید به شهادت رسید. تعدادی از علما این بار به نشانه اعتراض به قم مهاجرت کردند. هم‌زمان، تعدادی از مردم تهران در

تصویری از بست نشستن معترضان در سفارت انگلستان

اعتراض به حکومت قاجار در سفارت انگلستان بست نشستند. از جمله خواسته‌های معترضان یکی تأسیس عدالت‌خانه و دیگری تشکیل مجلس شورا بود.

علاوه بر علما و روشنفکران که رهبری انقلاب مشروطیت را عهده‌دار بودند، گروه‌ها و قشرهای مختلف اجتماعی مانند تجار، پیشه‌وران و کارگران نیز نقش مؤثری در آن انقلاب داشتند.

سرانجام مظفرالدین‌شاه تسلیم خواسته‌های ملت شد و در ۱۴ مرداد ۱۲۸۵ فرمان مشروطه را صادر کرد. پس از آن مجلس شورای ملی تشکیل شد و قانون اساسی مشروطه نیز با عجله تدوین و تصویب گردید.

فعالیت ۲: الف) پس از مطالعه متن با یکدیگر هم‌فکری کنید و دو مورد از عوامل موفقیت آغازین انقلاب مشروطیت را بیان کنید.
ب) چه گروه یا قشرهایی در انقلاب مشروطیت نقش مؤثری داشتند؟

موانع و مشکلات حکومت مشروطه

تصویر محمدعلی‌شاه از کتاب تاریخ سوم راهنمایی
صفحه ۵۵

انقلاب مشروطیت با هدف برقراری حکومت قانون و رهایی کشور از استبداد داخلی و سلطه خارجی شکل گرفت. مردم امیدوار بودند که پیروزی این انقلاب، زمینه برای ایجاد امنیت، عدالت، آزادی، رونق اقتصادی و رفاه عمومی فراهم آید؛ اما حکومت مشروطه از همان ابتدای پیروزی با مسائل و مشکلات مختلف داخلی و خارجی رو به رو شد و اهداف اصلی آن تحقق نیافت.

الف) **مخالفت و دشمنی مستبدان:** مظفردالدین‌شاه به فاصله کمی بعد از صدور فرمان مشروطه درگذشت. محمد علی‌شاه، جانشین او، پادشاهی مستبد بود. او با پشتیبانی دولت روسیه و حمایت مستبدان داخلی تصمیم گرفت حکومت

تصویر مجاهدان مشروطه‌خواه تبریزی از کتاب تاریخ سوم راهنمایی صفحه ۵۷

نوپای مشروطه را نابود سازد و نظام پادشاهی استبدادی را دوباره برقرار کند. پس از چند ماه اختلاف و درگیری، به دستور محمدعلی‌شاه مجلس به توپ بسته و منحل شد.

مجاهدان مشروطه‌خواه در تبریز به رهبری ستارخان و باقرخان در برابر حکومت استبدادی محمدعلی‌شاه به پا خاستند. علمای مشروطه‌خواه

نجف نیز آنان را دعوت به مقاومت در برابر شاه مستبد کردند. طرفداران مشروطه در گیلان و اصفهان با مشاهده ایستادگی مردم تبریز، روحیه گرفتند و راهی پایتخت شدند. آنها پس از فتح تهران، محمدعلی‌شاه را برکنار کردند و پسر خردسالش احمدمیرزا را به جانشینی او برگزیدند.

ب) **اختلاف و دودستگی میان مشروطه‌خواهان:** هنوز جوهر فرمان مشروطه خشک نشده بود که زمزمه اختلاف در میان رهبران مشروطه به گوش رسید. آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری که در آغاز پشتیبان مشروطه بود به انتقاد از آن پرداخت. وی معتقد بود افرادی که رهبری انقلاب را به دست گرفته‌اند اعتقادی به اسلام ندارند و می‌خواهند افکار و فرهنگ

تصویر شهید شیخ فضل‌الله نوری

زیرنویس: پیش از دستگیری به شیخ فضل‌الله پیشنهاد شد به سفارت روسیه پناهنده شود، اما نپذیرفت و گفت: «آیا رواست که پس از هفتاد سال که محاسنم را برای اسلام سفید کرده‌ام، بیایم و به زیر پرچم کفر بروم!»

کشورهای اروپایی را در ایران گسترش دهند. منظور او برخی از روشنفکران بودند که در تقلید از اروپاییان زیاده‌روی می‌کردند. به تدریج اختلاف شیخ فضل‌الله و هم‌فکرانش با مشروطه‌خواهان بیشتر شد و مشروطه‌خواهان شیخ را به اتهام دشمنی با نظام مشروطه، محاکمه و اعدام کردند. اعدام مجتهد معروف پایتخت، تأثیر نامطلوبی بر اوضاع ایران داشت و موجب اختلاف و دشمنی بیشتر در داخل کشور شد.

نقشه قرارداد ۱۹۰۷

فعالیت ۳: مهم‌ترین موانع و مشکلات داخلی نظام مشروطه را بررسی و توضیح دهید.

پ) افزایش دخالت‌های خارجی: هم‌زمان با وقوع انقلاب مشروطیت در ایران، آلمان و متحدانش یعنی ایتالیا و اتریش-مجارستان به یک قدرت بزرگ اروپایی تبدیل شده و در صدد دست‌اندازی بر مستعمرات دیگر کشورها بودند. از این‌رو، انگلستان و روسیه برای مقابله با قدرت روزافزون آلمان و

متحدانش، تصمیم گرفتند به اختلاف‌های خود پایان دهند و به جای رقابت با یکدیگر همکاری کنند. به همین دلیل این دو کشور، طی قراردادی ایران را میان خود تقسیم کردند. پس از آن روسیه با خیالی آسوده به مداخله در امور داخلی ایران پرداخت و اجازه نداده که دولت و مجلس اوضاع آشفته کشور را سر و سامان دهند. همچنین نیروهای روسیه وارد خاک ایران شدند. آنها در تبریز تعدادی از مشروطه‌خواهان را کشتند و در مشهد نیز حرم امام رضا علیه‌السلام را به گلوله بستند.

فعالیت ۴: پس از مطالعه متن، به نقشه دقت کنید و بگویید: الف) روسیه و انگلستان در قرارداد ۱۹۰۷ چه تصمیمی در باره ایران گرفتند؟

ب) هدف انگلستان و روسیه از امضاء قرارداد ۱۹۰۷ چه بود؟ پ) قرارداد ۱۹۰۷ چه آثار و نتایجی برای ایران داشت؟

غیر قابل استناد

ت) وقوع جنگ جهانی اول: صف‌آرایی و رقابت آلمان و متحدانش در برابر انگلستان، فرانسه و روسیه، سرانجام منجر به جنگ جهانی اول (۱۹۱۴م/۱۲۹۳ش) شد. در یک سوی این جنگ، کشورهای آلمان، ایتالیا، اتریش – مجارستان و عثمانی قرار داشتند که به متحدین معروف بودند و در سوی دیگر آن، انگلستان، روسیه، فرانسه و آمریکا حضور داشتند که به متفقین مشهور شدند. جنگ جهانی اول پس از چهار سال با پیروزی متفقین به پایان رسید. بر اثر این جنگ، میلیون‌ها نفر کشته، زخمی و آواره شدند و خسارات و ویرانی‌های زیادی به بار آمد.

تصویر نظامیان انگلیسی مستقر در ایران در زمان

جنگ جهانی اول، کتاب ۱۳۶، ص ۶۵

دولت ایران در ابتدای جنگ جهانی اول بی‌طرفی کامل خود را اعلام کرد، اما انگلستان، روسیه و عثمانی آن را نادیده گرفتند و نیروهای خود را وارد ایران کردند. پس از آن، مناطق مختلف ایران صحنه نبرد میان نیروهای روسیه و انگلستان با قوای عثمانی شد. در برخی از نواحی ایران مانند بوشهر، فارس و خوزستان، نیروهای مردمی از جمله عشایر غیور به

مقابله با قوای اشغالگر انگلیسی برخاستند. دلیرمردان تنگستانی به فرماندهی رئیسعلی دلواری با ایثار جان خویش، ضربه سنگینی به اشغالگران وارد آوردند.

تصویری از مردم قحطی‌زده در زمان جنگ جهانی اول،

کتاب ۱۳۶، ص ۶۵

جنگ جهانی اول موجب بی‌ثباتی و آشفتگی بیشتر اوضاع ایران شد. به دلیل حضور نیروهای اشغالگر و درگیری‌های نظامی، دولت مرکزی به نهایت ضعف و درماندگی رسید و تسلط خود را بر امور کشور از دست داد. نافرمانی و سرپیچی از فرمان دولت مرکزی گسترش یافت و امنیت و آسایش مردم از بین رفت. علاوه بر آن، در آن سال‌ها ایرانیان دچار بلایا و

مصیبت‌های بزرگی مانند قحطی، فقر، گرسنگی و شیوع بیماری‌های واگیردار شدند و افراد زیادی جان خود را از دست دادند.

فعالیت ۵: الف) آثار و پیامدهای سیاسی و اجتماعی جنگ جهانی اول در ایران را از متن درس استخراج و تدوین کنید.

ب) به نظر شما، چرا مردم ایران در جنگ جهانی اول به آلمان و متحدانش گرایش داشتند؟

ایران در دوران حکومت پهلوی

هنگامی که جنگ جهانی اول پایان یافت، کشور ما درگیر انبوهی از مشکلات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بود که در درس قبل به آنها اشاره شد. این مشکلات به علاوه برنامه و سیاست‌های انگلستان در ایران، زمینه را برای انتقال حکومت از قاجاریه به پهلوی فراهم آورد.

سقوط حکومت قاجار و شکل‌گیری حکومت پهلوی

قرارداد ۱۹۱۹: در اواخر جنگ جهانی اول، حکومت روسیه بر اثر وقوع انقلابی عظیم سرنگون شد. پس از آن، نام این کشور به اتحاد جماهیر شوروی تغییر یافت. دولت جدید شوروی نیروهایش را از ایران فرا خواند و سرگرم مسائل داخلی خود شد. انگلستان با استفاده از این موقعیت، کوشید تا نفوذ و سلطه خود را در کشور ما تثبیت کند. از این رو، قراردادی را با وئوق‌الدوله، نخست‌وزیر ایران منعقد کرد که به «قرارداد ۱۹۱۹» معروف شد. بر اساس این قرارداد، اداره امور نظامی و مالی ایران در اختیار کارشناسان (مستشاران) نظامی و مالی انگلستان قرار می‌گرفت. این قرارداد با مخالفت گسترده‌ای در ایران روبه رو شد. بسیاری از شخصیت‌های مبارز و آزادی‌خواه مانند آیت‌الله مدرس، شیخ محمد خیابانی و ... با آن به مخالفت برخاستند. احمد شاه قاجار نیز از تأیید آن خودداری کرد.

فعالیت ۱: به نظر شما علت مخالفت گسترده با قرارداد ۱۹۱۹ چه بود؟

کودتای * ۱۲۹۹: انگلستان پس از ناکامی در اجرای قرارداد ۱۹۱۹، در صدد برآمد از طریق کودتا اهداف خود را در ایران پیگیری کند. انگلیسی‌ها، یکی از فرماندهان نیروی قزاق به نام رضاخان را عنوان مهره نظامی کودتا و سیدضیاءالدین طباطبایی را به عنوان مهره سیاسی کودتا برگزیدند. طباطبایی یکی از سیاستمداران طرفدار انگلستان بود. در سوم اسفند ۱۲۹۹ نیروهای تحت فرمان رضاخان مراکز مهم پایتخت را اشغال کردند و احمد شاه مجبور شد سیدضیاء را به عنوان نخست‌وزیر و رضاخان را به عنوان فرمانده کل قوا منصوب نماید.

تصویر احمدشاه و رضاخان از کتاب تاریخ سوم راهنمایی ص

۶۸

تصویر میرزا کوچک خان جنگلی

زیرنویس: رضاخان به بهانه برقراری امنیت برخی از قیام‌های آزادی‌خواهانه و استقلال طلبانه مانند نهضت جنگل به رهبری میرزا کوچک خان جنگلی را با خشونت زیاد سرکوب کرد.

انتقال حکومت از قاجار به پهلوی: کودتای ۱۲۹۹ مقدمه‌ای برای تغییر حکومت در ایران بود. رضاخان پس از کودتا با سرسختی برای گسترش و تثبیت قدرت خود به تکاپو افتاد. او با جدیت تمام به نوسازی تشکیلات نظامی پرداخت و ارتش نوینی را پایه‌گذاری کرد. وی با استفاده از ارتش جدید، نافرمانی و آشوب‌های داخلی را فرونشاند و نظم و امنیت را تا حدودی برقرار کرد. از این‌رو، طرفدارانش با تبلیغات فراوان رضاخان را شایسته‌تر از احمدشاه قاجار برای حکومت معرفی می‌کردند. رضاخان همچنین برای جلب نظر مردم، خود را فردی

مذهبی و پایبند به احکام و ارزش‌های دینی نشان می‌داد. به همین منظور در مراسم و مجالس مذهبی حضور می‌یافت و با علما دیدار و مشورت می‌کرد. رضاخان با سوءاستفاده از موقعیت خود به عنوان وزیر جنگ و نخست‌وزیر، طرفداران خود را وارد مجلس شورای ملی کرد. در ۱۳۰۴ ش مجلس

تصویر رضاشاه در میان جمعی از فرماندهان نظامی از کتاب

تاریخ سوم راهنمایی صفحه ۶۰

جدول مراحل قدرت‌یابی رضاخان
۱. اقدام به کودتای برنامه‌ریزی شده توسط انگلیسی‌ها (۳ اسفند ۱۲۹۹)
۲. فرمانده کل قوا پس از کودتا
۳. وزیر جنگ (۱۳۰۰ - ۱۳۰۲ ش)
۴. نخست‌وزیر و وزیر جنگ (۱۳۰۲ - ۱۳۰۴ ش)
۵. برکناری قاجاریه از قدرت و سپردن حکومت موقت به رضاخان توسط مجلس شورای ملی (آبان ۱۳۰۴)
۶. واگذاری رسمی حکومت به رضاخان پهلوی توسط مجلس مؤسسان* (آذر ۱۳۰۴)

شورای ملی با وجود مخالفت جدی تعداد کمی از نمایندگان مانند آیت‌الله مدرس و دکتر مصدق، قاجاریه را از قدرت برکنار و حکومت موقت را به رضاخان سپرد. سپس مجلس مؤسسان* به طور رسمی حکومت را به رضاخان و خانواده پهلوی سپرد.

فعالیت ۲: الف) علت کودتای ۱۲۹۹ چه بود؟

ب) چه عواملی رضاخان را در دست‌یابی به قدرت کمک کرد؟

شیوه حکومت و اقدامات رضاشاه

رضاشاه از ابتدای به استبداد و دیکتاتوری* روی آورد. در دوران حکومت او، هیئت وزیران و نمایندگان مجلس شورای ملی اختیار و استقلال چندانی نداشتند و تابع دستورات شاه بودند. حکومت رضاشاه به احزاب و روزنامه‌های مستقل اجازه فعالیت نمی‌داد و با زور و خشونت، فضای خفقان، ترس و سرکوب را بر جامعه حاکم کرد. در چنین شرایطی، مخالفان سرنوشتی غیر از تبعید، زندان، شکنجه و اعدام نداشتند.

«آن یک رأی خودم، چه شد؟»

آیت‌الله سید حسن مدرس از جمله عالمان مبارزی بود که چهار دوره از سوی مردم تهران به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب شد. وی در مجلس همواره از حقوق ملت دفاع و با استبداد داخلی و نفوذ و سلطه بیگانگان مبارزه می‌کرد. او یکی از مخالفان سرسخت رضاخان بود. در انتخابات ششمین دوره مجلس به عنوان نماینده اول تهران به مجلس راه یافت، اما در انتخابات دوره هفتم که در زمان حکومت رضاشاه برگزار شد، اعلام گردید که مدرس حتی

یک رأی هم نداشته است. وی در جمله‌ای تاریخی و طنزآمیز گفت: «دست‌کم آن یک رأیی که بنده به خودم دادم، چه شد؟». مدرس به مبارزه خود با رضاشاه ادامه داد و به همین دلیل دستگیر و به خوف (تربت‌جام کنونی در خراسان رضوی) تبعید شد. او پس از تحمل سال‌ها تبعید و زندان، در سال ۱۳۱۶ در زندان کاشمر به شهادت رسید.

در دوره حکومت رضاشاه تلاش گسترده‌ای برای نوسازی ایران به تقلید از اروپا انجام گرفت. نوسازی تشکیلات نظامی که از کودتای ۱۲۹۹ آغاز شده بود با قوت ادامه یافت. مدارس و مراکز آموزشی جدید در شهرهای مختلف گسترش پیدا کردند و نخستین دانشگاه ایران (دانشگاه تهران) بنیان نهاده شد. علاوه بر آن، راه‌های شوسه توسعه یافت و راه آهن سراسری که خلیج فارس را به دریای مازنداران متصل می‌کرد، احداث گردید. همچنین مؤسسات و مراکز صنعتی متعددی در ایران شکل گرفت.

تضعیف ارزش‌های اسلامی و تخریب فرهنگ ایرانی: حکومت رضاشاه به بهانه پیشرفت و نوسازی فرهنگی و اجتماعی، اقداماتی را انجام داد که نتیجه آن تضعیف ارزش‌های دینی و رواج فرهنگ غیرایرانی بود. یکی از این اقدام‌ها، تغییر اجباری لباس بود. حکومت رضاشاه مردم را مجبور کرد که لباس یکسانی بر تن کنند و کلاه لبه‌داری (مشهور به کلاه

غیر قابل استناد

پهلوی) بر سر بگذارند. پس از آن محدودیت‌هایی برای برگزاری مراسم مذهبی از جمله عزاداری امام حسین علیه‌السلام به وجود آمد و زمزمه برداشتن حجاب مطرح شد. مردم مشهد در اعتراض به این اقدام‌ها قیام کردند و در مسجد گوهرشاد گرد هم آمدند. نیروهای نظامی مردم را در کنار حرم حضرت امام رضا علیه‌السلام به گلوله بستند و عده‌ای را شهید و زخمی نمودند و قیام را سرکوب کردند. حکومت رضاشاه که خیلی شیفته ظاهر فرهنگ اروپایی شده بود، اندکی بعد از سرکوب قیام گوهرشاد، دستور داد با زور و خشونت حجاب را از سر زنان و دختران ایرانی بردارند.

آثار جنگ جهانی دوم بر ایران

جنگ جهانی دوم با هجوم برق‌آسای آلمان به لهستان آغاز شد (۱۹۳۹م/۱۳۱۸ش). ایتالیا و ژاپن به آلمان پیوستند و دولت‌های محور را تشکیل دادند. در جبهه مقابل، انگلستان، فرانسه، شوروی و آمریکا قرار داشتند که متفقین خوانده می‌شدند. در جنگ جهانی دوم، دولت ایران اعلام بی‌طرفی کرد، اما در شهریور ۱۳۲۰ متفقین، روابط دوستانه حکومت رضاشاه با دولت آلمان را بهانه قرار دادند و کشور ما را به اشغال خود درآوردند. هدف اصلی آنها از این اقدام، استفاده از موقعیت، منابع و امکانات ایران به سود خویش بود. متفقین پس از اشغال ایران، رضاشاه را مجبور کردند که به نفع پسرش محمدرضا از قدرت کناره‌گیری نماید و سپس او را از کشور تبعید نمودند.

تصویر رژه نظامیان شوروی در خیابان‌های تبریز در جنگ جهان دوم (کتاب تاریخ سوم راهنمایی، ص ۷۳)	تصویر رژه نظامیان انگلیسی در خیابان‌های تهران در دوران جنگ جهانی دوم (کتاب تاریخ سوم راهنمایی، ص ۷۴)
---	--

کشور ما تا پایان جنگ و پیروزی متفقین (۱۳۲۴ش / ۱۹۴۵م) در اشغال بیگانگان بود. جنگ جهانی دوم نیز همچون جنگ جهانی اول، بر اقتصاد و جامعه ایران خسارت و آسیب زیادی وارد کرد. مردم ایران طی آن سال‌ها با کمبود و گرانی شدید مواد غذایی مخصوصاً نان روبه رو بودند و عده زیادی بر اثر گرسنگی و سوءتغذیه جان سپردند.

فعالیت ۵: الف) کشور ما در دو جنگ جهانی اول و دوم پل پیروزی متفقین لقب گرفت. با راهنمایی دبیر خود و با همفکری یکدیگر، بگویید چرا این لقب به ایران داده شد؟ ب) آثار و پیامدهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جنگ جهانی دوم بر ایران چه بود؟

نهیضت ملی شدن نفت

محمد رضا شاه در سال‌های نخست سلطنت خود این امکان را نداشت که همچون پدرش با استبداد و دیکتاتوری حکومت نماید. بنابراین، این فرصت برای نمایندگان مجلس شورای ملی و هیئت وزیران به وجود آمد که در اداره امور کشور نقش مؤثری داشته باشند. همچنین احزاب سیاسی و مطبوعات دوباره فعالیت خود را آغاز کردند. البته رقابت‌های انگلستان، شوروی و آمریکا برای کسب نفوذ سیاسی و اقتصادی در کشور ما به ثبات و آرامش سیاسی آسیب زده بود.

ملی شدن صنعت نفت یکی از رویدادهای مهم تاریخ معاصر ایران است. امتیاز بهره‌برداری از منابع نفت ایران در زمان مظفرالدین‌شاه به انگلیسی‌ها واگذار شد. رضاشاه امتیاز مذکور را لغو کرد، اما خیلی زود طی قراردادی، دوباره منابع نفت ایران را به انگلستان واگذار کرد. در سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم، مردم ایران خواهان لغو آن قرارداد و ملی شدن صنعت نفت بودند. آیت‌الله کاشانی و دکتر محمد مصدق رهبری نهیضت ملی شدن صنعت نفت را به عهده گرفتند. مجلس شورای ملی با مشاهده اتحاد و یکدلی مردم، قانون ملی شدن نفت را تصویب کرد. پس از آن دکتر مصدق نخست وزیر شد که آن قانون را اجرا کند و دست بیگانگان را از این ثروت خدادادی کوتاه نماید. دولت انگلیس برای جلوگیری از ملی شدن صنعت نفت و شکست آن اقدامات مختلفی را انجام داد، اما به دلیل وحدت ملت و هم‌دلی رهبران نهیضت، کاری از پیش نبرد.

تصویر نواب صفوی	تصویر کاشانی و مصدق
زیرنویس: شهید نواب صفوی، رهبر جمعیت فداییان اسلام، یکی از گروه‌های مبارز مؤثر در نهیضت ملی شدن نفت	

فعالیت ۵: با یکدیگر هم‌فکری کنید و بگویید چه شباهت و تفاوتی در اهداف نهضت تنباکو و نهضت ملی شدن نفت وجود داشت؟

تصویر صفحه ۸۰ کتاب تاریخ سوم راهنمایی

کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و بازگشت استبداد و دیکتاتوری

پس از مدتی میان رهبران و گروه‌های سیاسی پشتیبان نهضت ملی شدن نفت اختلاف بروز کرد. رهبران نهضت اسیر جاه‌طلبی و خودخواهی سیاسی اطرافیان خود شدند و نتوانستند از گسترش اختلافات درونی جلوگیری کنند. در نتیجه اتحاد و همدلی تبدیل به تفرقه و دشمنی شد. این وضعیت ملت را دلسرد و دشمنان نهضت را امیدوار کرد. از این‌رو، دولت‌های انگلستان و آمریکا زمان را برای

زیرنویس: گروهی از افسران کودتای ۲۸ مرداد

سرنگونی دولت دکتر مصدق از طریق کودتا مناسب تشخیص دادند. طبق برنامه‌ای که توسط این دو کشور طراحی شده بود، روز ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ واحدهایی از ارتش به فرماندهی سرلشکر فضل‌الله زاهدی به خیابان‌ها ریختند و با اشغال مراکز مهم پایتخت، دولت دکتر مصدق را سرنگون کردند.

تصویری از مقام‌های حکومتی در حضور محمد رضا شاه

پس از موفقیت کودتای ۲۸ مرداد، منابع نفت ایران دوباره در اختیار بیگانگان قرار گرفت و نفوذ و سلطه آمریکا بر کشور ما به تدریج افزایش یافت.

محمد رضاشاه پس از کودتا، به شاهی مستبد و ستمگر تبدیل شد و اصول قانون اساسی را آشکارا نادیده گرفت. شاه همچنین با تأسیس سازمان اطلاعات و امنیت کشور (ساواک) به سرکوب شدید مخالفان پرداخت.

فعالیت ۶: الف) مهم‌ترین علت موفقیت کودتای ۲۸ مرداد چه بود؟

ب) کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ چه تفاوت و شباهتی با کودتای ۱۲۹۹ داشت؟

پ) کاربرگه قانون اساسی مشروطه را اجرا نمایید.

واژگان

بست نشستن: پناه بردن به مکان‌های مقدس یا خانه بزرگان به منظور حفظ جان یا دادخواهی؛ در دوره قاجار و حتی پیش از آن رسم بود که اشخاص برای اعتراض یا دادخواهی به مکان‌هایی مانند زیارتگاه‌ها، خانه علما و دیگر بزرگان پناه می‌بردند و تا خواسته‌هایشان برآورده نمی‌شد، آنجا را ترک نمی‌کردند. در این مدت کسی حق نداشت پناهندگان را از پناه‌گاهشان بیرون کند. به این رسم بست‌نشینی یا تحصن می‌گفتند.

کودتا: برانداختن دولت یا حکومت موجود و به دست گرفتن قدرت با استفاده از قوای نظامی

مجلس مؤسسان: مجلسی شامل نمایندگان انتخابی مردم که برای تغییر یا اصلاح موادی از قانون اساسی تشکیل می‌شد.

دیکتاتوری: خودرأیی و استبداد؛ فرمانروایی بر کشور با زور و از طریق تحمیل افکار و عقاید بر جامعه و سرکوب منتقدان و مخالفان

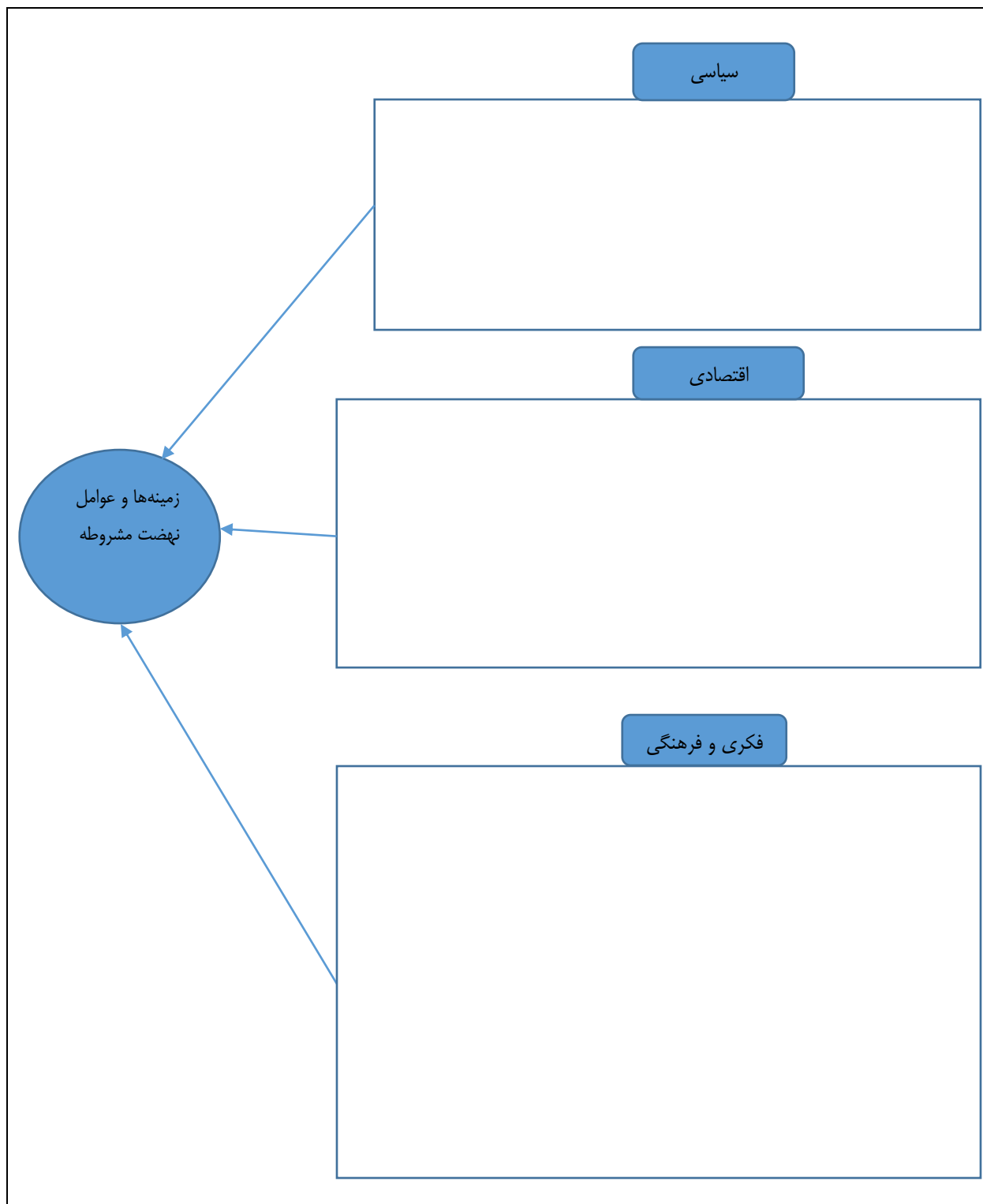
به کار ببندیم:

۱. به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه در باره زندگینامه و اقدامات شخصیت‌های زیر تحقیق نماید: میرزا کوچک‌خان جنگلی؛ آیت‌الله سید محمود کاشانی؛ دکتر محمد مصدق؛ شهید سید مجتبی نواب صفوی

۲.

کاربرگه نمودار زمینه‌ها و عوامل نهضت مشروطه

با مطالعه دقیق متن کتاب و اطلاعاتی که از منابع دیگر دارید، نمودار زیر را کامل کنید.

کاربرگه قانون اساسی مشروطه

با توجه به مطالبی که در این فصل خواندید و نیز اطلاعاتی که از دیگر منابع دریافت کرده‌اید، مشخص کنید که آیا شاهان عصر مشروطه به اصول قانون اساسی در بارهٔ حدود اختیارات خود پایبند بوده‌اند یا خیر؟ چنانچه شاهی در یک زمان به آن اصول پایبند بوده و سپس آن‌ها را نقض کرده، هر دو ستون را علامت بزنید.

محمد رضا شاه	رضا شاه	احمد شاه	محمدعلی شاه	
				پایبند به قانون اساسی
				پایبند نبودن به قانون اساسی

انقراض حکومت شاهنشاهی و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی

<p>تصویر امام خمینی تصویری از قیام ۱۵ خرداد تصویر شهید مطهری تصویر ورود امام به میهن تصویری از رفراندوم جمهوری اسلامی تصویر از کتابچه قانون اساسی تصویری از رزمندگان</p>	<p>تلاش‌ها و جان‌فشانی‌های ایرانیان برای رهایی از استبداد داخلی و سلطهٔ خارجی در انقلاب مشروطیت و نهضت ملی شدن نفت به بار نشست و خواسته‌های آنان برآورده نشد. مردم مسلمان ایران که خواهان احیای ارزش‌های اسلامی و به ویژه برقراری عدالت و آزادی بودند، در برابر استبداد، ستمگری و فساد حکومت پهلوی سکوت نکردند. این بار رهبری نهضت اسلامی ایران را عالمی شجاع و مبارز به نام امام خمینی به عهده گرفت. امام با تکیه بر باورها و ارزش‌های دینی مردم را به ایستادگی در برابر ظلم و سلطهٔ بیگانگان بر کشور فراخواند. سرانجام مبارزهٔ ملت برای استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی با تقدیم هزاران شهید در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ انقلاب اسلامی به نتیجه رسید و رژیم مستبد و وابستهٔ پهلوی سرنگون شد. پس از آن، نظام جمهوری اسلامی با پشتیبانی و مشارکت مؤثر مردم انقلابی استقرار یافت و به رغم توطئه و اقدام‌های گستردهٔ دشمنان انقلاب به مسیر خود ادامه داد.</p> <p>شما با مطالعهٔ این فصل و انجام فعالیت‌های آن پی خواهید برد که:</p>
	<ol style="list-style-type: none"> ۱. نهضت اسلامی مردم ایران به رهبری امام خمینی (ره) چرا و چگونه آغاز شد؟ ۲. علل وقوع انقلاب اسلامی چه بود و چه عواملی در پیروزی آن نقش داشت؟ ۳. نظام جمهوری اسلامی چگونه استقرار یافت؟ ۴. علل و پیامد دشمنی و توطئه‌های ضد انقلاب داخلی و خارجی چه بود؟

نهضت و انقلاب اسلامی ایران

پس از کودتای ۲۸ مرداد، به تدریج نفوذ و سلطه آمریکا بر ایران بیشتر شد. در آن زمان، مردم ایران به سبب شکست نهضت ملی شدن نفت و تسلط دوباره بیگانگان بر کشورشان ناراحت بودند. آمریکایی‌ها به منظور از بین بردن زمینه‌های قیام‌های مردمی علیه حکومت پهلوی، به شاه توصیه کردند که تغییرات اساسی در امور مختلف اجتماعی و اقتصادی کشور ایجاد کند.

آغاز نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی

مخالفت با تصویبنامهٔ انجمن‌های ایالتی و ولایتی: حکومت پهلوی در سال ۱۳۴۱ش قانون انجمن‌های ایالتی و

ولایتی (شوراهای استان و شهرستان) را تغییر داد. اساسی‌ترین این تغییرات عبارت بودند از:

تصویر ص ۸۳ تاریخ سوم راهنمای
زیرنویس: امام خمینی (ره) رهبر نهضت اسلامی ایران

الف) لغو شرط مسلمان بودن برای انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان؛

ب) لغو سوگند به قرآن از سوی انتخاب‌شوندگان و تبدیل آن به سوگند به هر کتاب آسمانی؛

این تغییرات اگرچه ظاهراً به بهانهٔ ایجاد زمینه برای مشارکت بیشتر مردم در فعالیت‌های اجتماعی انجام گرفت، اما در حقیقت تهاجم آشکاری به هویت دینی جامعهٔ اسلامی ایران بود. به همین دلیل علما با آن مخالفت کردند. برجسته‌ترین

چهرهٔ مخالفان، عالمی شجاع به نام آیت‌الله سید روح‌الله خمینی بود که در قم اقامت داشت. امام خمینی می‌دانست که هدف حکومت از این اقدام، تضعیف اسلام و تخریب ارزش‌های دینی است. سرانجام در نتیجهٔ مخالفت جدی امام و سایر علما، دولت مجبور شد که تصویب‌نامهٔ مذکور را لغو کند.

فعالیت ۱: الف) هدف آمریکا از ایجاد تغییرات اساسی در امور اجتماعی و اقتصادی ایران چه بود؟
ب) چرا تصویب‌نامهٔ انجمن‌های ایالتی و ولایتی موجب تضعیف اسلام و تخریب ارزش‌های دینی می‌شد؟

غیر قابل استناد

مخالفت با اصول شش‌گانه*: محمدرضا شاه پیروی از سیاست‌های آمریکا را برای حفظ حکومت خود ضروری می‌دانست. به همین دلیل مدت کوتاهی بعد از لغو تصویب‌نامهٔ انجمن‌های ایالتی و ولایتی، اعلام کرد که اصول شش‌گانه‌ای را موسوم به «انقلاب سفید» به همه‌پرسی (رفراندوم) خواهد گذاشت.

اصول شش‌گانه ظاهراً خوب و لازم به نظر می‌رسید، اما امام خمینی و سایر علمای مبارز نسبت به اهداف اصلی و نهایی این اصول و برنامه‌های مشابه آن آگاه بودند. آنان یقین داشتند که این اصول در نهایت موجب تثبیت و تحکیم سلطهٔ آمریکا بر ایران و وابستگی سیاسی و اقتصادی کشور به بیگانگان می‌شود. به همین دلیل، امام ضمن غیرقانونی شمردن همه‌پرسی اصول شش‌گانه، از مردم خواست که در آن شرکت نکنند. در برخی از شهرها مانند تهران و قم، مردم تظاهرات کردند و مخالفت خود را با اصول شش‌گانه و رفراندوم آن نشان دادند.

فعالیت ۲: همه‌پرسی اصول شش‌گانه با وجود اعتراضات مردمی، در ۶ بهمن ۱۳۴۱ انجام گردید و حکومت پهلوی اعلام کرد که اکثریت مردم موافق اصول شش‌گانه هستند. با راهنمایی دبیر خود، بگوید هدف شاه از برگزاری همه‌پرسی اصول شش‌گانه چه بود؟

قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲

تصویر سخنرانی امام در مدرسهٔ فیضیه

با فرا رسیدن ماه محرم که مقارن با خرداد ۱۳۴۲ بود، امام خمینی به مدآحان و سخنرانان مذهبی یادآوری نمود که سکوت در برابر حکومت ستمگر، کمک به دشمنان اسلام است و از آنان خواست که خطر اسرائیل را به مردم گوشزد کنند. در آن زمان حکومت پهلوی با اسرائیل رابطه برقرار کرده بود.

امام خمینی خود عصر عاشورا (۱۳ خرداد) در سخنانی تاریخی در مدرسهٔ فیضیهٔ قم، شاه را به دلیل ستمگری، همکاری با اسرائیل و وابستگی به آمریکا به شدت محکوم کرد. دو روز بعد، مأموران رژیم شاه، شبانه به خانهٔ امام ریختند و ایشان را دستگیر، و پس از انتقال به تهران، در یکی از پادگان‌های نظامی زندانی کردند. دستگیری امام، موجب ناراحتی و اعتراض گستردهٔ مردم مسلمان ایران در شهرهای مختلف شد. شدیدترین اعتراض‌ها در شهرهای قم و تهران به وقوع پیوست. رژیم شاه که از حرکت سریع و فراگیر مردم به وحشت افتاده بود، به مأموران خود دستور داد که تظاهرکنندگان را به گلوله ببنند.

تصویری از قیام مردم در ۱۵ خرداد ۴۲

و قیام را سرکوب کنند. قیام ۱۵ خرداد اگرچه با اسلحه و خشونت مأموران رژیم سرکوب شد، اما بر خشم و نفرت مردم انقلابی نسبت به شاه و عوامل حکومت او افزود و انگیزه آنان را برای مبارزه تا سرنگونی حکومت پهلوی بیشتر کرد.

مخالفت با کاپیتولاسیون*: امام خمینی پس از تحمل چند

ماه بازداشت، در فرورین ۱۳۴۳ اجازه یافت که به قم بازگردد. مدتی بعد آمریکا، دولت ایران را مجبور کرد که به مأموران نظامی آمریکا مصونیت قضایی یا حق کاپیتولاسیون بدهد. بر اساس این

زیرنویس: تهران، ۱۵ خرداد ۱۳۴۲

مصونیت، دادگاه‌های ایران نمی‌توانستند به اتهام و جرایم آمریکاییان در ایران رسیدگی کنند.

امام خمینی در یک سخنرانی مهم، دادن مصونیت قضایی به آمریکاییان را اقدامی ذلت‌بار و ناقض استقلال کشور شمرد و شاه را به سبب وابستگی به آمریکا به شدت سرزنش کرد. حکومت پهلوی دریافت که امام اهل سازش و سکوت نیست. بنابراین در ۱۳ آبان ۱۳۴۳، ایشان را به ترکیه تبعید کرد. حدود یک سال بعد، تبعیدگاه امام از ترکیه به نجف در عراق تغییر یافت و تا آستانه پیروزی انقلاب اسلامی در آن شهر ساکن بود.

امام در تبعید نیز دست از مبارزه برنداشت و به مناسبت‌های مختلف با صدور اعلامیه و یا فرستادن پیام به گروه‌های

سیاسی، مردم را به مبارزه با شاه و اسرائیل دعوت می‌کرد.

فعالیت ۳: الف) کاربرگه سخنرانی تاریخی امام در عصر عاشورای ۱۳۴۲ را انجام دهید.

ب) با مطالعه دقیق درس، نمودار مراحل رهبری نهضت اسلامی توسط امام خمینی را تکمیل نمایید.

مخالفت با تصویبنامه
انجمن‌های ایالتی و
ولایتی

تداوم مبارزه در
دوران تبعید

غیر قابل استناد

زیرنویس: آیت‌الله سید محمود طالقانی، عالم مبارزی که مدت‌های طولانی در زندان‌های شاه، شدیدترین شکنجه‌ها را تحمل کرد و سال‌ها در تبعید به سر برد.

ادامه مبارزه ملت پس از تبعید امام: قشرهای

مختلف مردم به ویژه روحانیان، فرهنگیان، دانشجویان و بازاریان پس از تبعید رهبر نهضت به مبارزه ادامه دادند. آنها به پیروی از امام، مبارزه را یک وظیفه دینی و شرعی می‌شمردند. علاوه بر یاران و پیروان امام خمینی، گروه‌های دیگری نیز با عقاید سیاسی متفاوت در مبارزه با حکومت پهلوی شرکت داشتند.

برخی از عالمان و اندیشمندان نظیر استاد شهید آیت‌الله مطهری و دکتر علی شریعتی به شکلی دیگر به مبارزه می‌پرداختند. آنان می‌کوشیدند با سخنرانی، نوشتن کتاب و مقاله و برگزاری کلاس‌های تفسیر قرآن و نهج‌البلاغه در مساجد، حسینیه‌ها، و دانشگاه‌ها، اسلام انقلابی را به جوانان معرفی کنند.

اوج گرفتن انقلاب اسلامی

در پاییز ۱۳۵۶ش، چنین به نظر می‌رسید که حکومت پهلوی در اوج قدرت است. در آن زمان، شاه اکثر مخالفان خود را سرکوب کرده بود. آمریکا و بسیاری از کشورهای قدرتمند از حکومت او پشتیبانی می‌کردند.

با این حال، مردم ایران به دلیل مسائل و مشکلات مختلف فرهنگی، سیاسی و اقتصادی از شاه و سیاست‌های او بودند؛ زیرا، حکومت پهلوی به فرهنگ و ارزش‌های اسلامی توجهی نداشت و اقدام‌های فرهنگی و هنری آن به خصوص برنامه‌های رادیو و تلویزیون و سینما در جهت تضعیف فرهنگ

اسلامی بود. از سوی دیگر وابستگی سیاسی حکومت پهلوی به بیگانگان و نفوذ و دخالت کشورهای خارجی به ویژه آمریکا در امور ایران، بر نارضایتی مردم افزوده بود.

استبداد و سرکوب، یکی دیگر از عواملی بود که خشم و نفرت ایرانیان را علیه حکومت شاه برانگیخت. سلسله پهلوی حقوق ملت و اصول قانون اساسی مشروطه را نادیده می‌گرفت.

تصویر کمیته مشترک ضدخراب‌کاری

نمایندگان مجلس شورای ملی و هیئت وزیران در برابر شاه هیچ استقلالی از خود نداشتند و کاملاً مطیع او بودند. روزنامه‌ها نیز آزادی نداشتند و نمی‌توانستند از شاه و مقام‌های حکومتی انتقاد کنند. ساواک و مأموران نظامی با انواع شکنجه‌ها مخالفان را سرکوب می‌کردند. عده زیادی از مخالفان به اعدام، زندان و تبعید محکوم شده بودند. علاوه بر

نقل جملاتی از خاطرات دوران زندان مرضیه دباغ

اینها، مطالب زیادی در باره حیف و میل و غارت ثروت و سرمایه‌های ملی کشور توسط خاندان پهلوی و مقام‌های حکومتی به گوش مردم می‌رسید و آنان را خشمگین‌تر می‌کرد. این در حالی بود که اکثریت مردم به ویژه در روستاها و شهرهای کوچک در فقر و محرومیت به سر می‌بردند.

فعالیت ۳: دلایل سیاسی، فرهنگی و اقتصادی نارضایتی مردم از حکومت شاه را به تفکیک بیان کنید.

انقلاب اسلامی چگونه آغاز شد؟

تصویر حاج آقا مصطفی خمینی

وقوع چند حادثه در سال ۱۳۵۶ ش موجب شد که خشم فروخته ملت سرباز کند. درگذشت مشکوک حاج آقا مصطفی خمینی فرزند امام در نجف (آبان ۱۳۵۶) که گفته می‌شد به دست مأموران شاه به شهادت رسیده است، خشم و اعتراض مردم را برانگیخت. مجالس ختم حاج آقا مصطفی در برخی شهرها برگزار شد و مردم ضمن ابراز ارادت و احترام به امام خمینی، خشم خود را نسبت به حکومت شاه نشان دادند. در تهران و قم، مجلس ختم فرزند امام به تظاهرات خیابانی علیه شاه انجامید.

شاه و درباریان، خشمناک از اقدام ملت در گرامی‌داشت یاد و نام امام و فرزندش، در روز ۱۷ دی مقاله توهین‌آمیزی نسبت به امام در روزنامه اطلاعات منتشر کردند. این مقاله همچون کبریتی بر انبار باروت انقلاب بود.

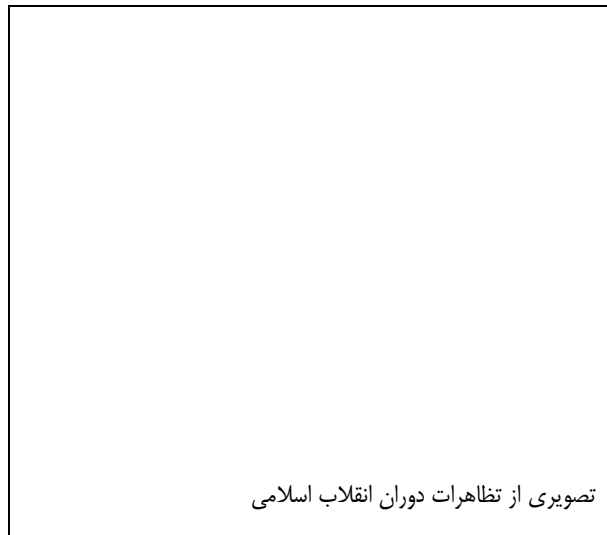
قیام ۱۹ دی قم: مردم قم در ۱۹ دی ۱۳۵۶ در اعتراض به انتشار مقاله توهین‌آمیز روزنامه اطلاعات به تظاهرات

پرداختند. این تظاهرات از سوی مأموران حکومت به خاک و خون کشیده شد.

غیر قابل استناد

قیام ۲۹ بهمن تبریز: به مناسبت چهلّم شهدای ۱۹ دی قم، مردم تبریز در ۲۹ بهمن قیام کردند و تعداد زیادی شهید و زخمی تقدیم انقلاب نمودند.

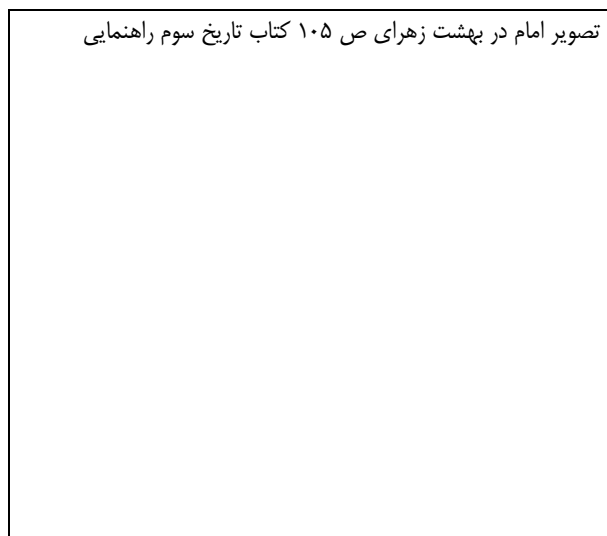
اعتراض‌های خیابانی ملت در سال ۱۳۵۷ش ادامه یافت و شهرهای مختلف ایران صحنه راهپیمایی علیه حکومت شد. هرچه زمان می‌گذشت افراد بیشتری در تظاهرات حضور می‌یافتند و نابودی حکومت شاه را فریاد می‌زدند.

تصویری از تظاهرات دوران انقلاب اسلامی

شاه که در برابر اعتراض و تظاهرات ملت، درمانده شده بود، دست به انجام اقدامات متفاوتی زد. از یک‌سو برای فریب ملت، مکرر نخست‌وزیران را عوض می‌کرد و به مردم وعده می‌داد که پیام انقلاب آنان را شنیده است و به خواسته‌هایشان توجه خواهد کرد. از سوی دیگر به مأموران خود دستور می‌داد که با زور اسلحه تظاهرکنندگان را سرکوب

کنند. امام خمینی در مقام رهبر انقلاب با هوشیاری، اقدامات شاه و حامیان خارجی او خنثی کرد و مانع توقف انقلاب شد. یکی از خونین‌ترین رویدادهای دوران انقلاب اسلامی در ۱۷ شهریور ۱۳۵۷ در تهران به وقوع پیوست که به جمعه سیاه معروف شد. در این روز مأموران رژیم به طرز بی‌رحمانه‌ای تظاهرات مردم را در میدان ژاله (شهدای کنونی) به خاک و خون کشیدند و عده زیادی را شهید و زخمی کردند.

تصویر امام در بهشت زهرا ص ۱۰۵ کتاب تاریخ سوم راهنمایی

سرانجام، مبارزه مردم ایران، شاه را مجبور به فرار از کشور کرد و رهبر انقلاب اسلامی در ۱۲ بهمن ۱۳۵۷ با یکی از باشکوه‌ترین استقبال‌های تاریخ به میهن عزیز بازگشت. پس ده روز سرنوشت‌ساز در تاریخ ایران، انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ به پیروزی رسید و عصر جدیدی در تاریخ ایران آغاز شد.

مهم‌ترین رویدادهای انقلاب در سال ۱۳۵۷ را در جدول زیر مرور کنید.

شهریور	۵: روی کار آمدن دولت شریف‌امامی با شعار آشتی ملی به منظور آرام کردن ملت، اما مردم با هدایت امام فریب این شعار را نخوردند و در مقابل شعار دادند: «ما شاه نمی‌خواهیم، نخست‌وزیر عوض می‌شه» ۱۳: تظاهرات صدها هزار نفری مردم تهران پس از نماز عید فطر در قیطریه ۱۷: جمعه سیاه و کشتار تظاهرکنندگان در میدان ژاله (شهدای) تهران
مهر	۱۴: مهاجرت امام از نجف به پاریس به سبب مشکلات و محدودیت‌هایی که دولت عراق برای ایشان ایجاد کرد.
آبان	۱۳: کشتار دانش‌آموزان در مقابل دانشگاه تهران توسط مأموران نظامی حکومت؛ از این رو، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۳ آبان به عنوان روز دانش‌آموز نام‌گذاری شد. ۱۵: روی کار آمدن دولت نظامی از هاری برای ترساندن مردم و جلوگیری از ادامه تظاهرات
آذر	۱۹ و ۲۰: راهپیمایی آرام و میلیونی مردم تهران در تاسوعا و عاشورا؛ این راهپیمایی به جهانیان ثابت کرد که شاه رفتنی است.
دی	۱۵: روی کار آوردن دولت بختیار برای فریب مردم و جلوگیری از سقوط حکومت شاه ۲۲: تشکیل شورای انقلاب به فرمان امام؛ در این شورا تعدادی از شخصیت‌های مبارز حضور داشتند. ۲۶: فرار شاه به مصر
بهمن	۱۲: بازگشت امام خمینی به میهن پس از ۱۴ سال تبعید با استقبال گرم مردم و آغاز دهه فجر انقلاب اسلامی ۱۵: معرفی مهندس مهدی بازرگان از سوی امام به عنوان نخست‌وزیر موقت انقلاب ۲۲: پیروزی انقلاب اسلامی و سقوط حکومت پهلوی پس از تصرف پادگان‌ها و سایر مراکز دولتی توسط مردم

فعالیت ۴: کاربرگه رویدادهای مهم انقلاب در سال ۱۳۵۷ را انجام دهید.

انقلاب اسلامی ایران، انقلابی با ویژگی‌های دینی بود. این انقلاب با شعار محوری «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» به پیروزی رسید و هدف آن از بین بردن وابستگی کشور به بیگانگان و تأمین حقوق ملت در چارچوب قوانین و ارزش‌های اسلامی بود. «ایمان و اعتقاد به اسلام»، «وحدت و استقامت ملت» و «رهبری قاطع و هوشیارانه امام خمینی»، سه عامل مؤثر در موفقیت انقلاب اسلامی بودند.

ایران در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی

«استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی» خواسته‌ی اساسی و اصلی ملت در انقلاب اسلامی بود. از فردای پیروزی انقلاب با رهبری حکیمانه‌ی امام خمینی، تلاش برای تحقق این شعار محوری شروع شد.

برپایی نظام جمهوری اسلامی

تصویر ص ۱۰۸ کتاب تاریخ سوم راهنمایی

همه‌پرسی تعیین نظام سیاسی: امام خمینی به دولت موقت انقلاب مأموریت داد که ضمن اداره‌ی امور کشور، اقدامات لازم را برای تأسیس نظام سیاسی جدید انجام دهد. مقدمات برگزاری همه‌پرسی تعیین نظام سیاسی خیلی زود فراهم شد. مردم ایران در روزهای ۱۰ و ۱۱ فروردین ۱۳۵۸ برای تعیین سرنوشت سیاسی خود به پای صندوق‌های رأی رفتند که از دو گزینه‌ی «جمهوری اسلامی: آری یا خیر»، یکی

زیرنویس: همه‌پرسی تعیین نظام سیاسی ایران در فروردین ۱۳۵۸

را برگزینند. در این همه‌پرسی، اکثریت ۹۸/۲ درصدی مردم به جمهوری اسلامی رأی مثبت دادند. نتیجه‌ی همه‌پرسی در ۱۲ فروردین اعلام گردید و پس از آن، این روز به عنوان روز جمهوری اسلامی نام‌گذاری شد.

تدوین و تصویب قانون اساسی جدید: بلافاصله پس از همه‌پرسی تعیین نظام سیاسی، مقدمات تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی فراهم آمد.

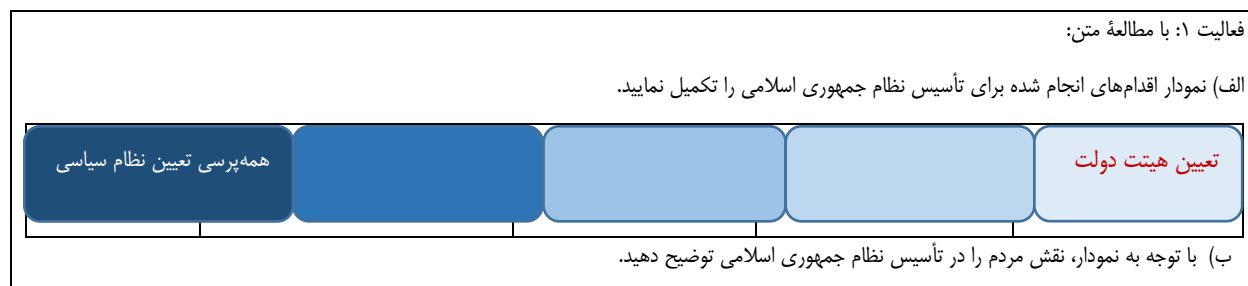
یکی از ویژگی‌های شاخص قانون اساسی جدید، پیوند دین و سیاست است. در این قانون تأکید شده که نظام جمهوری اسلامی بر اساس قوانین اسلام و آرای عمومی ملت اداره می‌شود. اصل ولایت فقیه، یکی از اصول شاخص قانون اساسی است.

روند تدوین و تصویب قانون اساسی

در مرداد ۱۳۵۸، مردم نمایندگان مجلس خبرگان قانون اساسی را انتخاب کردند. این مجلس که از ۷۵ نماینده از سراسر کشور تشکیل شده بود، قانون اساسی جدید را تدوین و تصویب نمود. با تأکید امام خمینی، قانون اساسی جدید به همه‌پرسی گذاشته شد (آذر ۱۳۵۸) و ملت با اکثریت ۹۹/۵ درصدی آن را تأیید کرد.

غیر قابل استناد

پس از تصویب قانون اساسی، انتخابات اولین دوره ریاست جمهوری (بهمن ۱۳۵۸) و سپس اولین دوره مجلس شورای اسلامی (اسفند ۱۳۵۸) برگزار شد. با انتخاب رئیس جمهور و تشکیل مجلس شورای اسلامی، هیئت دولت نیز تعیین شد و نظام جمهوری اسلامی به طور رسمی شکل گرفت.

شکل‌گیری نهادهای انقلابی: به موازات تلاش برای تدوین و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی، به فرمان رهبر انقلاب برخی نهادهای انقلابی بر اساس ضرورت و نیازهای کشور به وجود آمدند. این نهادها نقش مؤثری در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی داشتند. از جمله مهم‌ترین این نهادها، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بسیج مستضعفان بودند که به هدف دفاع از آرمان‌های انقلاب اسلامی و مرز و بوم کشور شکل گرفتند. سایر نهادهای انقلابی را در جدول زیر مطالعه کنید.

نهادهای انقلابی	مسئولیت و وظایف
کمیته انقلاب اسلامی	برقراری نظم و امنیت؛ بعدها با شهربانی و ژاندارمری ادغام شد و نیروی انتظامی را تشکیل دادند.
جهادسازندگی	عمران و آبادانی روستاها و مناطق محروم؛ بعدها با وزارت کشاورزی ادغام شد.
کمیته امداد امام خمینی	حمایت از قشرهای محروم جامعه
نهضت سوادآموزی	گسترش سواد و کاهش بیسوادی در کشور
سازمان تبلیغات اسلامی	تبلیغ و ترویج فرهنگ و ارزش‌های اسلامی در کشور

توطئه‌ها و دسیسه‌های دشمنان

در پی پیروزی انقلاب اسلامی، رژیم وابسته پهلوی سقوط کرد و حکومتی انقلابی و مخالف سلطه‌گری در ایران به وجود آمد. نظام جمهوری اسلامی ایران از همان ابتدای شکل‌گیری به حمایت از نهضت‌های آزادی‌بخش در سرتاسر جهان برخاست. به همین دلیل روابط خود را با دولت اشغالگر قدس (اسرائیل) قطع کرد و از قیام فلسطینیان برای آزادی سرزمین

غیر قابل استناد

خود پشتیبانی نمود. از این‌رو، دولت‌های سلطه‌گر و زورگو که در رأس آنها آمریکا بود، تحرکات گسترده‌ای را برای انحراف و نابودی انقلاب اسلامی آغاز کردند.

الف) ایجاد شورش و ناامنی: در سال‌های نخست پیروزی انقلاب اسلامی، گروه‌های ضد انقلاب داخلی با حمایت دشمنان خارجی انقلاب اسلامی در بخش‌هایی از کشور به ویژه در مناطق مرزی به ایجاد ناامنی و اغتشاش پرداختند. این گروه‌ها، قصد داشتند با به راه انداختن جنگ داخلی، اقوام ایرانی را در مقابل هم قرار دهند. آنها حتی به اموال عمومی و دارایی‌های مردم فراوانی خسارت وارد کردند.

ب) ترور شخصیت‌ها و مردم انقلابی: یکی از اقدام‌های جنایتکارانه گروه‌های ضد انقلاب که با حمایت دشمنان خارجی انجام گرفت، ترور گسترده شخصیت‌های انقلابی، مسئولان سیاسی و فرهنگی و مردم عادی بود. در نتیجه این اقدام‌های تروریستی، تعداد زیادی از شخصیت‌های نظام جمهوری اسلامی و یاران نزدیک امام به شهادت رسیدند. آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای نیز بر اثر اقدام‌های تروریستی ضد انقلاب به شدت مجروح شدند.

زیرنویس: آیت‌الله دکتر بهشتی به همراه ۷۲ یارانش بر اثر انفجار دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی توسط مجاهدین خلق در ۷ تیر ۱۳۶۰ به شهادت رسید

زیرنویس: محمد علی رجایی، دومین رئیس‌جمهوری اسلامی ایران و دکتر محمد جواد باهنر نخست‌وزیر که در ۸ شهریور ۱۳۶۰ بر اثر انفجار دفتر نخست‌وزیری توسط گروه مجاهدین خلق (منافقین) به شهادت رسیدند.

استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری، رئیس شورای انقلاب که در ۱۲ اردیبهشت ۱۳۵۸ توسط ضدانقلاب به شهادت رسید.

فعالیت ۲: با راهنمایی دبیر خود هم‌فکری کنید و بگویید با وجود ترور گسترده شخصیت‌های نظام جمهوری اسلامی، انقلاب اسلامی چگونه به مسیر خود ادامه داد؟

پ) اقدامات نظامی: در ابتدای پیروزی انقلاب، سفارت آمریکا در ایران تبدیل به مرکزی برای حمایت از گروه‌های ضد انقلاب شده بود. به همین دلیل در ۱۳ آبان ۱۳۵۸، دانشجویان پیرو خط امام آنجا را تسخیر کردند و تعدادی از مأموران

دولت آمریکا را به گروگان گرفتند. دانشجویان اعلام کردند که چنانچه آمریکا شاه را تحویل دهد و متعهد شود که در امور داخلی ایران دخالت نکند، گروگان‌ها را آزاد خواهند کرد. آمریکا برای رهایی گروگان‌ها اقدام به حمله نظامی کرد، اما هواپیما و بالگردهای آن کشور در صحرای طبس دچار طوفان شن شدند و نیروهای آمریکایی با تحمل تلفات و خسارت گریختند. سرانجام با

زیرنویس: بقایای هواپیما و بالگردهای آمریکا در طبس (۵ اردیبهشت ۱۳۵۹)

میانجی‌گری دولت الجزایر، دانشجویان گروگان‌های آمریکایی را پس از یک سال و اندی آزاد کردند.

جنگ تحمیلی: هنگامی که کشور ما درگیر آشوب‌های وسیع ضدانقلاب داخلی بود، دشمنان خارجی انقلاب اسلامی

جنگی خانمان‌سوز را بر ملت ایران تحمیل کردند. در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، صدام، رئیس حکومت بعثی عراق، فرمان حمله به

ایران را صادر کرد و نیروهای متجاوز بعثی، بخش‌هایی

از خاک میهن ما را به اشغال خود درآوردند. صدام در جنگ تحمیلی از حمایت وسیع سیاسی، نظامی و اقتصادی قدرت‌های بزرگ و برخی کشورهای منطقه برخوردار بود.

ایستادگی ملت در برابر توطئه‌ها و دسیسه‌های

دشمنان: آنچه که توطئه و اقدام‌های گسترده دشمنان

تصویر رزمندگان، کتاب تاریخ سوم راهنمایی ص ۱۱۳

غیر قابل استناد

داخلی و خارجی را خنثی کرد، حمایت وسیع و پیوسته مردم از انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی بود. مردم ایران به دلیل وفاداری به انقلاب و امام، در پی هر توطئه و اقدام ضدانقلابی، پشتیبانی قاطع خود را از انقلاب اعلام می‌کردند. یکی از مهم‌ترین جلوه‌های پشتیبانی ایرانیان از انقلاب اسلامی و مرز و بوم ایران در دوران جنگ تحمیلی ظاهر شد و مردم ایران، متحد و یکدل در برابر دشمنان ایستادند. از این رو، وقتی امام خمینی، ملت را به دفاع از کشور و انقلاب فراخواند، از نوجوان سیزده ساله تا پیرمرد کهن سال، داوطلبانه عازم جبهه شدند. آنان به همراه نیروهای ارتش و سپاه با شجاعت و شهامت تمام جنگیدند و دشمن بعثی را از خاک عزیز ایران بیرون راندند.

<p>بسیجی شهید حسین فهمیده که در ۲۷ مهر ۱۳۵۹ در حوالی ایستگاه راه آهن خرمشهر از جان خود گذشت تا جلوی پیشروی تانک‌های عراقی را بگیرد.</p>	<p>نوجوان شهید بهنام محمدی که در خیابان‌ها و کوچ‌های خرمشهر با نیروهای صدام جنگید و در ۲۸ مهر ۱۳۵۹ به هم‌زمان شهیدش پیوست.</p>	<p>زیرنویس: شهید سهام خیام، شیردختر ایرانی که در شهر هویزه با پرتاب سنگ به مقابله نیروهای صدام رفت و در ۴ مهر ۱۳۵۹ به شهادت رسید.</p>
--	---	--

تصویری از فعالیت زنان در دفاع مقدس

مردم ایران همچنین با اهدای کمک‌های مالی به جبهه، بخشی از هزینه‌های جنگ را تأمین کردند. زنان ایرانی نیز در هشت سال دفاع مقدس نقش مهمی داشتند. آنان علاوه بر آنکه شرایط را برای حضور مردان در جبهه فراهم می‌آوردند، بخشی از فعالیت‌های پشت جبهه مانند تهیه پوشاک و خوراک برای رزمندگان و مداوای مجروحان را عهده‌دار بودند.

غیر قابل استناد

جنگ تحمیلی سرانجام پس از هشت سال پایداری و جانفشانی ملت ایران در دفاع از انقلاب و کشور به پایان رسید. این در حالی بود که صدام به هیچ یک از اهداف خود نرسید و حتی یک وجب از خاک عزیز کشور ما جدا نشد. دو سال بعد آزادگان ایرانی از اسارت رژیم بعثی عراق آزاد شدند و به میهن بازگشتند.

تصویری از بازگشت آزادگان به میهن اسلامی

فعالیت ۳: با مطالعه متن و دانسته‌های قبلی خود، دلایل حمایت گسترده مردم از انقلاب اسلامی و کشور را در دوران جنگ تحمیلی بیان کنید.

رحلت امام خمینی و انتخاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به رهبری

امام خمینی پس از عمری مجاهدت علمی و مبارزه برای تعالی اسلام و سربلندی ایران اسلامی، سرانجام در شامگاه ۱۳ خرداد ۱۳۶۸ در تهران درگذشت. پیکر او توسط میلیون‌ها عزادار پس از یک تشییع بی‌نظیر تاریخی در بهشت زهرا به خاک سپرده شد. عظیم‌ترین ثمره زندگی ایشان، رهبری انقلاب بزرگی بود که به قول آیت‌الله خامنه‌ای «در هیچ کجای جهان بی نام او شناخته نیست».

تصویر ص ۱۱۸ از کتاب تاریخ سوم راهنمایی (وداع مردم با امام)

یک روز پس از ارتحال امام، مجلس خبرگان رهبری، آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای را به رهبری انقلاب برگزید. ایشان از ابتدای نهضت اسلامی، پشت سر امام در صف مبارزه با حکومت شاه قرار داشت. آیت‌الله خامنه‌ای پس از پیروزی انقلاب اسلامی مسئولیت‌های مختلفی را بر عهده گرفت و دو دوره متوالی با رأی مردم به ریاست جمهوری برگزیده شد. ایشان همواره بر حفظ و تداوم آرمان‌های انقلاب اسلامی و راه امام خمینی تأکید و توجه جدی داشته است.

تصویر جلسه مجلس خبرگان رهبری در روز انتخاب آیت‌الله خامنه‌ای به رهبری

واژگان

تصویب‌نامه: به مصوباتی گفته می‌شود که در نبود مجلس شورای ملی، از سوی هیئت دولت تصویب می‌گردد.

اصول شش‌گانه: ۱. اصلاحات ارضی و الغای رژیم ارباب رعیتی؛ ۲. تصویب لایحه قانون ملی کردن جنگل‌ها؛ ۳. فروش سهام کارخانه‌های دولتی به عنوان پشتونه اصلاحات ارضی؛ ۴. سهمیم کردن کارگران در سود کارخانه‌ها؛ ۵. اصلاح قانون انتخابات؛ ۶. ایجاد سپاه دانش

کاپیتولاسیون: به معنای قضاوت‌سپاری؛ به موافقت‌نامه‌ای گفته می‌شود که دولتی حق رسیدگی قضایی به جرایم اتباع خارجی یک کشور در خاک خود را به نماینده حقوقی آن کشور واگذار می‌کند. به همین جهت به آن «حق قضاوت کنسولی» می‌گویند.

تدوین مجله تاریخ شفاهی مدرسه

به کار بیندیم

به دو گروه الف و ب تقسیم شوید:

۱. اعضای گروه الف با پدر، مادر، پدربزرگ، مادر بزرگ و یا یکی از بستگان خود که در تظاهرات دوران انقلاب حضور داشته‌اند، گفت و گو کنید و خاطرات آنان از روزهای انقلاب را بنویسید.

۲. اعضای گروه ب با یکی از بستگان یا آشنایان خود که در جبهه حضور داشته‌اند، در باره ایثار و فداکاری رزمندگان در دوران جنگ تحمیلی گفت و گو کنید و گزارش آن را به صورت کتبی ارائه دهید.

به کارهایی از این قبیل، تاریخ شفاهی می‌گویند. مطالب گردآوری شده را در قالب مجله تاریخ شفاهی انقلاب اسلامی و مجله تاریخ شفاهی ایثار و فداکاری رزمندگان ارائه کنید.

کاربرگه سخنرانی تاریخی امام خمینی در عصر عاشورا

فرازهایی از سخنان امام در عصر عاشورای ۱۳۴۲ش را به دقت بخوانید و به پرسش‌ها زیر پاسخ دهید.

«اگر دستگاه جبار با مراجع سر جنگ داشت و با علمای اسلام مخالف بود، به قرآن چه کار داشت؟ به مدرسه فیضیه چه کار داشت؟ به طلاب علوم دینیه چه کار داشت؟... اینها با اساس اسلام و روحانیت مخالفاند؛ اینها نمی‌خواهند این اساس موجود باشد.... اسرائیل نمی‌خواهد در این مملکت قرآن باشد، اسرائیل نمی‌خواهد در این مملکت علمای اسلام باشند. اسرائیل نمی‌خواهد در این مملکت احکام اسلام باشد، اسرائیل نمی‌خواهد در این مملکت دانشمند باشد. اسرائیل به دست عمال سیاه خود مدرسه فیضیه را کوبید، ما را می‌کوبد، شما ملت را می‌کوبد، می‌خواهد اقتصاد شما را قبضه کند. می‌خواهد تجارت و زراعت شمار را از بین ببرد، می‌خواهد ثروت شما را تصاحب کند.

ای آقای شاه، ای جناب شاه، بدبخت، بیچاره، به تو نصیحت می‌کنم. دست از این اعمال و رویه بردار! من میل ندارم که اگر روزی ارباب‌ها بخوانند تو بروی، مردم شکرگزاری کنند! من نمی‌خواهم تو مثل پدرت باشی.... کمی تأمل کن! کمی عبرت بگیر! عبرت از پدرت بگیر!».

مأخذ:

۱. انگیزه اصلی امام از مخالفت و مبارزه با حکومت شاه چه بوده است؟
۲. در کلام امام خمینی چه خطر و تهدیداتی از جانب اسرائیل متوجه ایران بود؟ آیا این تهدیدها هم اکنون نیز وجود دارد؟
۳. منظور امام از ارباب‌ها در سطر دوم پاراگراف آخر کیست؟
۴. اینکه امام به شاه نصیحت می‌کند که از پدرت عبرت بگیر، اشاره به کدام واقعه تاریخی دارد؟

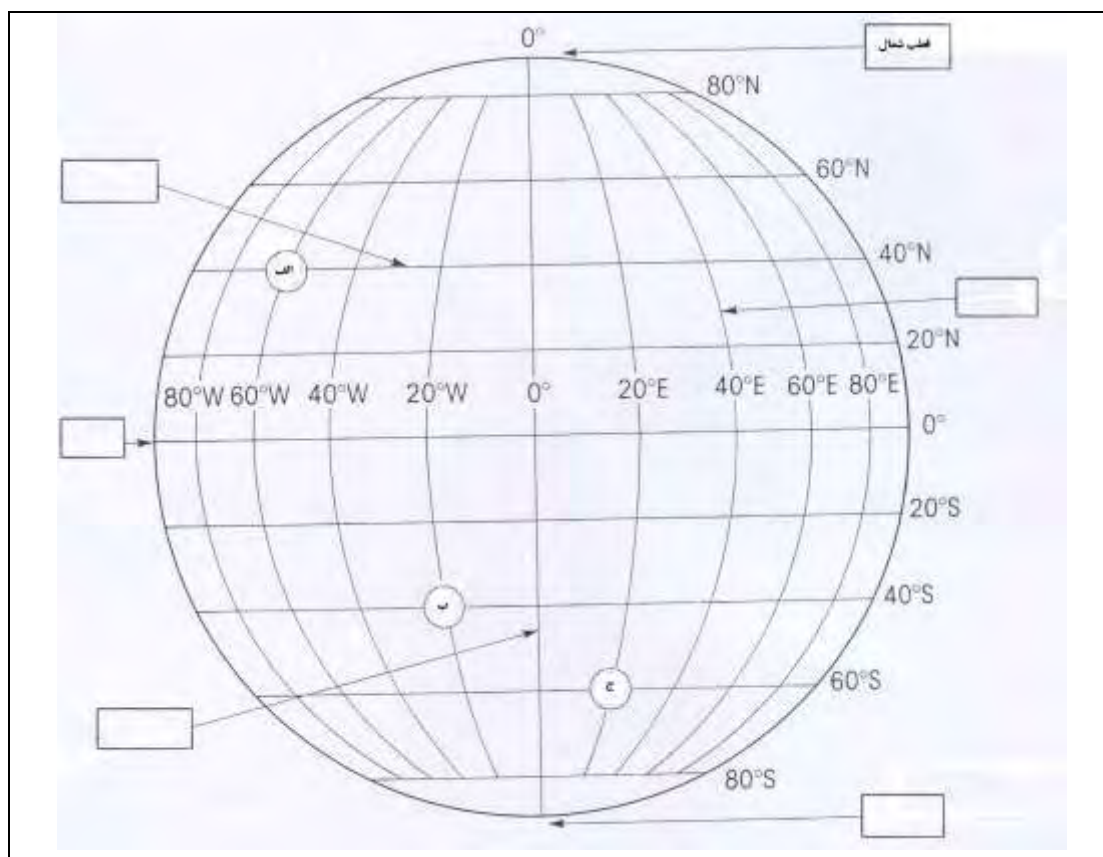
کاربرگه رویدادهای مهم انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷

به بریده روزنامه‌های دوران انقلاب اسلامی خوب دقت کنید و به پرسش‌ها پاسخ دهید.

۱. عنوان اصلی بریده ردیف ۱، مربوط به چه رویدادی است؟
۲. بر اساس خبر بریده ردیف ۲، چرا امام عراق را ترک کردند؟
۳. به بریده ردیف ۲ دقت کنید و بگویید حکومت شاه برای آرام کردن مردم، چه قول‌هایی را مطرح کرد؟
۴. در بریده ردیف ۳، منظور امام از «مملکت ۲ دولت ندارد، تو غیرقانونی هستی، برو» کدام دولت است؟
۵. در بریده ردیف ۴، منظور از «کاخ ۵۷ ساله ظلم» چیست؟
۶. به بریده ردیف ۴ دقت کنید و بگویید با فروریختن چه سنگرهایی انقلاب پیروز شد

به شکل کره زمین که خطوط فرضی نصف النهار و مدار از آن عبور کرده‌اند، دقت کنید. این خطوط با قطع کردن هم، شبکه‌هایی را به وجود آورند.

۱. هر یک از عبارتهای زیر را مانند مثال در جای مربوط به هر حرف بنویسید.

طول جغرافیایی	عرض جغرافیایی	استوا	قطب جنوب	نصف النهار مبدأ
---------------	---------------	-------	----------	-----------------

۲. مردم کشور ایران در نیمکره شمالی زندگی می‌کنند. این نیمکره را با رنگ جدا کنید.

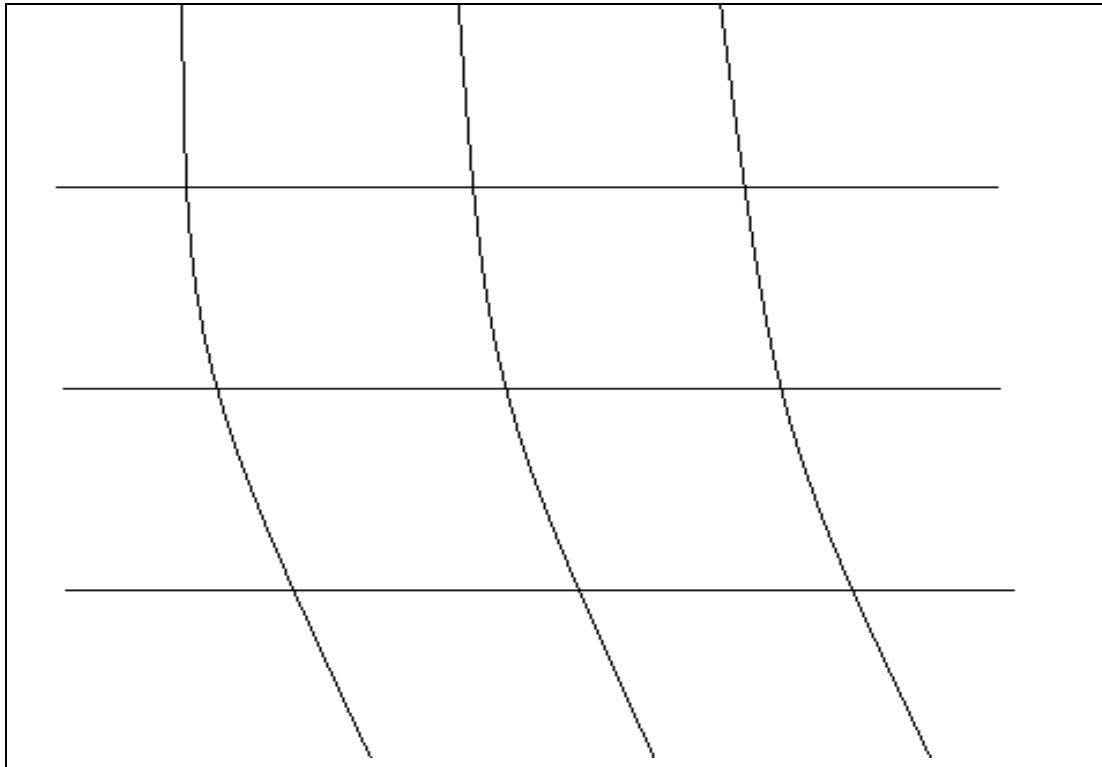
۳. طول و عرض جغرافیایی مکان‌های زیر را با توجه به شکل بالا بنویسید.

مکان	طول جغرافیایی	عرض جغرافیایی
الف		
ب		
ج		

کاربرگه (۲) طول و عرض جغرافیایی، نقشه ایران غیر قابل استناد

در این تصویر، بخشی از نقشه کشور ایران () را مشاهده می‌کنید.

۴۴°

۱. نزدیک‌ترین طول و عرض جغرافیایی هر یک از مکان‌های زیر را بنویسید.

(رودبار) ← و

(رفسنجان) ← و

(یزد) ← و

(بندرعباس) ← و

۲. نام شهر یا روستایی را که در نقاط زیر واقع شده است، بنویسید.

() $42^{\circ} 37' N$ و $36^{\circ} 50' E$ ←

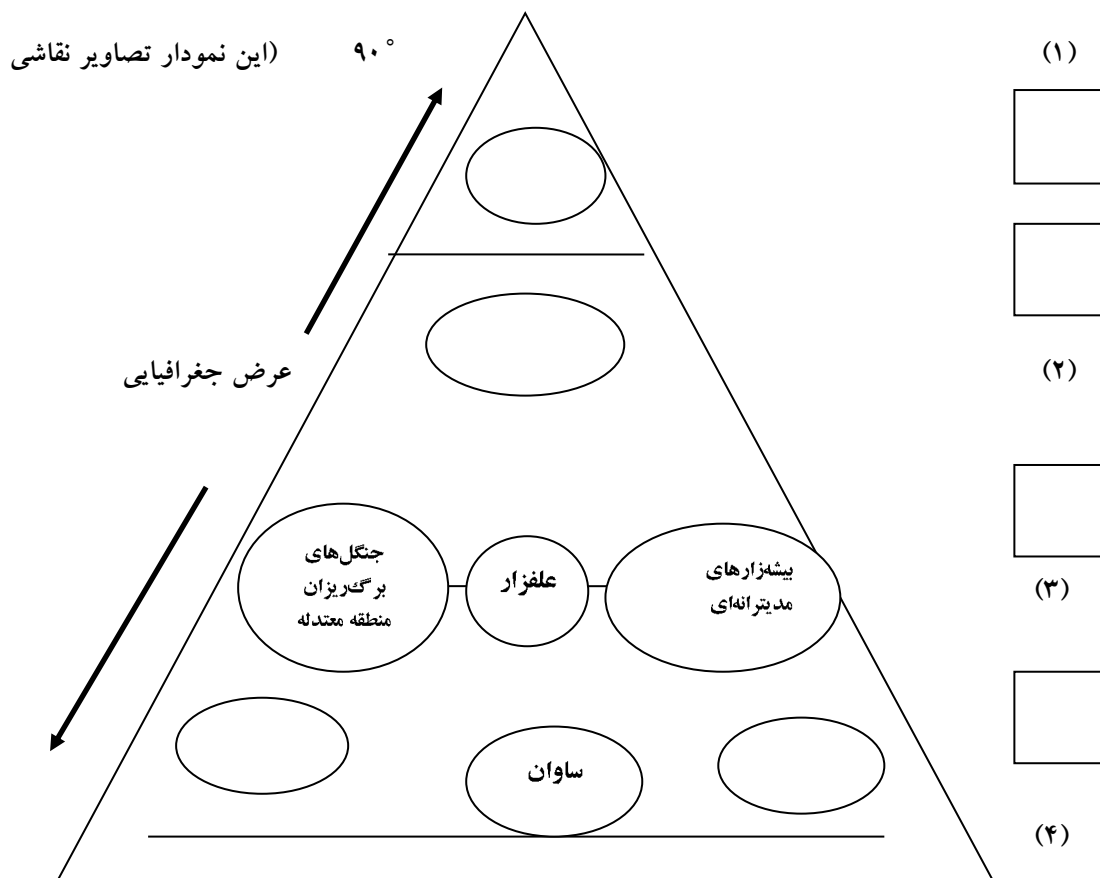
() ←

() ←

۳. به نظر شما آیا ممکن است برای نشان دادن طول و عرض جغرافیایی مکانی در کشور ایران

از علائم W و S استفاده کنیم؟ چرا؟

رابطه پراکنده‌گی زیست‌بوم‌های جهان با عرض جغرافیایی و بارش

ب ← بارش → کم

۱. در خانه‌های مربع‌شکل، واژه‌های مناسب بگذارید: قطبی، جنب قطبی، معتدل، بین‌المداری (از استوا تا مدار رأس‌السرطان و رأس‌الجدی).
۲. در خانه‌های بیضی‌شکل، واژه‌های مناسب بگذارید: توندرا، تایگا (مخروطیان)، بیابان، جنگل‌های استوایی.
۳. زیست‌بوم ساوانا بین کدام زیست‌بوم‌ها، قرار گرفته است؟
۴. چه رابطه‌ای بین عرض جغرافیایی و میزان پوشش گیاهی، وجود دارد؟ با ذکر علت از روی نمودار، توضیح دهید و مثال بزنید.
۵. چه رابطه‌ای بین میزان بارش و میزان پوشش گیاهی، وجود دارد؟ با توجه به نمودار، مثال بزنید.

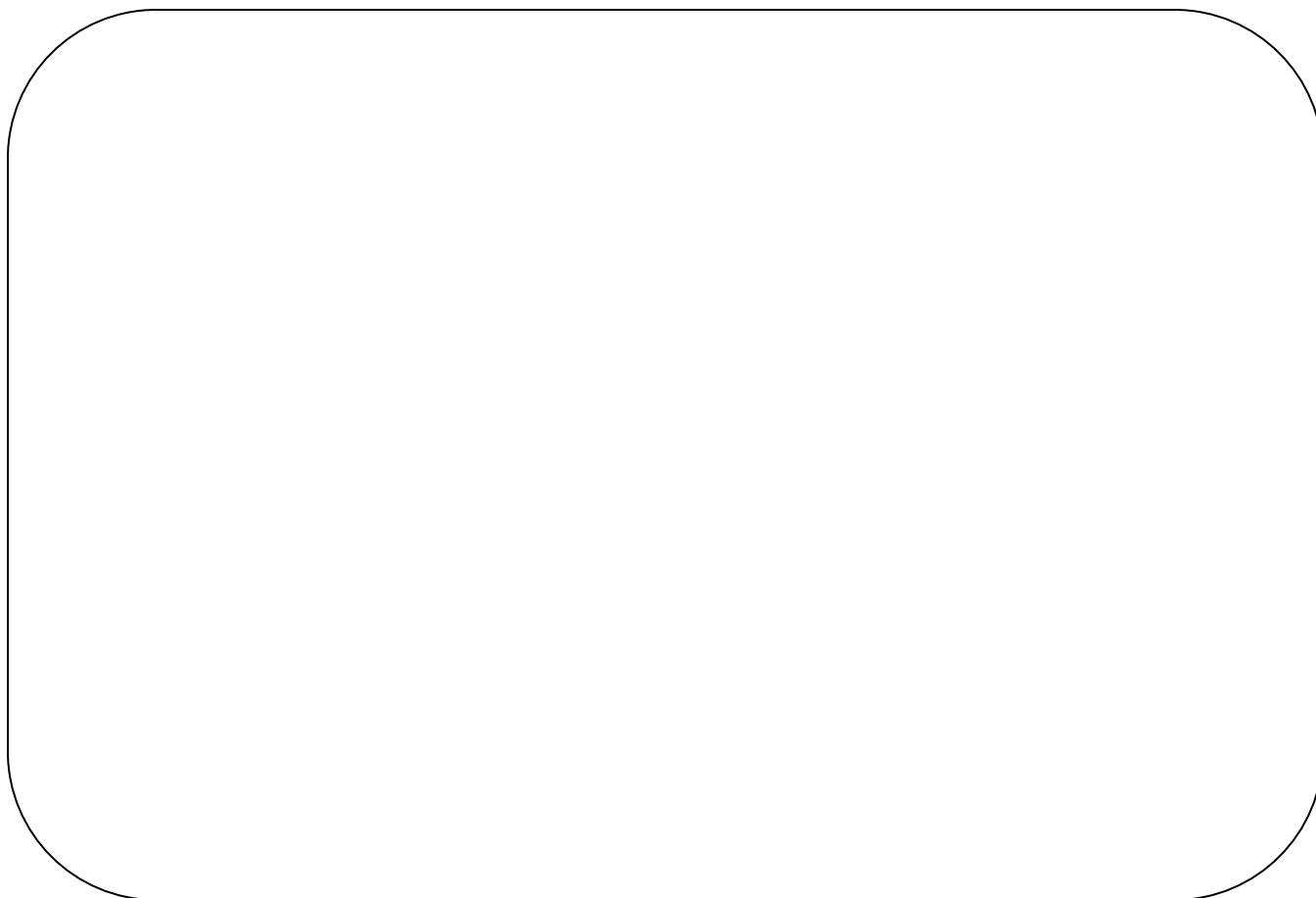
زیست بوم‌های جهان

با توجه به نقشه‌ای که در سمت راست، مشاهده می‌کنید، نوع زیست بوم را حدس بزنید و

بنویسید. سپس با استفاده از آنچه در متن کتاب خواندید و دانسته‌های قبلی خود، جدول را کامل کنید.

نقشه	نام زیست بوم	قلمرو	آب و هوا	دو نمونه جانور و یک نمونه گیاه غالب
نقشه جهان با قلمرو توندرا ترسیم می‌شود.	؟	
نقشه جهان با قلمرو تایگا ترسیم می‌شود.	؟			
نقشه جهان با قلمرو جنگل‌های استوایی	؟			
نقشه قلمرو بیابان‌های گرم جهان	؟			
نقشه قلمرو ساوان در جهان	؟			

کار برگه شماره () ناهمواری ها

۱- روی مدل بالا شماره ناهمواری ها را بنویسید :

چین خوردگی () جلگه ()

دره u شکل () آتشفشان (۹)

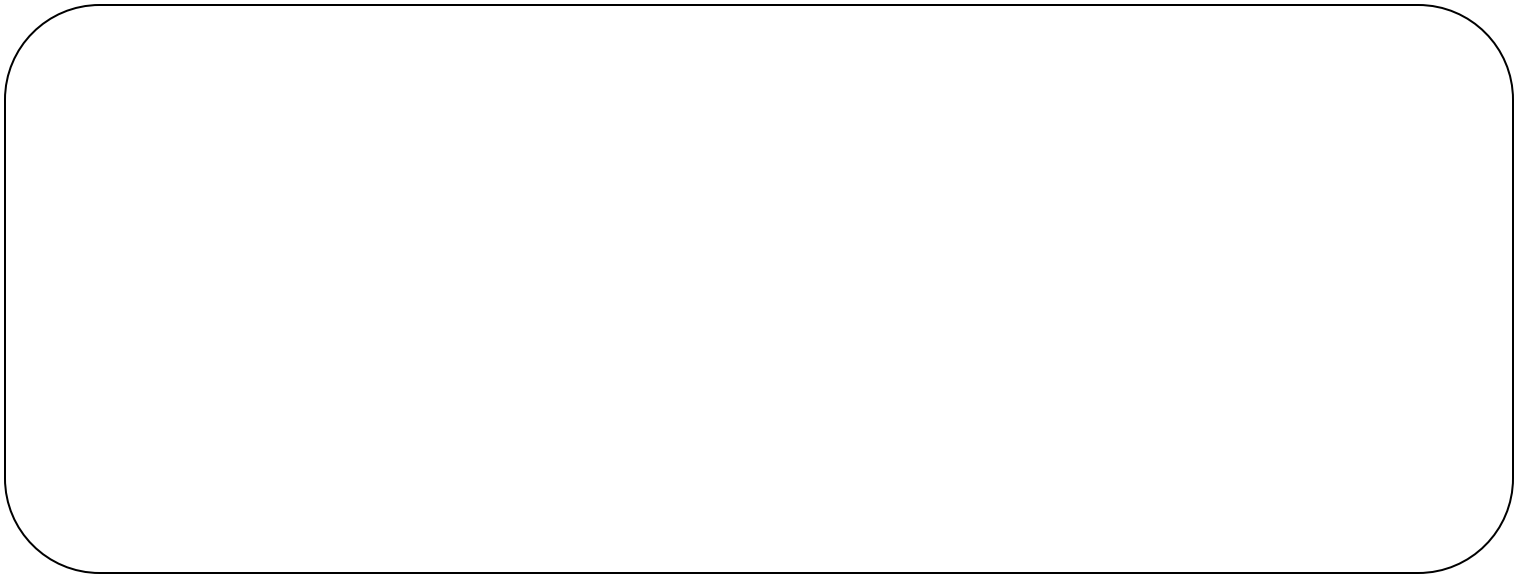
دره v شکل () فلات ()

کوه گنبدی ۲- مدل را رنگ آمیزی کنید

گسل

دره گسلی

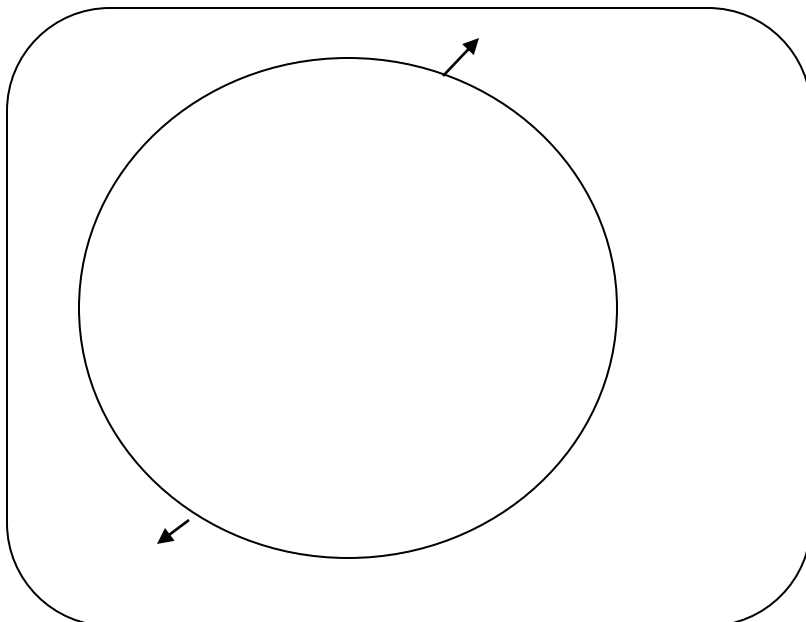
کاربرگه شماره () ناهمواری های بستر اقیانوس ها، فشار هوا

۱- این مدل ناهمواری های بستر اقیانوس ها را نشان می دهد. موارد زیر را شماره گذاری کنید.

فلات قاره () شیب قاره () چین خوردگی های کف اقیانوس () جزیره () ۹

گودال اقیانوسی () جزیره آتشفشانی ()

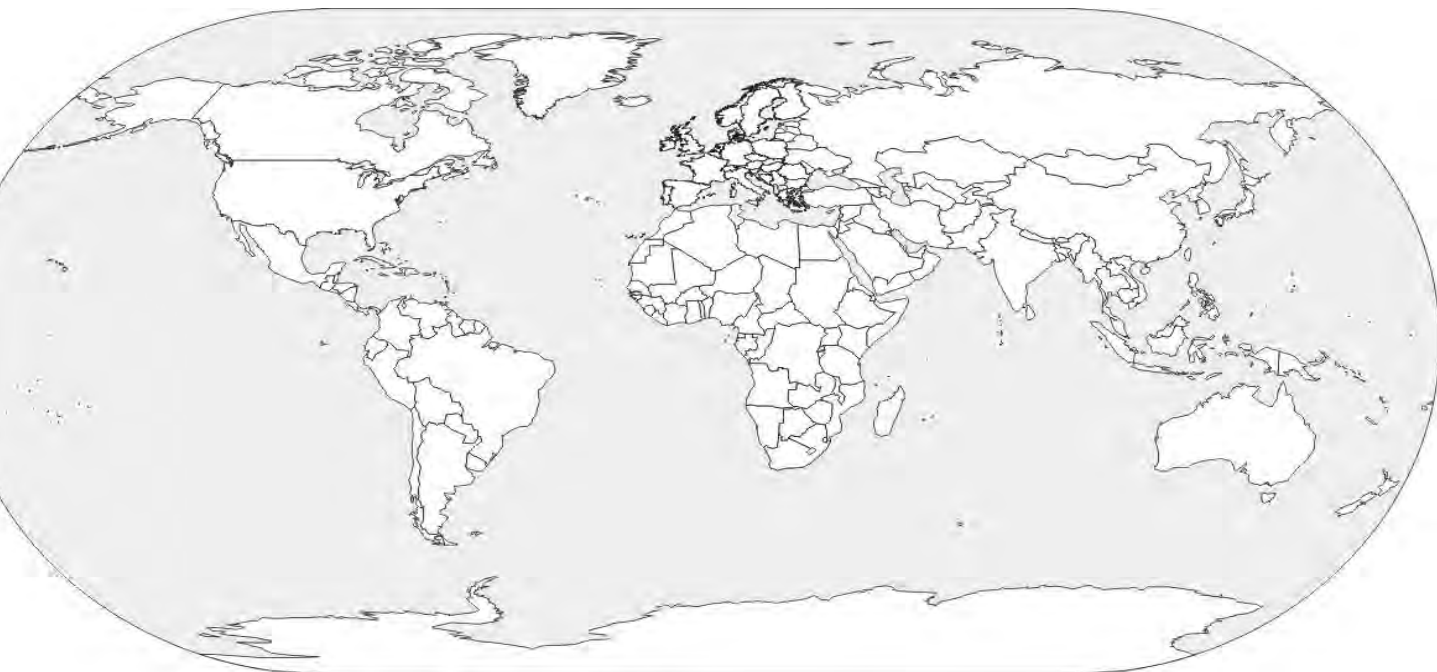

در شکل روبرو کمر بند های فشار را

نامگذاری کنید و آن ها را با رنگهای مجزا

اما قرینه در دو نیمکره شمالی و جنوبی

رنگ آمیزی کنید.

ده کشور پرجمعیت جهان (میلیون نفر)

۱- چین ۱/۳۶۹

۲- هند ۱/۲۶۹

۳- ایالات متحده آمریکا ۳۲۰

۴- اندونزی ۲۵۵

۵- برزیل ۲۰۴

۶- پاکستان

۷- نیجریه

۸- بنگلادش

۹- روسیه

۱۰- ژاپن

با استفاده از يك اطلس

۱- روی نقشه نام ده کشور

پر جمعیت جهان را بنویسید

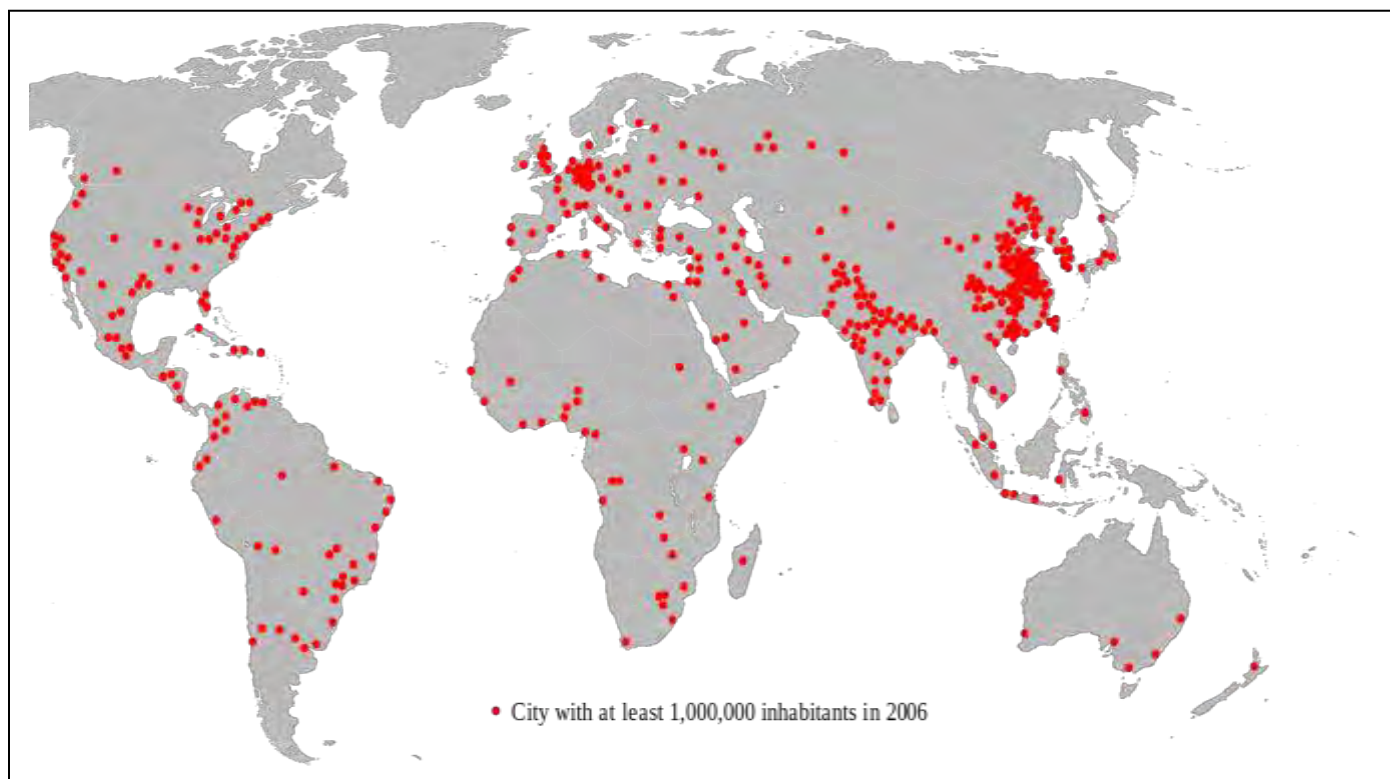
و آن ها را با رنگ قرمز رنگ آمیزی کنید.

۲- روی نقشه نواحی که با علامت + + مشخص شده

با رنگ زرد رنگ آمیزی کنید. این نواحی دارای تراکم

جمعیت پایین هستند.

علل تراکم پایین جمعیت در این نواحی چیست ؟

توجه: این نقشه نمونه است اصلاح می شود با تعداد دایره ها کمتر.....

جمعیت ۱۵ ابر شهر جهان (میلیون نفر)

- ۱- توکیو (ژاپن) ۳۸
- ۲- کراچی (پاکستان) ۳۱
- ۳- سنول (کره جنوبی) ۲۶
- ۴- شانگهای (چین) ۲۵
- ۵- بمبئی (هند) ۲۴
- ۶- مکزیکوسیتی (مکزیک) ۲۲
- ۷- پکن (چین) ۲۱
- ۸- لاگوس (نیجریه) ۲۱
- ۹- سانپائولو (برزیل) ۲۱
- ۱۰- جاکارتا (اندونزی) ۲۰
- ۱۱- نیویورک سیتی (ایالات متحده آمریکا) ۲۰
- ۱۲- دهلی (هند) ۲۰
- ۱۳- ازاکا (ژاپن) ۲۰
- ۱۴- مانیل (فیلیپین) ۲۰
- ۱۵- قاهره (مصر) ۱۸

الف- با استفاده از یک اطلس و جدول روبرو، نام ده ابر شهر جهان را روی نقشه بالا معین کنید و بنویسید.

ب- نام تهران را روی نقشه بنویسید.

ب - بیشتر ابرشهر های جهان در کدام قاره قرار داند؟

د- نقشه این کار برگه را با نقشه کار برگه قبلی که کامل کرده اید

مقایسه کنید و بگویید چه شباهت ها یی مشاهده می کنید؟